Nicos Poulantzas

Diktaturernas kris. Portugal, Grekland, Spanien

Översättning: Lars-Håkan Svensson

Utgiven 1977

Förord 1
1. Det globala imperialistiska sammanhanget 2
2. Diktaturerna, Förenta Staterna och Europa 9
3. De dominerande klasserna 18
4. De folkliga klasserna 32
5. Statsapparaterna 43
Sammanfattning 62
Efterskrift 65
1. Portugal 65
2. Spanien 76
3. Grekland 78

Denna bok är intressant bl a därför att den skrevs under händelsernas gång. Huvuddelen slutfördes i början av 1975, men den svenska upplagan är försedd med en efterskrift från sommaren 1976, som även publicerades som artikel i tidskriften *Zenit* (nr 47 1976) under rubriken ”Diktaturernas fall. Portugal, Grekland, Spanien”.

När Poulantzas skrev texterna hade diktaturerna i Portugal och Grekland redan fallit (även om den politiska och sociala situationen i Portugal fortfarande inte stabiliserats). I Spanien satt dock diktaturen fortfarande kvar i sadeln även om den höll på att rämna (allmänna och fria val hölls 1977).

Förord

1974 präglades för Europas vidkommande av händelser med långtgående konsekvenser: militärdiktaturernas fall i Portugal och Grekland och ett karakteristiskt påskyndande av Franco-regimens förruttnelse, vilket medfört att även dess fall numera står på dagordningen.

Den utveckling som ledde till de portugisiska och grekiska diktaturernas fall föranleder emellertid liksom den process som avtecknar sig i Spanien en rad viktiga frågor, som ännu långtifrån besvarats. De kretsar kring ett grundläggande faktum: de portugisiska och grekiska regimerna störtades uppenbarligen inte av ett massivt och öppet frontalangrepp av en folklig motståndsrörelse och inte heller på grund av en utländsk militär intervention, som fallet var med den tyska nazismen och den italienska fascismen. På vilka faktorer berodde då deras fall, och vilka uttryck tog sig folkmassornas insatser under dessa omständigheter?

Men dessa frågor gäller inte bara Portugal, Grekland och Spanien.

De gäller först och främst ett flertal länder som i likhet med de tre som sysselsätter oss här hör hemma i de imperialistiska metropolernas dominansområde och som likaledes styrs av kapitalistiska regimer av undantagskaraktär (fascism, militärdiktatur, bonapartism) — man behöver bara tänka på situationen i de flesta latinamerikanska länder. Den lärdom man kan dra av redan inträffade händelser (Grekland och Portugal) eller av händelseförlopp som ännu är i vardande (Spanien) är i sammanhanget av största tänkbara betydelse.

Men vissa av dessa frågor gäller också de s.k. ”industrialiserade” och ”fria” länderna i Europa. Grekland, Portugal och Spanien präglas av en mycket speciell form av beroende: de befinner sig inte längre i det tillstånd som man förr brukade beskriva som ”underutveckling”, och genom sin socio-ekonomiska struktur hör de hemma i den europeiska sfären. Därför berörs de andra europeiska länderna i vissa avseenden direkt av skeendet i dessa tre länder.

Det är på dessa frågor som jag i första hand försöker skissera svar i min framställning. Av den anledningen vill jag lämna läsaren några inledande upplysningar:

1. Det rör sig om en politisk-teoretisk text som skulle vara kort och begränsad till vissa grundläggande frågor. Den är alltså inte en uttömmande och detaljerad historik över regimerna och deras fall. Den vänder sig till en relativt insatt publik som har följt och följer utvecklingen i de berörda länderna med ett politiskt intresse och som alltså i viss utsträckning kan undvara en faktaredogörelse och i stället koncentrerar sig på orsaker och förklaringar. Emellertid redogör jag, för att inte göra framställningen alltför tung, för de konkreta omständigheter som förefaller mig mest signifikanta. På så sätt försöker jag undvika den fara som består i en analys som försöker säga allt och just därför säger för litet.

2. De portugisiska och grekiska regimernas fall och den process som avtecknar sig i Spanien tycks mig, av skäl som jag skall redogöra för, ha vissa gemensamma beröringspunkter, åtminstone vad de grundläggande problemen anbelangar. Icke desto mindre finns det viktiga skillnader som jag hela tiden försöker framhålla utan att för den skull tappa likheterna ur sikte — detta medför en viss schematisk framställning.

3. Det finns en viktig lucka i min framställning men den är helt frivillig: fastän jag vid flera tillfällen riktar uppmärksamheten mot vänsterorganisationernas roll i de beskrivna processerna, går jag inte i detalj inpå deras aktioner utan begränsar mig mestadels till att försöka förstå dessa aktioners effekt, det vill säga till den exakta roll som folkmassorna spelat. Detta innebär inte att jag för min del underskattar dessa organisationers aktioner, saken förhåller sig faktiskt på rakt

motsatt sätt. För att kunna leverera en djupgående behandling av deras roll skulle jag ha varit tvungen att ge mig in på en uttömmande diskussion av de politiska strategier och de politisk-teoretiska problem som ligger på botten av det hela och som präglat vår långa motståndskamp: men detta är ett ämne som skulle krävt en särskild bok. Ställd inför den här helt uppenbara faran att säga på en gång för mycket och för litet har jag valt att för tillfället lämna frågan öppen.

4. Det bör alltså stå klart att min bok bara är ämnad som ett bidrag till den redan påbörjade diskussionen kring förståelsen av de inträffade händelserna och de lärdomar man kan dra av dem — i synnerhet av demokratiseringsprocessens hittillsvarande förlopp. Jag gör inga som helst anspråk på att kunna fastslå hur utvecklingen kommer att gestalta sig i de tre berörda länderna, och detta gäller i allra högsta grad Portugal, eftersom styrkeförhållandena där för tillfället är synnerligen instabila.

5. En sista anmärkning: läsaren kommer att finna att vissa av de analyser och uppfattningar som läggs fram i den här boken skiljer sig från vad som sägs i min 1970 utgivna bok *Fascism och diktatur.* Det beror delvis på de här behandlade ämnenas särpräglade natur: här har vi att göra med militärdiktaturer, inte med fascistiska regimer i ordets stränga bemärkelse, och dessa militärdiktaturer uppträder i en historisk period som är olik mellankrigstiden. Men skillnaderna gentemot min tidigare bok beror delvis också på vissa korrigeringar av mina tidigare analyser, korrigeringar som har sin grund i att händelseutvecklingen ide berörda länderna obestridligen uppvisar en serie nya element i folkrörelsens kamp mot de kapitalistiska undantagsregimerna (regimer som för *öppet krig* mot folkmassorna).

Paris, februari 1975

1. Det globala imperialistiska sammanhanget

Händelserna i Portugal och Grekland kan, liksom den process som avtecknar sig i Spanien, bara förstås rätt, om man tar i betraktande det nya globala sammanhang i vilket de ingår: imperialismens nya fas och dess följder för de europeiska länderna. Inom den europeiska sfären uppvisar nämligen Portugal, Grekland och Spanien, om än i olika hög grad, ett *karakteristiskt beroende* av de imperialistiska metropolerna, inklusive deras dominerande centrum: USA.

Det skulle vara fel att med en traditionell term beskriva dessa länder som ”underutvecklade”: i kraft av sin ekonomiska och sociala struktur utgör de numera delar av den europeiska sfären; deras närhet till det övriga Europa är inte längre enbart, eller ens huvudsakligen, en rent geografisk närhet. Man kan rentav i föregripande syfte redan här nämna att vissa drag som utmärker deras beroende av USA och andra europeiska länder (EG) *likaledes* utmärker de europeiska länder som i imperialismens nya fas utgör imperialistiska metropoler i deras förhållande till USA. Detta hindrar inte att Portugal, Spanien och Grekland präglas av ett karakteristiskt beroende: vi har här att göra med ett drag som är specifikt för de händelser som ägt rum i dessa länder.

Detta specifika beroende hänger samman med dessa länders historia och har en dubbel innebörd:

— å ena sidan medför de ganska tidigt skönjbara tecknen på en ursprunglig kapitalackumulation, som för Portugals och Spaniens del härrör från exploateringen av deras kolonier och för Greklands del från exploateringen av det östliga medelhavsområdet, att de skiljer sig från den speciella typ av beroende som kan iakttas i andra dominerade länder.

— å andra sidan har den av många orsaker misslyckade *endogena och tidigt genomförda* kapitalackumulationen placerat dem bland en grupp länder som är beroende av imperialismens

metropoler. Detta gäller i särskilt hög grad under kapitalismens nuvarande skede. Därför är den nya beroendestruktur som präglar denna fas av den allra största betydelse.

Det viktigaste kännetecknet i det här sammanhanget gäller alltså imperialismens nuvarande fas. Från imperialismens början har i relationerna mellan nationella samhällsformationer (imperialistiska metropoler — dominerade och beroende länder) *kapitalexporten* dominerat över varuexporten. Men även denna karakteristik är alltför svepande. I själva verket spelar kapitalexporten en skiftande roll allteftersom imperialismens faser avlöser varann. Detta kan bara förstås om det ses mot bakgrund av de förvandlingar av produktionsrelationerna och arbetsprocesserna som äger rum på det globala planet.

I själva verket tycks under de tidigare faserna de imperialistiska ländernas kapitalexport till de beroende länderna huvudsakligen ha syftat till kontroll över råvarorna (den extraktiva industrin) och till utvidgning av marknaderna. Huvudskiljelinjen, som hänger ihop med detta, mellan imperialistiska metropoler och dominerade och beroende länder har i det väsentliga sammanfallit med uppspaltningen mellan industri (”industrialiserade” länder) och jordbruk (länder med dominerande ”jordbruk”) eller mellan stad och landsbygd. I dessa länder uppvisade andra produktionssätt och andra produktionsformer (feodala produktionssätt, enkel varuproduktion etc.) en anmärkningsvärd ihärdighet, även om de vederbörligen förvandlades av de inträngande kapitalistiska produktionsförhållandena.

Denna situation fick betydande följder för dessa länders socio-ekonomiska och politiska struktur. Jordbruksproduktionen och utvinningen av råvaror kom att spela en avgörande och alltigenom karakteristisk roll, vilken åtföljdes av en *tydlig försinkning* av industrialiseringsprocessen. Detta har ofta felaktigt uppfattats som ”underutveckling”. För de dominerande klasserna har detta i sin tur följande konsekvenser: a) arbetarklassens ringa antal och relativt svaga sociala och politiska betydelse i förhållande till en stor bondeklass som ännu var underkastad förkapitalistiska produktionsrelationer; b) småbourgeoisins helt speciella sammansättning; inom denna kunde man å ena sidan iaktta ett betydande inslag av traditionell emåbourgeoisi bestående av fabrikörer, hantverkare (med liten produktion) och köpmän: å andra sidan ett tungt inslag av en småbourgeoisi av statstjänstemän som uppkommit till följd av statsbyråkratins parasitära tillväxt, karakteristisk för denna beroendesituation. För de dominerande klasserna ledde samma omständigheter till uppkomsten av en specifik sammansättning av maktblocket i de berörda länderna, som ofta betecknats med termen ”oligarki”: stora jordägare med stort inflytande, allierade med en storbourgeoisi av *komprador*-typ, som på en svag egen ekonomisk grundval huvudsakligen fungerar som kommersiellt och finansiellt mellanled för det främmande imperialistiska kapitalets inträngande, vilket den är helt underkastad.

Betydande ändringar uppträder emellertid under imperialismens nuvarande fas. Man kan förlägga denna fas början till tiden omedelbart efter kriget och dess konsolidering och reproduktion i förstorad skala *till nittonhundrasextiotalet*. Kapitalexportens betydelse för kontrollen av råvarorna och för utvidgningen av marknaderna varar förvisso fortfarande, men den är inte längre dess huvudsakliga funktion. Denna är för tillfället huvudsakligen knuten till behovet av att på ett globalt plan omsätta det imperialistiska monopolkapitalet genom att utnyttja varje relativ fördel i *den direkta exploateringen av arbetet*. Det rör sig här om ett drag som är kännetecknande för profitkvotens tendens att sjunka och för de nya villkor som gäller för etablerandet av en genomsnittlig profitkvot i det nuvarande globala sammanhanget: man motarbetar denna tendens huvudsakligen genom *en intensiv exploatering av arbetet i global skala* (höjning av exploateringsgraden genom det relativa mervärdet, i vilket även ingår en höjning av

arbetsproduktiviteten, teknologiska innovationer etc.). Detta betyder att de kapitalistiska produktionsrelationerna reproduceras inom de beroende länderna själva och att dessa produktionsrelationer i växande omfattning underställer sig arbetskraften; samtidigt innebär det också en ofantlig socialisering av arbetsprocesserna och en markant internationalisering av kapitalet på det globala planet.

Dessa förändringar medför viktiga följder för de beroende länderna eller, rättare sagt, för vissa av dem. Det utländska kapital som investeras i dessa länder uppträder ofta som direkta investeringar i det industriella produktivkapitalets sektor. Den del av det utländska kapitalet som investeras i industrier som *omvandlar råvaror* växer ansenligt. Den företeelse som dragit mest uppmärksamhet till sig är de *multinationell*a företagen fastän de bara utgör ett indicium av begränsat värde. Det stora flertalet av dem är amerikanska företag som till följd av de låga produktionskostnaderna framställer hela delar av en slutprodukt i ett visst land i beroendeställning (vilken sedan säljs i hela världen), eller förlägger en bestämd del av sin totala produktion till ett sådant land, eller framställer hela produkten där för lokal avsättning. Men fenomenet omfattar långt mer än blott och bart de multinationella företagen. De utländska investeringarnas inriktning på dessa länder medför också att dessa länders arbetsprocesser infogas i den kapitalistiska socialiseringen av dessa processer i världsskala.

Denna nya organisering av den imperialistiska kedjan och av beroendet, som är typisk för Grekland och Spanien och i mindre grad för Portugal, förändrar avsevärt den inre socioekonomiska strukturen i de länder som är underkastade den. Deras situation som dominerade och beroende länder medger inte längre att man som tidigare på ett okomplicerat sätt skiljer dem från de imperialistiska metropolerna på samma sätt som man skiljer mellan jordbruk och industri: det är just genom sin *industrialisering* som de blir beroende av det utländska kapitalets ledning och initiativ. De kapitalistiska produktionsrelationerna reproduceras i massiv omfattning *inom* just dessa länder, underkastar sig deras arbetskraft och deformerar, reorganiserar och upplöser till och med de förkapitalistiska produktionsrelationerna i allt snabbare takt.

Därför medför inte, som alla förespråkare för ”utvecklings”-ideologin hävdar, det faktum att Spanien och Grekland redan har lämnat och att Portugal är i färd med att lämna det s.k. ”underutvecklade” stadiet, att dessa länder upphör att vara dominerade och beroende. Den dominans och det beroende som det utländska kapitalet framtvingar följer till stor det *en ny väg* som leder via det produktiva industrikapitalets processer och de arbetsprocesser som är förknippade med detta kapital på det internationella planet. Vi har här att göra med en *beroende industrialisering* som man för övrigt stöter på i vissa andra beroende länder, speciellt i Sydamerika:

— dessa länder görs till reservat för industriformer med ”lågtstående” teknologi

— arbetsproduktiviteten kvarstannar på en låg nivå, beroende på att arbetsprocesserna i dessa länder integreras i en socialisering av produktivkrafterna (*integrerad produktion*) som, till följd av den med monopolkapitalismen förbundna tendensen till en uppdelning av arbetet i kvalificerat och dekvalificerat arbete, påtvingar de dominerade länderna det dekvalificerade arbetet medan reproduktionen av det högt kvalificerade arbetet förbehålls de dominerande länderna

— den profit som direkt framspringer ur arbetskraftens produktion av mervärde i de dominerade länderna lämnar i stor omfattning det land som frambragt dem.

Men till exploateringen av folkmassorna, som följer på det utländska kapitalets produktiva investeringar, måste man lägga ytterligare ett element, som rör arbetskraften i de dominerade länderna inom ramen för den nya internationaliseringen av de kapitalistiska relationerna i deras

helhet: den export av arbetskraft till de imperialistiska metropolerna — *gästarbetare* — som Portugal, Grekland och Spanien förser det övriga Europa med. Det dominerande imperialistiska kapitalet företar med denna åderlåtning av arbetskraften i de här länderna en sannskyldig överexploatering av folkmassorna i de beroende länderna. Dels rör det sig om en överexploatering av de här arbetarna i ”mottagar”-landet men det rör sig också, och kanske framför allt, om en överexploatering som har sin grund i att de dominerade länderna måste bära kostnaderna för utbildningen av en arbetskraft som de dominerande länderna drar nytta av. Till yttermera visso, och till detta skall jag återkomma, har denna massiva immigration blivit möjlig genom den deformerade industrialiseringsprocess som det utländska kapitalet understött i dessa länder liksom av de *förflyttningar* och den *decentralisering* som denna reproduktion, som föranleds av de dominerande kapitalistiska relationerna, framkallar.

Denna nya ordning vad gäller exploateringen och beroendeförhållandena inom den kapitalistiska kedjan leder alltså till att det uppstår *nya klyftor* mellan de dominerade och beroende länderna. Medan i vissa av dem det främmande kapitalets *dominerande* exploateringsform fortfarande är kapitalexport knuten till kontroll över råvarorna och varuexporten samt en uppdelning i industri och jordbruk, så följer den *dominerande* exploateringsformen i de tre länder vi diskuterar här en ny väg, parallellt med att de gamla exploateringsformerna fanns kvar fast i mindre omfattning.[1]

Jag skall inte trötta läsaren med detaljerade siffror, men jag skall ge några exempel för att belysa och klarlägga den socio-ekonomiska strukturen i de berörda länderna samt den utveckling som ägt rum under de sista åren.

— Även om den ekonomiska utvecklingspolitiken i *Portugal*, som baserar sig på konkreta utvecklingsplaner, påbörjades 1953, var det först omkring 1960 som införseln av utländskt kapital i större skala sköt fart samtidigt som industrin expanderade. Volymen av direkta utländska investeringar fördubblades mellan 1963 och 1965 och har fortsatt att växa. De utländska investeringarna har mer och mer koncentrerats till det industriella produktivkapitalets sektorer och via dotterbolag förmedlats till de multinationella företagen (kemiska industrier, mekanisk och elektronisk industri samt i olika omvandlingsindustrier som beklädnadsindustrin). Parallellt härmed har BNP sedan 1960 ökat med ungefär 6% per år; vidare var tillväxttakten inom jordbruket bara 1,5 mellan 1960 och 1970 medan den inom industrin var 9,1 och 5,9 inom tertiärsektorn. År 1971 sysselsatte primärsektorn endast 31,8% av den aktiva befolkningen (gentemot 48,4 % år 1950), industrin 37,2 % (24,9% 1950) och servicesektorn 32% (26,7 % 1950). För övrigt kännetecknas den portugisiska kapitalismen, jämfört med Grekland och Spanien, av en extrem koncentration och centralisering av kapitalet i förhållande till landets industrialiseringsgrad: 168 bolag av sammanlagt 40 000 (dvs. 0,4 %) förfogar över minst 53% av kapitalet.

— I *Spanien* inleddes en första industrialiseringsperiod 1953 som en följd av de ekonomisk-politiska avtalen med USA, som öppnade Spanien för införsel av amerikanskt kapital. Men det var först mot slutet av den så kallade stabiliseringsperioden kring 1960 som processen sköt fart. De utländska investeringarna har ökat anmärkningsvärt (från omkring 36,1 miljoner dollar 1960 till omkring 180 1968) och koncentrerades via de multinationella bolagens dotterbolag till den

[1] Denna fråga, liksom ett flertal andra därmed sammanhängande som till exempel de nuvarande relationerna mellan Förenta Staterna och Europa, den inre bourgeoisin etc., har jag behandlat i min bok *Les classes sociales dans le capitalisme d'aujourd'hui* (De sociala klasserna i dagens kapitalism) Le Seuil, Paris 1974.

kemiska industrin, elektronikindustrin och den tunga mekaniska industrin (skeppsvarv, bil-industri) samt till diverse bearbetningsindustrier. BNPs tillväxttakt uppnådde även här ett årligt genomsnitt på cirka 7 %, vilket huvudsakligen beror på den industriella produktionens expansionsrytm som fyrdubblades mellan 1956 och 1969. År 1969 sysselsatte jordbruket bara 31 % av den aktiva befolkningen (mot 42% 1960), medan industrin svarade för 36% (32% 1960) och servicesektorn för 33% (27 % 1960).

— I *Grekland* är processen desto intressantare eftersom man kan jämföra utvecklingen efter 1960 under en demokratisk regim med utvecklingen under militärdiktaturen efter 1967. Först bör det nämnas att industrialiseringsprocessen även här inleddes på allvar under sextiotalets första år samtidigt med att införseln av utländskt kapital ökade i omfång. Volymen av utländska investeringar har femdubblats mellan 1960 och 1964; åren 1965 och 1966 utmärktes av en exceptionell och iögonenfallande utveckling beroende på de massiva investeringar som Esso-Pappas och Pechiney gjorde under dessa två år. BNP ökade årligen med cirka 6,7 % mellan 1960 och 1967.

Under militärdiktaturen skulle, enligt de officiella siffrorna, införseln av utländskt kapital i Grekland under åren 1967-71 vara 62% högre än under perioden 1962-1966. (I själva verket förverkligades inte vissa av de investeringar som regimen räknade med och på alla sätt försökte tillgodogöra sig eftersom en del utländska investeringsintressenter tvekade med tanke på regimens ”instabilitet”.) BNPs tillväxttakt var under militärdiktaturens år:

1967	4,5 %
1968	5,8%
1969	8,8%
1970	7,5%
1971	7,3%
1972	10,5%
1973	10,1 %

Även i Grekland koncentrerades de utländska investeringarna efter 1960 till den produktiva industrisektorn (kemiska industrier, elektromekaniska industrier, skeppsvarv, bearbetnings-industrier). Mellan 1960 och 1970 svarade de multinationella företagens filialer i Grekland för 45 % av ökningen i den industriella produktionen. Samtidigt var under alla de här åren bearbet-ningsindustriernas produktionsökning den mest markanta: ungefär 10,3 % per år mellan 1963 och 1970. Andelen av den aktiva befolkningen som var sysselsatt i jordbruket sjönk från 56% 1961 till 45 % 1967 och 37,3 % 1971. Inom industrin ökade den från 14 % 1961 till 21,2% 1967 och nådde upp till 25 % 1971 (servicesektorns andel 1971 var 38%). Till detta bör man lägga att denna uppdelning av den aktiva befolkningen i Grekland inte helt och hållet gör reda för landets industrialisering; detta framgår tydligt av att jordbrukets andel i BNP 1970 var 18 %, medan industrins andel var 33,2% : orsaken till detta är att industrialiseringen genomgick ett intensivt skede genom att arbetsproduktiviteten inom vissa sektorer ökade (kemisk industri, oljeraffinaderier, skeppsvarv).

Denna nya beroendeform som är intimt förbunden med en viss typ av industrialisering kan för övrigt bestyrkas på en hel rad andra särskilda punkter: till exempel genom den växande volymen fabriksprodukter i förhållande till jordbruksprodukter i dessa länders export. Under alla omstän-digheter är denna nya typ av beroende *av avgörande betydelse, huvudsakligen på grund av de förändringar som den medför i de socio-ekonomiska strukturerna.*

Här uppstår ett första problem: detta faktiska förhållande har ofta underskattats av motstånds-organisationerna. Detta var särskilt fallet med Portugal — det traditionella exemplet på ett ”efterblivet” land — och med Spanien, där motståndsorganisationerna behövt lång tid på sig för att komma till klarhet över dessa nya realiteter. Detta har sin grund i att man med ett från Tredje Internationalen nedärvt synsätt betraktat fascistregimer och militärdiktaturer som nödvändigtvis liktydiga med *ekonomisk efterblivenhet och tillbakagång:* det vimlar av uttalanden, som hävdar att sådana regimer i det långa loppet ”blockerar” (eller rent av vrider tillbaka) ”den ekonomiska utvecklingen” i de här länderna. Detta är en karakteristik som helt svarar mot en ekonomisk-teknisk uppfattning av den ekonomiska utvecklingen och av industrialiseringen, en uppfattning som man återfinner i de olika teorierna om underutvecklingen, för övrigt en fullständigt felaktig term. Man menar att det finns något slags *neutral* ekonomisk utveckling *i sig* med ett ofrån-komligt och entydigt slutstadium, som bara kan vara positivt, en utveckling som inte i sig kan genomföras av sådana regimer. Man kan alltså bara fördöma dem med karakteristiker i stil med ”ekonomiskt bakåtsträvande regimer”. Detta ger i sin tur upphov till en annan illusion: dessa regimer betraktas som oundvikligen dömda till undergång och deras fall, menar man, står i direkt samband med deras oförmåga att påbörja eller fullfölja den ”ekonomiska utvecklingen”.

Men i sig själv saknar denna utveckling all innebörd: det viktiga är dess sociala och politiska betydelse, dvs. dess förhållande till exploateringen av de folkliga massorna i den nuvarande imperialistiska kedjan. Men sedan 1960-talets början har de portugisiska och spanska regimerna fört en industriell utvecklingspolitik som även den grekiska juntan eftersträvade, samtidigt som det skett en koncentration och en centralisering av kapitalet: kort sagt, en politik som syftat till en utveckling av de *kapitalistiska relationerna* i deras monopolistiska form men som också rättat sig efter de nya typer av exploatering som karakteriserar imperialismens nuvarande fas och relationerna mellan dominerande och dominerade länder. Dvs. en utvecklingspolitik av just ett sådant slag som tvingade de berörda länderna ini det nya beroendeförhållande som karakteriserar den kapitalistiska kedjan. Resultatet är å ena sidan att denna ”ekonomiska utveckling” uppvisar en serie drag som är karakteristiska för de dominerade ländernas industrialisering — en industrialisering som är mycket långt ifrån att följa de dominerande ländernas industrialisering; å andra sidan att de folkliga massorna just till följd av denna industrialisering utsatts för en *avsevärt större exploatering* av de dominerande klasserna i deras egna länder och av de dominerande klasserna i de imperialistiska metropolerna.

Detta kastar ljus över frågan om dessa regimers relationer till den typ av beroende och utveckling som vi stöter på i de berörda länderna. Det är obestridligt att dessa regimer på ett mycket bestämt sätt har gynnat detta karakteristiska beroendeförhållande till det utländska imperialistiska kapitalet. Det är nödvändigt att slå fast detta redan nu, ty ett stort antal skribenter medger visserligen, delvis i reaktion mot den felaktiga tesen att det skulle finnas ett samband mellan dessa regimer ock ”ekonomiskt bakåtsträveri”, att dessa regimer eftersträvat en utveckling av kapitalismen men tillägger genast, som om de vore rädda för att ha tillerkänt dem något som skulle kunna betraktas som i något avseende positivt, att *regimerna är helt utan betydelse för denna utveckling*, att den skulle ha ägt rum under alla omständigheter, och *på exakt samma sätt* som om man haft att göra med parlamentarisk-demokratiska borgerliga regimer. Grekland anförs som exempel, ty på grund av de portugisiska och spanska diktaturernas ålder kan hypotesen knappast verifieras där. Grekland hade i själva verket redan före diktaturen svängt in på en industrialisering präglad av det nya beroendets strukturer och av en massiv införsel av utländskt kapital; denna utveckling hade för övrigt påskyndats redan från och med 1964 under en centerregering (Papandreou senior) och inte under en högerregering. Juntan skulle i så fall bara ha fortsatt på den inslagna vägen. Denna uppfattning går i grova drag ut på att ett lands position i

den imperialistiska kedjan är det enda som med nödvändighet och ini minsta detalj bestämmer formen för dess beroende. Landets socio-politiska differentiering och differentieringen i dess inre politiska institutioner skulle inte kunna rucka på detta, såvida det inte skedde en övergång till socialismen.

Men man måste förstå vad saken rör sig om: det är uppenbart att ett lands beroende av imperialismen bara kan upphävas genom en nationell befrielseprocess som under imperialismens nya fas och de nuvarande omständigheterna i alla väsentliga avseenden är liktydig med en övergång till socialismen. Därmed inte sagt att det inte finns *olika former och grader av beroende*. Dessa beror huvudsakligen på de olika ländernas *inre och karakteristiska* socio-politiska förutsättningar. Ett enkelt exempel: Frankrikes förhållande till det amerikanska kapitalet, som var annorlunda under den gaullistiska epoken 1960-1968 än vad det varit därefter och i all synnerhet än vad det är nu. Och likväl hör dessa båda epoker hemma i samma fas av imperialismen: den nuvarande. I den meningen har diktaturregimerna i Portugal, Spanien och Grekland otvivelaktigt spelat en viktig roll för beroendets specifika kurs, gång och rytm sådant det nu gestaltade sig under deras ledning: naturligtvis inte på grund av dessa inre skillnader gentemot parlamentariska demokratier utan på grund av de ekonomiska och sociala krafter vars intressen de framför allt representerade. Detta var i all synnerhet fallet i Grekland, där militärdiktaturens politik i det avseendet var synnerligen olik den föregående regimens politik. Problemet kan klart formuleras så här: de speciella former de beroende ländernas regimer antar spelar en egen roll för den *exakta* form det nya beroendet får på grund av det ”interna” och specifika styrkeförhållande de svarar mot.

Därmed har jag betonat en grundläggande inriktning för min analys.

En undersökning av regimformerna och av de politiska institutionernas förändringar såväl i de imperialistiska metropolerna som i de beroende länderna kräver att man tar kapitalismens nuvarande fas i betraktande. Men denna fas bestämmer inte i sig själv på ett uttömmande sätt dessa former och förändringar; den är betydelsefull bara i den mån den bestämmer klasskampens förutsättningar och de förändringar i klasserna och de inre socio-politiska styrkeförhållanden som ensamma kan förklara dessa regimer och deras utveckling. Man kan med andra ord på ett generellt och relativt abstrakt plan tala om *en typ av beroende stat* vad gäller de nuvarande beroende samhällena: en stat, som uppvisar vissa drag som är gemensamma för alla dessa samhällen i så måtto att den svarar mot de allmänna förändringar som imperialismen tvingar dessa länder att undergå och att den måste fylla de funktioner som tillkommer den i imperialismens nuvarande fas. Men det är klart att de konkreta former — fascism, militärdiktatur, ”demokratisk” republik etc. — som denna stat antar beror på *inre faktorer* i dessa samhällen. Dessa faktorer blir avgörande bara man vill medge att det innebär en *avsevärd skillnad*, åtminstone för dessa länder och deras folkliga massor, om denna beroende stat är en borgerlig ”demokrati” eller en reaktionär militärdiktatur: här liksom överallt annars är de former som den borgerliga dominansen antar under den allmänna beteckningen ”bourgeoisins diktatur” långtifrån likgiltiga.

Att på detta sätt framhäva de *inre faktorernas primat* för oss ännu längre: man måste en gång för alla bryta med den mekaniska och nästan topologiska (om än inte ”geografiska”) uppfattningen av relationen mellan *inre och yttre faktorer*. Noga talat finns det inte under imperialismens nuvarande fas dels yttre faktorer som enbart verkar ”utifrån”, dels inre faktorer som är ”isolerade” till sitt eget ”fält” och av större vikt än de förstnämnda. Att betona de inre faktorernas primat innebär att de förutsättningar inom den imperialistiska kedjan som befinner sig ”utanför”

ett land — det globala styrkeförhållandet, en viss stormakts roll, etc. — *påverkar dessa länder enbart om de interioriseras* i det att de fogas till motsättningarna i detta land: motsättningar som själva i vissa avseenden uppträder som en i dessa länder *inducerad reproduktion* av motsättningar inom den kapitalistiska kedjan. Beskriver man de inre faktorerna på det här sättet, återfinner man den roll imperialismen verkligen spelar — den ojämna utvecklingen — i de olika samhällsformationernas utveckling.

De analyser som följer kommer alla att baseras på denna grundläggande linje, vars implikationer berör en hel serie problem. För att klargöra vad det rör sig om, skall jag omedelbart ge ett konkret exempel, som rör frågan om de imperialistiska makternas roll i synnerhet deras centrum USA — vad beträffar etablerandet av, stödet åt och även utvecklingen av de regimer vi sysslar med här: alltså en fråga vilken som bekant ofta diskuterats i samband med Chile. Jag skall schematiskt säga att den mekaniska och topologiska uppfattningen av de ”yttre faktorerna” ofta funnit uttryck i komplott-tesen, som huvudsakligen lokaliserar problemet till den som man förmodar direkta, omedelbara och allt dominerande roll USA och det famösa CIA spelat. Denna tes har för övrigt den stora fördelen att inte kunna tjäna som kontrollinstans för de misstag den leder till och framför allt att man kan blunda för de inre konjunkturerna som ju är det som möjliggör för ”yttre interventioner” och för ”den främmande handen” att nå framgång. Att sådana interventioner har förekommit och fortfarande förekommer, torde ingen länge betvivla. Men bortsett från vissa extrema fall, där interventionen varit öppen, direkt och massiv (Dominikanska republiken, Vietnam, etc., kan den vanligtvis bara spela en avgörande roll i de olika beroende länderna — i synnerhet i länder som hör hemma i den europeiska sfären som Portugal, Grekland och Spanien — *under förutsättning att den anknyter till de inre styrkeförhållandena i dessa länder*.

2. Diktaturerna, Förenta Staterna och Europa

Innan vi kommer till de inre orsakerna till dessa regimers upplösning (Spanien) och fall (Portugal och Grekland) måste vi skissera den globala imperialistiska konjunkturen sådan den konkret gestaltar sig för dessa länder.

Först på det ekonomiska planet. Jag har redan påpekat att de portugisiska, spanska och grekiska regimerna systematiskt *har gynnat införseln av främmande imperialistiskt kapital*. Detta kapital har investerats i de här länderna dels för att direkt exploatera de folkliga massorna, dels för att använda dem som *mellanled* i exploateringen av andra länder. I synnerhet i Portugal har regimen inte bara direkt gynnat det utländska kapitalets utplundring av dess forna afrikanska kolonier, utan en stor del av det i Portugal investerade kapitalet har riktats mot kolonierna. Grekland har likaledes använts av det utländska kapitalet som utgångspunkt för erövringen av de afrikanska marknaderna och för dess vidare export under ”neutral” grekisk etikett.

Låt oss dröja vid den politik som befrämjat införseln av det främmande kapitalet i dessa länder. Man kan förvisso hävda att denna politik också varit karakteristisk för regeringarna i ett stort antal andra europeiska länder (Tyskland, Storbritannien, etc.) i deras förhållande till det amerikanska kapitalet. Men i de tre berörda länderna har den antagit särskilda former. De direkta förmåner som beviljats (skattebefrielse, nästan obegränsade möjligheter att föra hem vinster, offentlig kredit på vinst och förlust, monopolprivilegier, fördelaktiga kontrakt med inhemska bolag) och frånvaron av varje reell kontroll etc. har *ingen motsvarighet* i de andra europeiska länderna. Förhållandena är särskilt välomvittnade i Grekland där man kan jämföra situationen med den politik som förts av de regeringar som föregått militärjuntan och som *likaledes* gynnat införseln av utländskt kapital: med tanke på de möjligheter till sannskyldigt hänsynslös utplundring av landet som beviljats det utländska kapitalet (detta är i särskilt hög grad fallet med

de grekiska skeppsredarnas utländska kapital) framstår juntans politik visavi detta kapital som kvalitativt olik de föregående regeringarnas.

Naturligtvis är de beviljade möjligheterna inte enbart direkta: man ser tydligt i hur hög grad det utländska kapitalet kan profitera på landets inre situation och på det förtryck som arbetarklassen och folkmassorna utsätts för (upphävande av strejkrätten, förbud som riktade sig mot arbetarklassens organisering etc.).

Dessa sakförhållanden är så välkända att det vore överflödigt att trycka ytterligare på dem här. Däremot förefaller det mig viktigt — eftersom det rör sig om något som direkt placerar de berörda länderna *i centrum av* de nuvarande interimperialistiska motsättningarna — att understryka *de undan för undan växande ekonomiska relationer som knyter dessa länder till den Gemensamma marknadens Europa visavi dem som knyter dem till USA.*

Låt oss först studera detta på de utländska kapitalinvesteringarnas plan.

Just i *Portugal* dominerar kapitalet från EG massivt, i synnerhet det som kommer från Tyskland och England. 1971 fördelade sig de respektive investeringsandelarna (i miljoner escudos) som följer: Förenta Staterna 391,6; Tyskland 237,1; Storbritanien 156,2; Frankrike 72,6. År 1972: Förenta Staterna 300,3; Tyskland 589,0; Storbritannien 298,6; Frankrike 74,7. År 1973: Förenta Staterna 238,9; Tyskland 815,4; Storbritannien 552,3; Frankrike 109,6.

I *Spanien* beskriver det amerikanska kapitalets andel, i procent räknat, en stigande kurva från 1961 till 1965 (från 27,82 % till 48,3 % av de totala investeringarna för att så småningom falla till 29,25% år 1970.

Även i Grekland äger det rum en iögonenfallande ökning av investeringar från EG (i synnerhet av investeringar från Frankrike, som för tillfället ligger på andra plats), även om de amerikanska investeringarna fortfarande är i förkrossande överläge.

Samma förhållande råder också inom utrikeshandeln. EGs del i de berörda ländernas utrikeshandel växer i förhållande till Förenta Staternas andel på ett förkrossande sätt vad Portugal och Grekland anbelangar medan ökningen är mindre betydande i Spanien.

Detta föranleder oss att ställa en synnerligen viktig fråga: har de nuvarande motsättningarna mellan Förenta Staterna och EG spelat någon roll — och i så fall vilken — för de tre berörda regimernas underminering och fall? Och vilken roll har i det här sammanhanget ländernas relation till EG spelat, en relation som för Greklands del redan var institutionaliserad men officiellt frystes ner under överstarnas regim, en institutionaliserad relation som systematiskt eftersträvades av Portugal under Caetano och som eftersträvas av den nuvarande spanska regeringen.

För att kunna lokalisera den roll som de interimperialistiska motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa spelar, måste man först och främst söka förstå deras exakta räckvidd idag. EGs utveckling och utvidgning å ena sidan och dollarkrisen å den andra har lett ett stort antal författare att tro att vi nu står inför den amerikanska hegemonins oundvikliga slut och att Europa hädanefter kommer att spela rollen av en effektiv ”mot-imperialism” gentemot Förenta Staterna. Låt oss för övrigt notera att dessa författare ofta var desamma som under den långa period, då de interimperialistiska motsättningarna tycktes ha dämpats relativt sett, hängav sig åt myten om ”superimperialismen”: myten om Förenta Staternas obestridda dominans och hegemoni över resten av den imperialistiska världen, som man menade hade enats under Förenta Staternas egid.

Denna gamla uppfattning var lika felaktig som den man applicerar på den nuvarande fasen. Även om den amerikanska hegemonin för ögonblicket befinner sig på tillbakagång i avseende på vissa

helt exceptionella karakteristika, som hade präglat den under efterkrigstiden, då de europeiska ekonomierna relativt sett slagits i spillror, förhåller det sig likväl så att EGs utvidgning och utveckling varit *intimt förbundna* med en förbluffande tillväxt av direkta amerikanska investeringar, som mer och mer inriktats på kapitalets direkt produktiva sektorer (omvandlingsindustrier) i de länder som ingår i EG. Detta kapitals privilegierade investeringsområde är för övrigt inte ”den tredje världen” utan EGs Europa: det mest signifikanta exemplet på detta är Västtyskland (för att nu inte tala om Storbritannien), vars ekonomi för ögonblicket dominerar i EG. Härigenom uppstår strängt taget ett *nytt beroende*, som är helt specifikt (ty det kan inte identifieras med och är heller inte analogt med det beroende som karakteriserar de dominerade ländernas relationer till imperialismens metropoler som helhet) för de europeiska ländernas förhållande till Förenta Staterna — ett beroende som bara kan förstås om man betraktar det som ett uttryck för kapitalets och de kapitalistiska relationernas *internationalisering*, inte som ett uttryck för de ”nationella ekonomiernas” konkurrens. Detta nya beroende bekräftas av den *serie sannskyldiga kapitulationer* som EG och i synnerhet dess olika beståndsdelar tvingats till under denna krigsperiod; dessa har fungerat — och detta är inte någon slump — *i spridd ordning* inför de amerikanska kraven det monetära området, energiområdet etc.). En av effekterna av detta nya beroende är frånvaron av ett enande av kapitalet och följaktligen också av de olika europeiska länderna: deras inbördes relationer är ”externt centrerade”, dvs. de förmedlas via det mellanled som utgörs av varje lands relationer med Förenta Staterna. Detta element är viktigt att hålla i minnet när man analyserar Europas attityd visavi de regimer som vi sysslar med här. Det är i själva verket den första punkten.

Den andra punkten gäller de *interimperialistiska motsättningarnas reaktivering och intensifiering* — en process som står i intimt samband med kapitalismens nuvarande kris —, särskilt motsättningarna mellan Förenta Staterna och EG. Detta är en punkt som inte alls är oförenlig med den första. Endast den som omfattar teorin om en ”superimperialism” kan identifiera ett imperialistiskt lands herravälde över de andra med en ”pacificering” av de interimperialistiska motsättningarna samt proklamera denna hegemoni helt och hållet upphävd så snart motsättningarna åter aktiveras. Dessa motsättningar intensifieras för ögonblicket. Det utkämpas blodiga fältslag om rätten till kapitalexport, vilken är ett medel att motverka den genomsnittliga profitkvotens tendens att sjunka (recession) i imperialismens centra, men också om exporten av handelsvaror och kontrollen över råvarorna — en följd av de senaste årens bristande betalningsbalans. Likaledes försiggår det en intensiv kamp om kontrollen över de länder som kan tjäna som förmedlingslänkar för det imperialistiska kapitalet i dess expansion utanför de berörda ländernas gränser: Portugal och Grekland är karaktäristiska exempel på detta. Frågan om kontrollen av oljan har bara understrukit detta sakernas tillstånd.

Motsättningarna mellan Förenta Staterna och EG har för de berörda ländernas vidkommande funnit uttryck främst i själva den strategi som EG skisserat för medelhavsbäckenet. Men en fråga som ännu inte funnit något svar är den som rör vilken roll dessa motsättningar spelat för att störta eller förändra de portugisiska, grekiska och spanska regimerna.

Jag vill omedelbart slå fast, med hänvisning till de hittills diskuterade momenten av min analys, att denna motsättning för det första inte spelat en *direkt eller omedelbar* roll, och för det andra att det skulle *vara fullständigt fel att tro att EGs Europa skulle ha spelat ut något demokratiskt kort för att radikalt hota de amerikanska intressena, som man menar att dessa diktaturregimer uteslutande representerar*. I själva verket rör sig förhållandet mellan Förenta Staterna och Europa inte om en explosiv motsättning mellan två jämbördiga motimperialister (Europa som den tredje supermakten), som steg för steg gör upp om *hegemonin* utan huvudsakligen om motsättningar som har sitt ursprung i en *omfördelning* av styrkerelationerna med bibehållen amerikansk

hegemoni. Därtill kommer att dessa regimer själva från Caetano till Papadopoulos-Markezinis och till Opus Deis uppsving under Franco uttryckligen strävat efter att bli inlemmade i EG som en följd av de komplicerade relationer som består eller bestod (Spanien) mellan regimerna och olika fraktioner inom dessa länders bourgeoisier. Även om det inte lyckats dem att vinna inträde i EG, är det just med dessa regimer som importen av europeiskt kapital till de berörda länderna och omfattningen av preferenshandeln mellan dem och Europa ökat märkbart och i viss utsträckning undanträngt importen från USA.

Inget är alltså kort sagt mer felaktigt än att tro att EG *på något som helst sätt* ekonomiskt bojkottat dessa regimer. Trots de rättfärdigande deklarationer som framförts av Europa beträffande bristen på demokratiska institutioner, har dessa länders integration i EG misslyckats huvudsakligen på grund av de avsevärda problem som skulle uppstå för EGs jordbrukssektor, vilken skulle hotas direkt av att dessa länder tilldelades fullt medlemskap och av den behandling deras produkter skulle ges inom EG som ett resultat härav. Man ser för övrigt vilka svårigheter Greklands och Portugals integration för ögonblicket möter. Men ser man sedan på militärregimerna, framgår det att det skulle vara lika felaktigt att tro att de spelat ut sitt trumfkort, Förenta Staterna mot Europa, uteslutande i ekonomiskt avseende. EGs ekonomiska strategi visavi de här länderna har alltså inte i sig själv och med nödvändighet medfört en förändring av dessa regimer — detta kan bara förstås, om man överger teorin om en explosiv och antagonistisk motsättning mellan Förenta Staterna och EG.

Detta betyder emellertid inte att denna motsättning inte spelat en viktig roll för dessa regimers underminering och fall, men den har manifesterat sig på ett högst speciellt sätt.

I. Den har huvudsakligen funnit uttryck i den specifika, inducerade reproduktionen av denna motsättning inom dessa länder, det vill säga i första hand i denna motsättnings konsekvenser för *den inre differentieringen av deras härskande klasser* (vi skall dröja litet vid detta i nästa kapitel). Motsättningen Förenta Staterna/Europa, som kan studeras i kapitalets nuvarande internationaliseringsprocess, har slagit igenom direkt i inre uppdelningar och strategiska differentieringar av de berörda ländernas endogena kapital allteftersom de sinsemellan divergerande beroendeförhållandena polariserat det mot amerikanskt eller mot europeiskt kapital. Denna polarisering skär för övrigt tvärs genom både det monopolistiska och det icke-monopolistiska endogena kapitalet. Även om den del av bourgeiosin, som hyser intresse för ett inträde i EG, uppvisar mycket speciella karakteristika, förhåller det sig inte så att monopolkapitalet uteslutande förbinds med det amerikanska kapitalet medan det icke-monopolistiska kapitalet i sin helhet vänder sig mot en europeisk lösning. Särskilt i Grekland och Spanien (den grekiska arbetsgivarföreningen, industriunionen, Opus Dei i Spanien) har omfattande delar av monopolkapitalet drivit en strategi som syftat till inträde i EG.

Således har motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa huvudsakligen haft som effekt i de berörda länderna *en hegemonisk instabilitet inom maktblocken, som berott på att kampen mellan olika delar av borgerlighetens kamp i dessa länder intensifierats*. Militärdiktaturernas *regimform* tillät med andra ord inte att motsättningarna reglerades via en organisk representation av dessa olika fraktioner i statsapparaten, heller inte att det uppstod en jämvikt baserad på kompromisser. Denna jämvikt var nödvändig för att deras politiska dominans skulle kunna bibehållas, vilket inses om man betänker hur de inre motsättningarna inom dessa maktblock intensifierats på grund av bland annat kapitalets internationalisering och motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa inom dessa maktblock. Härtill kommer att dessa regimers fall eller underminering svarar mot en omfördelning av styrkeförhållandena inom maktblocket till förmån för den fraktion av kapitalet som polariserats mot EG och till nackdel för den fraktion som

polariserats mot Förenta Staterna, vars intressen dessa regimer huvudsakligen men ingalunda uteslutande representerat. Men det skulle aldrig, så länge som beroendeförhållandena inte radikalt upphävs (i så fall skulle problemet inte existera), kunna röra sig om ett klart och effektivt upphävande av det med amerikanskt kapital förbundna kompradorkapitalets hegemoni (militärdiktaturen) till förmån för ett endogent kapital förbundet med europeiskt kapital (demokratiska regimer). Lika litet som motsättningen Europa/Förenta Staterna är en explosiv och antagonistisk motsättning, kan dess reproduktion inom maktblocket ta gestalt av en sådan motsättning. Om jag föregriper analysen av de här punkterna, är det för att visa redan nu att det skulle vara fel att tro att endast dessa diktaturers fall skulle utgöra ett radikalt hot mot det amerikanska kapitalets roll och ett kliv in i ett slags ”europeisk tredje supermakt”, som om det för dessa länder rörde sig om reella *alternativ: antingen* ”amerikanska kolonier” eller ”inträde i EG”. Den enda lösningen här är en process som leder till nationellt oberoende och nationell frihet i förhållande till imperialismen i dess helhet.

2. Efter dessa konstateranden kan man inte bortse från den för Europas attityd till militärregimerna betydelsefulla roll som spelats och fortfarande spelas av de demokratiska och folkliga rörelsernas solidaritet med de portugisiska, spanska och grekiska folken och från den opinion de givit uttryck åt och från den massiva fientlighet de visat diktaturregimerna — detta sagt utan någon som helst jämförelse med vad som på den här punkten inträffat i Förenta Staterna. Detta har utgjort grundvalen för en viss reservation i de europeiska regeringarnas attityd gentemot diktaturerna, en reservation som om den än inte förklarar varför de tre berörda länderna inte integrerats i EG, likväl tett sig som ett ofrånkomligt hinder för ett påbörjande av en synnerligen problematisk integrationsprocess. Även om detta gjorde det möjligt för de europeiska regeringarna att ur de berörda ländernas beroendesituation utvinna alla tänkbara fördelar utan att löpa de risker som en integration skulle medföra, hindrar det inte att de sektorer av dessa länders endogena borgerskap som var intresserade av en fullständig integration var fullt medvetna om att detta villkor existerade.

3. Slutligen har motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa likaledes gett utslag i den nuvarande oenigheten beträffande den internationella militära strategin — även inom NATO. Två exempel: som det första kan man notera oenigheten mellan Förenta Staterna och Europa i fråga om valet av hållning i den israelisk-arabiska konflikten och också i viss utsträckning i fråga om hållningen gentemot de oljeproducerande länderna i samband med energikrisen. Det andra exemplet rör oenigheten om de europeiska försvarsproblemen och atlantismen. Det är naturligtvis inte min avsikt att här undersöka de frågorna. Det är uppenbart att motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa för tillfället tar sig uttryck i ett visst ifrågasättande av en internationell strategi, diplomati och militärt försvar som hittills in i minsta detalj har svarat mot de strängt politiskt-ekonomiska amerikanska intressen som den traditionella atlantpakten representerat.

Under alla omständigheter framgår det, om man tar de nyss fällda kommentarerna i betraktande, att det för tillfället inte gäller för Europa, där det för övrigt knappast frans en enad inställning till de här problemen, att reellt ”befria” sig från en internationell strategi och militärallians under Förenta Staternas hegemoni, utan att *skaffa sig en viss handlingsmarginal inom ramarna för USAs hegemoni*. Följaktligen har Europa inte aktivt inträtt för att effektivt underminera de ”uteslutande med Förenta Staterna understödda” militärdiktaturerna. De förstående uttalanden som gjordes av 'den franska regeringen efter det att Grekland, för övrigt huvudsakligen på det rent formella planet, lämnade NATO bör inte förleda till illusioner. Först och främst därför att de nuvarande europeiska regeringarna, trots att de systematiskt motsätter sig avrustning, långt ifrån är i stånd att effektivt *överta* de amerikanska funktionerna i de tre berörda länderna. Vidare på

grund av den europeiska bourgeoisins fruktan att en okontrollerbar process sätts igång som ytterst kunde sluta med att de tre länderna blir ”neutrala” och att NATO alltså i sin helhet avsevärt försvagas. Till sist kan sägas, och detta berör i särskilt hög grad militärregimerna i Spanien, Grekland och Portugal, att om dessa regimer och deras arméer utgjorde, eller utgör, de viktigaste pjäserna i den amerikanska strategin i Europa (detta inbegriper Spanien) och är intimt beroende av Förenta Staterna, skulle det vara att förenkla resonemanget att mena att de till skillnad från de andra europeiska länderna bara varit, eller bara är (Spanien), bönder i Förenta Staternas diplomatiska och militära schackparti. Ett uppenbart exempel på detta är den öppet proarabiska diplomati som den grekiska juntan och Franco företrädde, en hållning som svarade mot de intressen som bourgeoisierna i dessa länder hade på den afrikanska kontinenten.

Motsättningarna mellan Förenta Staterna och Europa på det här fältet, i synnerhet inom Nato, har emellertid spelat en viss roll för förändringarna av regimerna eller deras fall, men det är en roll som även här fått ett särskilt uttryck. De har återverkat som *interna motsättningar* inom statsapparaten, särskilt *inom armén*, som varit eller är dessa regimers förnämsta apparat. Detta har givit upphov till en inre uppdelning av militärapparaten i grupper och klickar, av vilka några gått in för en helhjärtad atlantism, medan andra däremot varit företrädare för en mer oberoende diplomatisk och militär strategi visavi Förenta Staternas strängt politisk-ekonomiska intressen. Interna motsättningar som för tillfället uppträder inom samtliga europeiska länders arméer (man behöver bara tänka på de militärstrategiska diskussionerna inom den franska armén), motsättningar, som i de fall vi är sysselsatta med här, har haft en avsevärd betydelse. Eftersom armén i militärdiktaturerna på grund av förbudet mot politiska partier fungerar *som bourgeoisins faktiska parti*, har motsättningarna inom bourgeoisin mellan det kapital som gynnar en europeisk strategi och det kapital som var helt och hållet underställt Förenta Staterna kommit till våldsamt uttryck där. Dessa fraktioners interna kamp, vilken framför allt gällt NATO, har varit särskilt intensiv inom de grekiska, portugisiska och spanska militärapparaterna, vilket har dragit till de grekiska och portugisiska regimernas *karakteristiska instabilitet* under deras sista fas.

Efter dessa anmärkningar, som på en gång syftade till att påvisa ”de inre faktorernas” primat över ”de yttre faktorerna” och till att klargöra den roll de inre motsättningarna inom diktaturernas statsapparater spelat för deras upplösning och slutliga fall, är det på sin plats att antyda Förenta Staternas strategi gentemot de berörda regimerna.

Även här måste man vara på sin vakt mot alltför enkla förklaringar. Först och främst, och det är egentligen alldeles för uppenbart för att man skall uppehålla sig vid det, har Förenta Staterna systematiskt och utan avbrott understött dessa militära regimer: i Grekland har de till och med spelat en framskjuten roll för att etablera den. Men det skulle vara fel att av detta dra slutsatsen att dess upplösning eller fall skett eller sker *trots* eller *mot* Förenta Staternas direkta *anstiftan*. På grund av de omständigheter under vilka regimskiftet ägt rum, har detta sistnämnda misstag särskilt ofta begåtts vad gäller Grekland. Stora delar av den europeiska opinionen tyckte sig häri se Kissinger skicka Karamanlis till Grekland för att demokratisera en regim som blivit besvärande. Det landsflyktiga grekiska kommunistpartiet och Andreas Papandreou tyckte sig också under den allra första tiden se amerikanernas hand i vad som skett, men syftet var, menade man, att söka bevara ”monarkofascismen” bakom en annan fasad.

Dessa förklaringar bortser från den speciella roll som de inre faktorerna spelar, men eftersom de överskattar Förenta Staternas roll tar de samtidigt fel vad beträffar den amerikanska politikens inriktning.

1. Förenta Staterna har förvisso en global strategi under imperialismens nuvarande fas, men de har inte en taktik utan *flera*. Förenta Staterna har förvärvat en lång erfarenhet i konsten att förtrycka folk och att fungera som polis i de västerländska bourgeoisierna. De kräver åter-försäkringar och satsar inte allt på ett kort i strategiska spörsmål.

I själva verket har Förenta Staterna alltid flera kort på hand. Alla amerikanernas kort är naturligtvis inte lika starka, och de föredrar vissa framför andra, även om de ofta spelar dem samtidigt. Men det betyder att deras strategi kan anpassas till mer än en lösning i de länder som hör till deras inflytandesfär.

Detta framgår klart av det scenario som låg till grund för händelserna i Grekland liksom av det som gällde fram till helt nyligen i Portugal eller av det som fortfarande gäller i Spanien. Möjligheterna i Grekland var i den för Förenta Staterna gällande preferensordningen:

— stöd nästan in i det sista åt militärdiktaturen, som emellertid i den form den antog och på grund av sin upplösning blev en allt mindre säker häst

— en lösning, som innebar en gradvis utveckling av diktaturen mot en ”legal” fasad, något som slog fel under Markezinis-Papadopoulos 1973 men som hade kunnat prövas på nytt

— en lösning, som skulle innebära en viktigare politisk förändring men som skulle låta militärapparaten fortsätta att upprätthålla ”reservdomäner”

— lösningen Karamanlis

— lösningen Kanellopoulos, en liberal högerman, som är åtskilligt mera öppen för motståndsrörelserna än Karamanlis

— en lösning med en övergångsregering under centerns ledning, vagt höger-socialdemokratisk till sin inriktning, ungefär som socialdemokraterna i Tyskland etc.

Ett liknande scenario skulle kunna utarbetas för Portugals del, med en spännvidd från diktaturens hårda kärna över en ”caetanism” med liberal fasad anda till en viss typ av ”spinolism” eller centerregering (jfr den nuvarande tvetydiga amerikanska politiken visavi Portugal), och man skulle kunna beskriva den lösning som avtecknar sig för Spaniens del på liknande sätt.

Alla dessa lösningar stöds inte av Förenta Staterna med lika stor intensitet eller med samma ihärdighet eller medel: deras attityd till de många tänkbara lösningarna varierar från olika grader av stöd till ett passivt accepterande av en lösning som de betraktar som ett *mindre ont — ända tills man når en brytningspunkt.* Men detta visar att det skulle vara en alltför grov förenkling att mena att varje förändring i dessa beroende länder, som inte överskrider brytningspunkten, beror på eller motsvarar Förenta Staternas medvetna och entydiga önskemål. Att till exempel påstå att lösningen Karamanlis i Grekland motsvarar Förenta Staternas ”önskemål” är både sant och falskt i så måtto att denna lösning bara var ett kort bland andra som kunde bedömas som både bra och dåligt, beroende på vad man jämförde det med.

Denna amerikanernas mångskiftande taktik, som man för övrigt bör jämföra med bourgeoisiernas taktik i allmänhet beträffande formerna för deras politiska dominans av folkmassorna (det mest extrema exemplet är socialdemokratin, en lösning som bourgeoisierna alltefter omständigheterna eftersträvar eller bara passivt tolererar) uppvisar både fördelar och nackdelar för dem. Fördelar, därför att den möjliggör för dem att fortsätta sin dominans under olika former, som kan anpassas till de konkreta omständigheterna. *Nackdelar* därför att efterhand som antalet taktiker minskar, medför de inre faktorerna och framför allt den roll som varje lands folkmassor spelar att riskerna ökar för en kursändring eller för förlust av kontrollen över en viss lösning som ursprungligen

bedömdes som acceptabel eller önskvärd. Det inträffar ganska ofta under den nuvarande fasen av imperialismen när kampen stiger till en global nivå, att en del kort går tillspillo även om det sker i olika stor omfattning. Detta är av särskild vikt för oss här, ty det är uppenbart att Förenta Staterna förlorat kontrollen över situationen i Portugal, och det har också i viss mån ägt rum en kursändring på grund av Karamanlis agerande i Cypernfrågan.

Till detta fogar sig vad gäller Förenta Staternas globala strategi ett andra element. Det rör vidden i det spektrum av lösningar som man betraktar som acceptabla eller godtagbara för ett visst land i en viss del av världen, i synnerhet i Europa. Vidden beror för ett visst givet lands vidkommande på de justeringsmöjligheter som de andra länderna i samma zon kan erbjuda. Detta framgår klart av Cypernaffären: sedan man utan framgång spelat ut det grekiska kortet (överstarnas försök att dela ön på ett sätt som skulle integrera den i NATO), spelade man ut det turkiska kortet och denna gång med större framgång så att det främsta syftet, öns delning, trots allt redan tycks ha uppnåtts i praktiken. Vad beträffar frågan om NATO och de amerikanska baserna i medelhavsbäckenet, tycks graden av den eskaleringspolitik man bedriver mot sådana regimer som kan ifrågasätta Förenta Staternas konungsliga krav bero på möjligheterna att förflytta baserna till angränsande land. Detta förklarar bland annat varför Förenta Staterna efter händelserna i Portugal och Grekland och redan innan det som man förutser kommer att hända inom kort i Spanien inträffat nu riktar sin strategi mot *Italien* — men det betyder inte att de lämnat Portugal och Grekland åt sitt öde, *långt därifrån*.

2. Denna mångfald av amerikanska taktiker är inte enbart ett resultat av en medveten attityd från deras sida: den hänger lika mycket samman med själva motsättningarna inom det amerikanska kapitalet. I själva verket består ett sätt att överskatta motståndaren just i att underskatta hans inre motsättningar. Det internationaliserade amerikanska kapitalet och de stora multinationella amerikanska företagen står i ett viktigt motsättningsförhållande till de fraktioner av detta kapital vars ackumulations- och expansionsgrundvalar huvudsakligen befinner sig inom landet. Detta resulterar i en växling i den amerikanska politiken mellan en aggressiv expansionspolitik som alltid slutligen vinner och en permanent tendens till ett slags isolationism. Det råder också en annan motsättning, som inte klart och entydigt motsvarar den första, mellan det monopolistiska storkapitalet och det icke-monopolistiska kapitalet som ännu är viktigt i Förenta Staterna. Bland annat denna motsättning manifesterar sig i det särskilda sätt på vilket *antitrust*-lagarna fungerar i Förenta Staterna: denna lagstiftning har på senare tid försatt illa beryktade multinationella företag, som I.T.T. eller A.T.T., i svårigheter. På grund av regimformen i Förenta Staterna har dessa inre motsättningar tagit sig uttryck i viktiga motsättningar inom statsapparaten. Vi har här att göra med ett originalfall av ”yttre fascism”, dvs. av en utrikespolitik som för det mesta inte tvekar att begå de mest fasaväckande folkmord men som likväl utövas av institutioner som utan att utgöra ett idealfall av den borgerliga demokratin — man behöver till exempel bara tänka på situationen för sociala och etniska minoriteter i USA — trots allt möjliggör en organisk representation av kapitalets olika fraktioner inom statsapparaten och dess olika förgreningar. Även om en sådan regim bygger på en helig enighet som samlar den stora majoriteten inom landet kring de viktigaste politiska målen (en enighet om vilken mycket vore att säga), beledsagas den ovillkorligen av ständiga, öppna motsättningar inom statsapparaten.

Dessa motsättningar kommer speciellt till uttryck i de divergerande taktiker som de olika statsapparaterna i Förenta Staterna samtidigt utformar på det utrikespolitiska området. CIA, Pentagon och militärapparaten, Utrikesdepartementet, administrationen och kongressen arbetar ofta enligt var sin taktik. Så har skett, och sker fortfarande, visavi Grekland, Portugal och Spanien. Vad mera är, dessa taktiker är ofta *parallella*, och leder till uppkomsten av arbetsgrupper, som själva är parallella men inte känner till varandra eller rent av bekämpar varandra.

CIA och Pentagon, som bokstavligen talat förorsakade kortslutning inom Utrikesdepartementet i fråga om Cypernfrågan eller utvecklingen i Portugal, är ett karaktäristiskt exempel på dessa företeelser. Dessa motsättningar har sina speciella effekter, och risken för att man skall förlora kontrollen över en situation ökar ofta i motsvarande grad. De beror inte bara på den medvetna mångfalden av taktiska alternativ, som tillämpas i ett särskilt fall, utan i lika hög grad på de parallella, divergerande taktiker som har sitt ursprung i de för Förenta Staterna specifika motsättningarna. Inget kunde kort sagt vara mer fel än att betrakta Förenta Staterna och den amerikanska utrikespolitiken som ett monolitiskt block utan sprickor.

Alla dessa anmärkningar leder i sista hand till samma slutsatser. Det är inte bara så att de inre faktorerna i de länder som hör till Förenta Staternas inflytandezon spelar en huvudroll i de olika konjunkturerna, utan själva den amerikanska utrikespolitikens interventioner lämnar på grund av de mångskiftande taktikerna och de motsättningar som kommer till uttryck i dem de berörda länderna en viss handlingsmarginal som i sista hand beror på motståndarens egna motsättningar.

Denna handlingsmarginal bör för övrigt idag ses mot bakgrund av de motsättningsfulla relationerna mellan väst och öst — Förenta Staterna och Sovjetunionen — i Europa, framför allt i medel-havsbäckenet, vilket föranleder en underordnad fråga: vilken roll spelar Sovjetunionen för förändringen av de länder vi diskuterar här?

Även i det fallet måste man ta en dubbel tendens med i beräkningen.

Först och främst tendensen till samförstånd i fråga om behovet av jämvikt i det globala styrkeförhållandet mellan Förenta Staterna och Sovjet inom de inflytandezoner som var och en av dessa supermakter behärskar. Även om detta naturligtvis inte innebär status quo in i allra minsta detalj vad gäller den inre situationen i de länder som hör till respektive stormakts inflytandesfär, innebär det däremot att supermakterna gör *allt som står i deras makt* (vilken långtifrån är absolut) för att förändringarna i varje enskilt land inte skall förorsaka långvariga störningar av rådande maktbalans, dvs. inte drar sig för ett kontrollerat återupprättande av styrkebalansen.

Sovjetunionens och östblockets attityd till diktaturregimerna i Portugal, Spanien och Grekland har förvisso varit kritisk och negativ, men det innebär inte, för att uttrycka sig milt, att Sovjetunionen och östblocket *som Stater* har fört en politik som effektivt hotat dessa regimer. Detta framgår tillräckligt klart både i Grekland där de ekonomiska och diplomatiska förbindelserna med Östeuropa upplevt en ny blomstringsperiod under överstarnas junta och i Spanien där man nu kan iaktta en påtaglig utveckling av det ekonomiska utbytet mellan Franco-regimen och östblocket.

Men detta berör bara den första aspekten av frågan om relationerna mellan Förenta Staterna och Sovjetunionen, en aspekt som är så bekant att man inte behöver uppehålla sig särskilt vid den. Den andra aspekten är däremot viktigare. Jämvikten i styrkerelationerna är dynamisk och synnerligen instabil, eftersom den ingalunda utesluter *avsevärda motsättninga*r mellan Förenta Staterna och Sovjetunionen. I själva verket rör det sig om en *ständigt pågående omjustering* av relationerna föranledd av de bakslag som motsättningarna framkallar. Den viktigaste faktorn är härvidlag sedan några år det nya element som utgörs av Sovjetunionens direkta närvaro under hela den israelisk-arabiska konflikten i en region som dittills varit förbehållen Förenta Staterna. Den sovjetiska närvaron i Medelhavet är ett *konstitutivt element* i denna nya justering av styrkeförhållandet, och det är något som haft viktiga effekter för länderna i det här området: å ena sidan provocerar Sovjetunionen härigenom Förenta Staterna att söka förstärka sin kontroll över till NATO anslutna länder, men samtidigt blir massiva och öppna amerikanska interventioner i

det här området mer riskabla än tidigare. Detta är något som obestridligen kan få (Spanien) eller redan fått ytterst positiv inverkan på betingelserna för att störta diktaturregimerna, särskilt i Grekland. Massorna i de här länderna har kunnat eller *kan dra nytta av motsättningarna mellan Förenta Staterna och Sovjetunionen*, även om den väg man måste gå på grund av de ökade amerikanska ansträngningarna att kontrollera utvecklingen är smal som eggen på ett rakblad. Man har kunnat iaktta den här situationen i Grekland i samband med Cypernkonflikten där den iögonfallande amerikanska omsvängningen berodde på Sovjetunionens bestämda men försiktiga attityd: denna attityd gjorde en massiv amerikansk intervention till förmån för juntan alltför riskabel.

3. De dominerande klasserna

Den grundläggande frågan för diktaturregimernas fall i Portugal och Grekland och för de förändringar som står för dörren i Spanien lyder: exakt vilken roll spelade *de inre faktorerna*? Ännu klarare uttryckt, på vilket sätt har de så kallade ”yttre” faktorerna, som är förbundna med förändringarna i imperialismens nuvarande fas, *reproducerats och upptagits i de berörda ländernas socio-ekonomiska och politiska strukturer*?

Den första punkten gäller förändringarna inom de *dominerande klasserna* i de berörda länderna. Här måste jag erinra om de anmärkningar som fälldes à propos de nya beroendeformer som karakteriserar vissa beroende länders relationer till imperialismens centra: å ena sidan det snabba förfall som, på grund av de former under vilka importen av främmande kapital för närvarande sker till dessa länder, kännetecknar de förkapitalistiska produktionssätten och produktionsformerna; å andra sidan den *beroende industrialiseringsprocess* som dessa länder genomgår på grund av den i produktionens och kapitalets nuvarande internationaliseringsprocess inneslutna tendensen att det främmande kapitalet investeras i de direkt produktiva industrisektorerna.

Detta gör det möjligt för en ny fraktion av bourgeoisin i dessa länder att framträda eller att utvecklas, något som är mycket lätt att konstatera i Grekland och Spanien men framgår mindre tydligt i Portugal: denna fraktion har jag i ett annat sammanhang gett benämningen *den inre bourgeoisin*. Som en följd av denna industrialisering skapas eller utvecklas med denna process intimt sammanhängande kärnor av infödd bourgeoisi av *huvudsakligen industriell karaktär* (direkt produktivt kapital) inom den lättare konsumtionsvaruindustrin, mera sällan inom den tunga industrin: hushållsmaskiner, textilvaror, mekanisk industri men också metallurgi (stål) och kemisk industri, samt inom byggnadsindustrin (cementfabriker etc.). Detta gäller i Grekland den del av bourgeoisin som är samlad i Arbetsgivarföreningen, i Portugal vissa inhemska kapital inom zonen Lissabon-Setubal-Oporto som tog aktiv del i den förändring av den ekonomiska politiken man förgäves sökte genomföra under Caetano med hjälp av R. Martins och hans Fomento Industrial-projekt från 1972, i Spanien en stor del av den inhemska bourgeoisin med den katalanska och baskiska bourgeoisin i spetsen men också en del av det statliga kapitalet som kontrolleras av INI (Institutet för nationell industrialisering). Dessa bourgeoisier begränsar sig för övrigt inte enbart till industrisektorn utan utsträcker sig också till de sektorer som är direkt beroende av denna industrialiseringsprocess: transportindustrin, distributionskedjorna (handelskapitalet), eller rent av till vissa delar av serviceindustrin (i synnerhet turismen). Dessa bourgeoisier skiljer sig från de gamla fraktionerna av bourgeoisin genom den nya komplexitet som utmärker deras relationer till det främmande kapitalet.

Först och främst skiljer de sig från kompradorbourgeoisin, som ännu är mycket viktig i de här länderna. Kompradorbourgeoisin (ibland benämnd oligarkin) är den fraktion vars intressen är

fullständigt underordnade det främmande kapitalets och som på något sätt fungerar som mellanled och direkt länk för införseln och reproduktionen av främmande kapital i de här länderna. Kompradorbourgeoisins verksamhet har ofta en spekulativ karaktär; den koncentreras till finanssektorerna och till bank-och handelssektorerna men kan också återfinnas inom den industriella sektorn, inom branscher som är helt underkastade och beroende av det främmande kapitalet. Man återfinner den i Grekland: ett typiskt exempel är skeppsredarna (Onassis, Niarchos etc.) och det kapital som investerats i skeppsbyggande, oljeraffinaderier etc.; i Portugal består den av några få stora grupper (CUF, Espirito Santo, Borges e Irmao, Portugues do Atlantico etc) som under bankkapitalets överinseende kontrollerar en stor del av den inhemska produktionen samtidigt som de är verksamma inom exploateringen av de afrikanska kolonierna; dessa grupper är intimt förbundna med det främmande kapitalet i Portugal och i dess kolonier. Och i Spanien, slutligen, återfinns den, karakteristiskt nog för detta land, inom den del av den mycket viktiga bank- och finanssektorn (speciellt inom industribankerna) och inom industrierna som är direkt beroende av dessa. Ur politisk synpunkt är denna bourgeoisi det främmande imperialistiska kapitalets egentliga stöd och agent.

I gengäld uppvisar den *inre bourgeoisin*, trots sitt beroende av det främmande kapitalet, *betydande motsättningar* med detta kapital. Först och främst därför att den undanhålles en del av förtjänsten av exploateringen av massorna: omfördelningen av mervärdet sker till största delen på den inre bourgeoisins bekostnad och till fördel för det främmande kapitalet och dess agenter, kompradorbourgeoisin. För det andra därför att den huvudsakligen är koncentrerad till industrisektorn och därför har intresse av en industriell utveckling som är mindre inriktad på att tillgodose det främmande kapitalets systematiska utplundring av landet; den har också intresse av statliga ingripanden som reserverat vissa inre verksamhetsområden för dess räkning och gör den mer konkurrenskraftig gentemot det främmande kapitalet; den ivrar också för att den inre marknaden skall utvidgas och utvecklas via en viss höjning av massornas köpkraft och konsumtionsförmåga, vilket skulle innebära fler avsättningsmöjligheter. Slutligen eftersträvar den statsstöd, vilket skulle göra det möjligt för den att utveckla sina exportprodukter.

Det måste emellertid tilläggas — och detta är mycket viktigt för förståelsen av den inre bourgeoisins politik gentemot diktaturerna — att det inte är fråga om en egentlig *nationell bourgeoisi*, som i realiteten är autonom visavi det främmande kapitalet och som skulle kunna ta aktiv del i en antiimperialistisk kamp för reellt nationellt oberoende, något som ibland inträffat i de här länderna (i synnerhet i Spanien) under imperialismens tidigare faser. Den inre bourgeoisins utveckling sammanfaller med internationaliseringen av arbetsprocesserna och av produktionen och även med kapitalets internationalisering, kort sagt med den inducerade reproduktionen av de dominerande kapitalistiska relationerna inom de olika samhällsformationerna. På grund härav är den inre bourgeoisin, trots att dess existens skapar motsättningar med det främmande kapitalet, i viss mån *beroende* av de internationaliseringsprocesser som sker under det utländska kapitalets egid. Den är beroende av de teknologiska processerna och av arbetsproduktiviteten, av det komplicerade nätet av underleverantörer till det utländska kapitalet, av den lätta industrin och konsumtionsvaruindustrin, där den också ofta i sina relationer med den tunga industrin (de multinationella utländska företagens privilegierade sektor) kapar kommersiella avsättningsmöjligheter. Detta förklarar bland annat den inre bourgeoisins politiska svagheter: trots att den hela tiden söker ge politiskt uttryck åt sina motsättningar med det utländska kapitalet och kompradorbourgeoisin, kan den för det allra mesta inte utöva långvarig politisk hegemoni över andra fraktioner inom bourgeoisin och de härskande klasserna, kort och gott över makt blocket.

Härtill kommer två viktiga kännetecken:

a) Den inre bourgeoisin definieras inte helt och hållet av skiljelinjen mellan monopolkapital och icke-monopolistiskt kapital. Den inre bourgeoisin omfattar i de tre länder diskussionen gäller en del av det icke-monopolistiska kapitalet (de bekanta små och medelstora företagen), men man påträffar också hela utsnitt av monopolkapitalet inom den. Omvänt påträffar man också utsnitt av det icke-monopolistiska kapitalet, som på grund av sin mellanställning som underleverantörer och på grund av handelskanalerna är helt underställda det främmande kapitalet. Fastän den inre bourgeoisin således uppvisar en viss politisk enhet i sina motsättningar med det utländska kapitalet, är den själv djupt splittrad särskilt eftersom motsättningen mellan monopolkapital och icke-monopolistiskt kapital skär tvärs igenom den — inte utan konsekvenser för dess politiska svaghet.

b) Den inre bourgeoisin är alltid relativt beroende av det främmande kapitalet. Motsättningarna mellan de olika främmande kapitalen i dessa länder, i synnerhet mellan kapital från Förenta Staterna och kapital från EG, mellan kapital från de olika fraktionerna av det internationaliserade kapitalet (industriellt kapital, bankkapital, handelskapital), slår igenom och reproduceras inom själva den inre bourgeoisin i överensstämmelse med de skiljelinjer som utmärker olika slags beroendeförhållanden. Den inre bourgeoisin präglas av dessa länders ”externt centrerade” ekonomi, vilken polariseras mot en internationaliseringsprocess under ledning av de dominerande ländernas kapital. Och här har vi ytterligare en faktor som bidrar till denna bourgeoisis politiska svaghet.

Hur det än förhåller sig med detta, framgår det tydligt att distinktionen mellan inre bourgeoisi och kompradorbourgeoisi inte leder till en förenklad distinktion mellan en bourgeoisi som är ”innesluten” och ”isolerad” inom sitt eget nationella område och en internationell bourgeoisi, utan till *kapitalets internationaliseringsprocess*, till dess olika *moment, faser och rörelser* så som de kommer till uttryck i varje enskild samhällsformation. Distinktionen mellan kompradorbourgeoisi och inre bourgeoisi är, även om den uppkommit ur den nya beroendestrukturen, inte en statistisk och empirisk distinktion som en gång för alla fått sin fixa form. Det rör sig om en tendentiell differentiering, vars konkreta gestaltning i viss mån beror på konjunkturen. Ett visst kapital, en viss fraktion av kapitalet, en viss industribransch eller ett visst företag, som ursprungligen är förbundet med det utländska kapitalet, kan inom ramarna för denna process bli relativt självständigt och undan för undan glida i riktning mot den inre bourgeoisin; omvänt kan ursprungligen inhemskt kapital undan för undan bli alltmer dominerat av utländskt kapital — här har vi alltså att göra med en *ständig omflyttningsprocess*, som vi alltid måste ta med i beräkningen.

Fenomenet den inre bourgeoisin berör inte bara Spanien, Grekland eller, i mindre omfattning, Portugal. På grund av Europas ursprungliga, sammansatta beroende av Förenta Staterna, uppträder den i de flesta europeiska länder. Men det råder en avsevärd skillnad mellan de imperialistiska europeiska ländernas inre bourgeoisier och de inre bourgeoisier som befinner sig på andra sidan den imperialistiska kedjans demarkationslinje, i de dominerade länderna. Det är inte bara det att dessa bourgeoisier har en mycket svagare ekonomisk bas än de inre bourgeoisierna i andra europeiska länder; de präglas dessutom av en *ideologisk och politisk svaghet* eftersom kapitalismens införande och utveckling i dessa länder försiggått på en mycket snäv inhemsk bas av ursprunglig kapitalackumulation (Portugal, Spanien) eller också från första början under det främmande kapitalets ledning (Grekland). Det är anmärkningsvärt att bourgeoisin i såväl Portugal som Spanien och Grekland varit ur stånd att *genomföra en egen borgerlig demokratisk revolution*. Man skall visserligen akta sig för att uppställa en idealmodell för en demokratisk borgerlig revolution med vars hjälp man kan bedöma ”misslyckanden” — en modell som i det politiska bildspråket skulle blanda ihop franska revolutionen med resultaten av den engelska

revolutionen: en fransk revolutionsmodell utan en enda Bonaparte! Det behövs inte sägas att någon sådan modell aldrig har existerat och jämfört med den torde alla borgerliga demokratiska revolutioner te sig mer eller mindre ”misslyckade” eller ”uteblivna”: hårdras resonemanget, skulle de inte ens ha ägt rum. Likväl är skillnaderna påtagliga om man jämför vad som skett i Portugal, Spanien och Grekland med vad som försiggått i andra länder (inklusive Tyskland). De framgår särskilt av den för de portugisiska och spanska, i mindre grad den grekiska bourgeoisin *karakteristiska oförmågan* att utbilda en *borgerlig ideologi med hegemonisk karaktär* inom samhällsformationen och av deras svårigheter, likaså specifika för dessa länder, att genomföra *en egen politisk organisering*. Dessa särdrag vilar ännu tungt på dessa inre bourgeoisier.

Under alla omständigheter har den inre bourgeoisin spelat en viktig roll för regimskiftena i Grekland och Portugal liksom i den process som avtecknar sig i Spanien. *I dessa tre fall är det obestridligen så att stora sektorer av den inre bourgeoisin undan för undan och i olika grader tagit (i Spanien tar) avstånd från diktaturregimen och undandragit den sitt stöd: i gengäld har stora delar av kompradorbourgeoisin understött den eller understöder den mer eller mindre öppet och med varierande taktik ända till slutet.* Vi skall nu studera denna aspekt av problemet utan att glömma bort de inre bourgeoisiernas särdrag.

1. Först och främst har diktaturregimerna utan avbrott och med uppbjudande av betydande krafter understött kompradorbourgeoisins intressen vilket resulterat i en så uttalad underkastelse under det utländska kapitalet (särskilt det amerikanska) att man slutligen väckt den inre bourgeoisins starka misshag.

När jag säger slutligen är det för att understryka att det skulle vara fel att tro att den inre bourgeoisin systematiskt och under lång tid utsatts för trakasserier av diktaturregimerna i egenskap av det utländska kapitalets ”lakejer” och att deras attityd gentemot regimerna ständigt skulle ha varit öppet och entydigt upprorisk. Bortsett från de fördelar som dessa bourgeoisier själva drog av den ”inre freden”, understöddes och uppmuntrades deras utveckling ofta av de grekiska och spanska regimerna. De inre bourgeoisierna utgjorde således en del av det maktblock som svarade mot diktaturregimerna. Härtill kommer för Greklands vidkommande att detta borgerskap, då det stod inför en intensifiering av den folkliga kampen och befann sig i en situation då kontakten med dess ledande politiska representanter var bruten, *öppet stödde* inrättandet av militärdiktaturen (1967) hack i häl på kompradorbourgeoisin. Men den utveckling som ägde rum i de inre bourgeoisierna under de här regimerna och som huvudsakligen berodde på kapitalets internationalisering, blåste nytt liv i motsättningarna med kompradorbourgeoisin och låg till grund för deras växande avoghet gentemot en regimform vars *konstitutiva* anknytning till kompradorbourgeoisin och det utländska kapitalet blev en allt mer *åtsittande tvångströja* för de inre bourgeoisierna.

Dessutom krävde den inre bourgeoisin starkare stöd från Staten — framför allt att Staten i större omfattning skulle ta dess intressen med i beräkningen. I klartext rörde det sig om att den inre bourgeoisin ville upprätta ett nytt jämviktsläge i fråga om de kompromisser som låg till grund för dess samarbete med kompradorbourgeoisin i maktblocket, ett jämviktsläge som skulle tilldela den inre bourgeoisin ett inflytande som bättre svarade mot dess plats i samhället. Vad mera är, i Spanien och framför allt i Portugal gällde det att förändra maktblockets sammansättning, vilken präglades av ett nära samarbete mellan kompradorbourgeoisin och de stora jordägarna, i ett försök att minska jordägarnas inflytande, som länge varit oproportionerligt stort. Dock hade i Spanien 1959 års stabiliseringsplan i viss mån beskurit jordägarnas politiska inflytande till förmån för kompradorbourgeoisin; något liknande, fast i betydligt mindre omfattning, hade skett i

Portugal mellan 1950 och 1960. Jordägarnas stora inflytande, vilket härrörde från tiden för de spanska och portugisiska regimernas inrättande, svarade inte längre *i sin dåvarande form* mot dess alltmer undanskymda ekonomiska betydelse, och den utgjorde dessutom i allt högre grad en direkt *hämsko* för industrialiseringsprocessen. På grund av de allt mer skärpta motsättningarna mellan jordbruk och industri i denna beroende kapitalisms utveckling kunde industrialiseringen bara genomföras genom ett bestämt åsidosättande av landsbygdens intressen. Allt detta gjorde motsättningen mellan industrikapital (den inre bourgeoisin) och jordägare ännu allvarligare än motsättningen mellan jordägare och bankkapital, där kompradorbourgeoisin i Portugal och ännu mer i Spanien koncentreras. (Förhållandena är annorlunda i Grekland på grund av den tidigt genomförda uppdelningen av de stora jordegendomarna.) Kort sagt resulterade hela denna situation även här i en skärpning av motsättningarna inom själva maktblocket: det aktualiserade behovet av en statsform som skulle kunna möjliggöra att man *förhandlingsvägen* nådde fram till en *permanent lösning* via en organisk representation av de olika klasserna och klassfraktionerna inom maktblocket, det vill säga via deras egna politiska organisationer.

Den inre bourgeoisin har emellertid länge närt ett hopp om att en sådan process skulle ombesörjas av diktaturregimerna själva genom några smärre omändringar i ”normaliserings”-syfte (den välkända ”liberaliseringen”) av det slag som representeras av Papadopoulos-Markezinis, Caetano, Opus Dei eller, för att ta ett mera närliggande exempel, Arias Navarro — en inre utveckling av regimerna som emellertid visat sig omöjlig. För att få grepp om den inre bourgeoisins hållning visavi diktaturregimerna måste man ta dess reella politik i betraktande och inte stanna vid den hållning som dess traditionella *politiska representanter* ger uttryck för. Vissa av dessa har annars, främst i Grekland men även i Spanien, varit ganska klarsynta. Några av dem har för länge sedan trätt i opposition mot regimen (så är fallet med den baskiska bourgeoisins carlism), medan andra redan från början anslutit sig till oppositionen (Centerunionen i Grekland samt rentav flera representanter för Karamanlis' gamla parti). Men den representativitetskris som präglat förhållandet mellan den inre bourgeoisin och dess traditionella representanter — en av förutsättningarna för diktaturregimerna — har gjort att den inre bourgeoisin intagit en mer tillbakadragen hållning än sina representanter tills det blev uppenbart att regimen inte skulle genomgå någon inre utveckling: i det ögonblicket började förbindelsen mellan de båda parterna att stärkas ”gentemot” regimerna.

I detta sammanhang är det viktigast att kort antyda orsakerna till att diktaturregimerna inte kan godta de lösningar som den inre bourgeoisin önskade. Nu är naturligtvis militärdiktaturer inte alls några monolitiska block: regimernas olika apparater och förgreningar tillät rentav maktblockets olika beståndsdelar att existera inom Staten och omvandlade motsättningarna till *inre motsättningar* inom regimen och i all synnerhet inom dess dominerande apparat, armén. Men strukturen i dessa regimer och deras apparater uteslöt att det under en sådan konjunktur kunde finnas en reglerad och oavbruten klassrepresentation: avskaffandet av olika av maktblockets egna organisationer (de politiska partierna), statsapparaternas tröghet och deras parallellt utformade förgreningar, de krampaktiga omflyttningarna av reella maktcentra, upphävandet av de medborgerliga rättigheterna, förflyttningen av bourgeoisins organiska representation till ”klickar” och ”Maner” ofta sammansatta av personal (armén, statsadministrationen) av lantligt eller småborgerligt ursprung — allt detta ledde till att konflikterna inom maktblocket i allt högre grad löstes ryckvis genom sammandrabbningar i det fördolda. Det rådde kort sagt en komplett brist på sammanhang (jämför bourgeoisins klagan över regimernas ”inkompetens”), som dels omöjliggjorde en politisk reglering av motsättningarna, dels slutligen medförde att bourgeoisins hegemoniska organisation ifrågasattes.

Dessutom hade kompradorbourgeoisin och de stora jordägarna skaffat sig ointagliga förläningar.

Särskilt i Grekland utgjorde denna situation bara en fortsättning av den som rått före 1967: i Grekland förfogade nämligen kompradorbourgeoisin redan över en ”överstatlig” apparat (kungahuset och armén), som fungerade som en reell *dubbelmakt* parallellt med den lagliga regeringen. Även om regimerna från första början och för lång tid framåt lyckades bemästra den *representativitetskris* som präglade relationerna mellan maktblockets olika fraktioner och dess egentliga politiska företrädare och även lyckades återupprätta sin hegemoni, kunde de inte längre spela den rollen gentemot den inre bourgeoisin. Den inre bobourgeoisin nsåg, dels på grund av sina konfliktladdade relationer till kompradorbourgeoisin och sina försök att förändra jämviktsläget till sin egen fördel, dels på grund av sina särskilda relationer till de folkliga massorna, att den hade behov av en *autonom politisk representation och organisation*: detta försökte man under diktaturregimerna uppnå framför allt genom *pressen* och *bokutgivningen* (härav följde en viss ”liberalisering”), men man tvingades snabbt till reträtt. I själva verket förvandlades varje försök till liberalisering omedelbart till öppningar för folkmassorna och deras organisationer. Erfarenheten har kort sagt visat att den inre bourgeoisin på grund av diktatur-regimernas organisatoriska struktur och deras konstitutiva anknytning till kompradorbourgeoisin bara kunde organisera sig via en apparat *utanför* de inre strukturerna, något som regimerna inte kunde tolerera: varje sådan yttre apparat förvandlas snabbt till en bastion mot dem.

Men det är nödvändigt att fastslå vissa karakteristika i denna process. Man kan inte tolka den som den inre bourgeoisins kamp för att erövra den reella makten inom maktblocket, alltså som en varaktig förflyttning av makten från kompradorbourgeoisin till den inre bourgeoisin. Denna inre bourgeoisi är inte i realiteten en nationell bourgeoisi: den är ekonomisk svag, splittrad av inre motsättningar och beroende av utländskt kapital, och den ådagalägger också betydande begränsningar på det politiska och ideologiska planet. Dess opposition mot de ifrågavarande regimerna har varit obeständig och tveksam, och även om den till nöds kan tänkas sätta sig i spetsen för demokratiseringsprocessen, innebär detta ingalunda att en reell nationell frigörelse-process därmed är inledd. Det rör sig bara om en omstrukturering av den inre bourgeoisins relationer med det utländska kapitalet och med kompradorbourgeoisin på ett för den inre bourgeoisin gynnsamt sätt, men ledningen förbehålls alltjämt *på mer eller mindre lång sikt* kompradorbourgeoisin trots viss omfördelning av makten. Detta är vad som för tillfället sker i Grekland: regeringen Karamanlis gör sig till politisk samlingspunkt för hela den grekiska bourgeoisin på grundval av en ny kompromiss mellan den inre bourgeoisin och komprador-bourgeoisin, en kompromiss där Centerunionens politiska program — det viktigaste borgerliga oppositionspartiet och den inre bourgeoisins traditionella representant — bara är en av varianterna. I Spanien håller oppositionen mot regimen på att skissera en liknande förändring av maktbalansen, som man redan en gång utan framgång försökt genomföra inom regimen genom Opus Deis uppsving.

Till yttermera visso har en del sektorer av kompradorbourgeoisin, som inser vilken fara diktaturregimerna innebär för deras hegemoni inom maktblocket, själva satsat (Grekland, Portugal) eller satsar (Spanien) på en viss ”defascisering” samtidigt som de ger regimerna sitt stöd — på så sätt har de hela tiden förmått hålla dörren öppen för en kompromiss med den inre bourgeoisin. Men på den här punkten kan man iaktta en *tydlig skillnad* i förhållande till den inre bourgeoisin: för den senare har det varit fråga om en strategisk opposition på lång sikt mot regimen, en opposition som hade reella strukturella orsaker; för kompradorbourgeoisin var det bara fråga om en *taktisk reservpolitik* som man drev samtidigt med den egentliga politiken, vilken gick ut på att stödja regimerna in i det sista. Endast i Portugal har vissa sektorer av komprador-bourgeoisin, på grund av det misslyckade kolonialkriget och dess efterverkningar, till en början tydligt sökt finna en ”väg ut” för regimen (Spinola). Men motsättningarna mellan dessa sektorer

och den inre bourgeoisin kom snabbt i dagern.

Det är just bland dessa element som motsättningarna mellan amerikanskt och europeiskt kapital — kort sagt mellan Förenta Staterna och EG — slår rot och framträder inom maktblocken i de olika länderna. Man kan nu konstatera dessa motsättningars inducerade reproduktion och deras exakta anknytning till de sociala krafterna i dessa länder. Mycket schematiskt kan man säga att i synnerhet viktiga sektorer av den inre bourgeoisin åstundade en integration av de berörda länderna i EG. Men man får naturligtvis inte tro att den inre bourgeoisins hållning härvidlag svarade mot en reell politik för nationellt oberoende, som EGs strukturer skulle garantera medlemsländerna. Detta hänger huvudsakligen samman med det faktum att komprador-bourgeoisierna (i synnerhet i Grekland och Spanien) i grundläggande avseenden var lierade med det amerikanska kapitalet, och det med långt starkare band än de inre bourgeoisierna. Dessa, som för övrigt var ur stånd att leda en nationell frigörelseprocess, såg i EG en möjlighet att *tillmötesgå* kompradorbourgeoisin och att i viss mån *flytta beroendets tyngdpunkt i en ny riktning*, som skulle vara mer fördelaktig för dem och möjliggöra en justering av styrkebalansen. Med tanke på vad som sagts om relationerna mellan Förenta Staterna och EG skulle detta i klartext betyda att Förenta Staternas *direkta hegemoni* i dessa länder skulle ersättas av en indirekt hegemoni, så att säga *förmedlad* av motsättningarna mellan Förenta Staterna och EG: kort sagt, en omstruktu-rering av relationerna mellan det amerikanska kapitalet och de inre bourgeoisierna, som på grund av *det nationella sammanhanget* inriktade sig på en demokratisering av regimerna.

Det är i dessa båda faktorers skärningspunkt som man måste lokalisera relationen mellan regimernas demokratisering och ländernas integration i EG, både vad beträffar bourgeoisiernas politik gentemot EG och Europas politik gentemot regimerna. I själva verket har regimerna i det långa loppet huvudsakligen representerat kompradorbourgeoisins intressen och har på så sätt ”i alltför hög grad underordnats” den amerikanska strategin. Men låt oss inte glömma att det är fel att å ena sidan mena att det är just denna underordning som förorsakat de europeiska regeringar-nas relativa tystlåtenhet beträffande dessa regimer, (här räcker det med att nämna Storbritannien och Västtyskland!), och att å andra sidan betrakta regimerna som kompradorbourgeoisins och därmed den amerikanska imperialismens ”lakejer”. Regimerna har vid upprepade tillfällen sökt integreras i EG via sina relationer till den inre bourgeoisin, utan att för den skull ändra karaktär. Men bortsett från att de europeiska bourgeoisierna som sagt varit förtegna beträffande dessa län-ders inträde i EG (jfr. vad som sagts om jordbrukspolitiken), så har regimernas försök att vinna inträde kommit vid tidpunkter, då deras karaktär känts besvärande för den inre bourgeoisin själv, vilken tjänat som EGs stridshäst i de här länderna på grund av de europeiska bourgeoisiernas motsättningar med det amerikanska kapitalet På så sätt förklaras bland annat de inre bourgeoisiernas motsättningsfyllda hållning: samtidigt som de försökte utverka inträde i EG, vände de sig till de europeiska bourgeoisierna med önskemål om att ett inträde inte skulle få ske utan att regimerna ändrade karaktär.

Motsättningarna mellan kompradorbourgeoisin och den inre bourgeoisin samt den inducerade reproduktionen av motsättningarna mellan Förenta Staterna och EG har sålunda *artikulerats* kring och koncentrerats till det privilegierade centrum som utgörs av *nationalstaten* och *följaktligen också av regimformen*. För att förstå detta får man inte glömma bort att imperialismens nuvarande fas och kapitalets och produktionens allt starkare internationalisering på intet sätt — som ofta felaktigt hävdas — upphäver *nationalstatens* utomordentliga betydelse för kapital-ackumulationen. Vi har inte alls att göra med den internationaliseringsprocess som numera äger rum ”ovanför” dessa Stater och som antingen ersätter nationalstatens roll med ”ekonomiska makters” roll eller betyder att en verklig övernationell Stat (ett Förenat Europa eller den amerikanska superstaten) uppstått. Om det vore så, skulle vi inte förstå hur och varför denna

internationalisering och de inre motsättningar som den har haft till följd i de länders maktblock som vi sysslar med koncentrerats till frågan om nationalstaten och dess regimform. Nationalstaterna utgör alltid knutpunkterna i internationaliseringsprocessen, som bara har understrukit deras avgörande roll (framför allt genom deras ekonomiska funktioner) för kapitalackumulationen: detta förklarar att de nu mer än någonsin tidigare spelar rollen av *privilegierade stridsäpplen* för olika fraktioner av bourgeoisierna: vore det inte så, skulle uppenbarligen dessa nationalstaters regimform vara helt likgiltig för bourgeoisierna och deras fraktioner. I det här sammanhanget måste man speciellt nämna den synnerligen viktiga ekonomiska roll som Staten spelar i Portugal, Spanien (INI) och Grekland, ett typiskt kännetecken för en beroende industrialisering med en svag bas för en helt endogen kapitalackumulation. I dessa länder blir på grund av de inre bourgeoisiernas ekonomiska svaghet fördelningen av statsanslagen en framträdande stridsfråga i motsättningarna med kompradorbourgeoisin (i Portugal gick cirka 50 % av statsbudgeten till kolonialkriget, vilket kompradorbourgeoisin tjänade på).

Å andra sidan genomgår nationalstaterna betydande förändringar för att kunna ombesörja kapitalets internationaliseringsprocess så som den reproduceras i deras egna samhällsformationer. På så sätt genomkorsar motsättningarna inom denna internationaliseringsprocess, fortfarande såsom de uttrycks inom maktblocket, Staten helt och hållet och utgör en viktig del av förändringarna av regimformerna.

2. Detta leder oss direkt till den andra orsaken till de inre bourgeoisiernas allt svalare intresse för diktaturregimerna, vilken sammanhänger med bourgeoisiernas och regimernas relationer *till folkets massor*.

Först och främst måste man göra klart för sig att samma orsaker som legat till grund för den inre bourgeoisins uppkomst och utveckling (den beroende industrialiseringen) har varit upphov till de djupa omvälvningarna av de här ländernas socio-ekonomiska struktur. Detta har åtföljts av en tydlig utveckling av folkmassornas kamp, vilken givetvis också bör ses mot bakgrund av regimernas form.

Den inre bourgeoisins politik visavi massorna — och särskilt visavi arbetarklassen — har emellertid undan för undan kommit att skilja sig från kompradorbourgeoisins politik, vars utkristallisering dominerats av regimerna: den inre bourgeoisin har utvecklats mot *en öppnare och mer medgörlig hållning* till massornas krav. I detta avseende har den likaledes avlägsnat sig från de multinationella företagens politik, vilken i vissa ”industrialiserade” länder ibland kan vara medgörlig vad beträffar löneökningar: eftersom de befinner sig i de mest avancerade sektorerna kan de lättare kompensera sig genom den mycket höga arbetsproduktiviteten i de här länderna. I de länder som jag behandlar här drev man emellertid en utpräglad *låglönepolitik*.

Denna skillnad i den inre bourgeoisins politik beror i första hand på att den, eftersom den är koncentrerad till industrisektorn och inte förfogar över de möjligheter som de multinationella företagen besitter att snabbt flytta produktionens tyngdpunkt från ett land till ett annat, drabbas mycket hårt av oron inom den här sektorn. Diktaturregimernas oförmåga att via repressiva åtgärder stävja denna agitation gjorde att den inre bourgeoisie blev mer och mer benägen att godta ett *fackföreningssystem* för att på så sätt förfoga över representativa och ”fullgoda förhandlingspartners”, med vars hjälp man kunde lösa konflikterna med arbetarklassen genom förhandlingar och överenskommelser. Ett tydligt tecken på detta har varit den hållning en del av de spanska arbetsgivarna intagit gentemot arbetarkommissionerna i Spanien, den grekiska Industriunionens stöd till försöken att ”demokratisera” regimens officiella fackföreningar och det

faktum att en del av de portugisiska arbetsgivarna accepterade att de korporativa fackföreningarnas (*Estado Novo*) företrädare valdes direkt på basnivå. Den inre bourgeoisin är också intresserad av en endogen industrialisering som på grund av de strukturella svårigheter den medför förutsätter en verklig ideologisk-politisk mobilisering av arbetarklassen och av massorna, vilken regimerna har varit ur stånd att genomföra. De skiljer sig i själva verket från de klassiska *fascistiska regimerna* (den tyska nazismen eller den italienska fascismen) genom sin oförmåga att utvecklas till verkliga *strukturerade massrörelser*. De har förblivit isolerade från massorna och i all synnerhet från *arbetarklassen* och har aldrig lyckats att på allvar finna fotfäste i dem. I det här sammanhanget spelar eftergiftspolitiken gentemot arbetarklassen för den inre bourgeoisin rollen av *tillfällig lindring* av regimernas *vanmakt* på det här området.

Men härtill kommer att de inre bourgeoisierna har försökt och försöker att vinna massornas och arbetarklassens *stöd* för den kamp som de för dels mot ett block bestående av jordägare och kompradorbourgeoisi (Portugal, Spanien), dels mot den stora kompradorbourgeoisin (Grekland). För att lyckas med detta är de villiga att betala det pris en demokratisering av diktaturregimerna innebär, så mycket mera som demokratiseringen svarade mot deras egna aspirationer och var det enda sättet att åstadkomma en omjustering av styrkeförhållandena i maktblocket som var till deras fördel.

Den inre bourgeoisin nådde fram till den här positionen först efter diverse på varandra följande misslyckade normaliseringsförsök som den skulle ha kunnat dra nytta av utan att behöva utsätta sig för olägenheter i stil med de utvidgade möjligheter till folklig klasskamp som en demokratisk regim medför. Men diktaturregimerna utsatte bourgeoisin för *en dubbel olägenhet*. Å ena sidan tvingades de ofta av arbetarklassens kamp och sin egen isolering att ge efter i sina ekonomiska krav: den ökande exploateringen av arbetarklassen har främst varit *relativ*, jämfört med profitens svindlande tillväxt, *inte absolut*, eftersom arbetarklassens löner (den reella köpkraften) ofta växt högst betydligt. Men å andra sidan drog bourgeoisin på grund av regimernas konstitutiva politiska tröghet visavi massorna *i det långa loppet ingen politisk* fördel av eftergifterna till arbetarklassen, vars motstånd mot regimerna förblev okuvligt.

Men det måste tilläggas att det både i kampen mot kompradorbourgeoisin och i de speciella relationerna till massorna framför allt varit den inre bourgeoisins *monopolistiska sektorer* som har fungerat som avantgarde och dragit med sig de icke-monopolistiska sektorerna. Detta har särskilt tydligt visat sig vara fallet under början av händelseförloppet i Portugal (Spinola) men även i Grekland (Industriunionens politik) och i det händelseförlopp som tagit sin början i Spanien, där de monopolistiska sektorerna eftersträvar en allians med kommunistpartiet (jämför den nyligen grundade junta democrática) i långt större omfattning än vad de icke-monopolistiska sektorerna gör. Samma förhållande gäller såväl ett inträde i EG (där de monopolistiska sektorerna av den inre bourgeoisin passar in bättre än de icke-monopolistiska) som bemödandena att utforma en förhandlingspolitik gentemot arbetarklassen: den inre bourgeoisins monopolistiska sektorer har i högre grad än de icke-monopolistiska sektorerna möjlighet att *betala priset* för massornas stöd i kampen mot kompradorbourgeoisin. Den inre bourgeoisins opposition mot diktaturregimerna har hittills skett under ledning av de monopolistiska sektorerna, blygsamt beskrivna som ”upplyst bourgeoisi” eller ”neo-kapitalistisk bourgeoisi”, och i de perspektiv som deras politiska program gör naturliga.

En situation som om någon är explosiv och full av konsekvenser.

Under alla omständigheter förklarar dessa *omständigheter ett grundläggande faktum: inom*

ramen för dessa diktaturregimer har det undan för undan uppstått ett konjunkturmässigt och taktiskt sammanfall mellan å ena sidan den inre bourgeoisins intressen och å andra sidan arbetarklassens och massornas intressen, inriktat på att ersätta dessa regimer med ”demokratiska” regimer. Detta är det väsentliga i detta sammanfall, även om den som underlag för en kompromiss förutsätter en viss begränsning av de konungsliga privilegier som hittills varit förbehållna det utländska kapitalet och kompradorbourgeoisin, ett visst avståndstagande från en politik som dittills varit alltför underordnad den amerikanska imperialismens strategi och en viss förbättring av massornas materiella förhållanden. Allt detta är element som man kan iaktta i regeringen Karamanlis' nuvarande politik i Grekland. I sig är naturligtvis detta beaktansvärt, men man har inte gått mycket längre: det har aldrig på något sätt varit tal om ett samgående och en överenskommelse av ett slag som för de inre bourgeoisiernas vidkommande skulle innebära ett påbörjande av en nationell frigörelseprocess; det har inte ens varit tal om mera djupgående sociala och demokratiska reformer, om så blott av antimonopolistisk karaktär. Det bästa beviset på detta är den process som försiggår i det här avseendet i Grekland, den nyligen bildade demokratiska juntans program i Spanien — eller negativt, de fiktioner och de motsättningar som den här frågan förorsakat i Portugal och som ännu är långtifrån lösta. Allt detta kan bara förstås om man tar med i beräkningen de kännetecken som hindrar den inre bourgeoisin från att bli en verklig, nationell bourgeoisi: framför allt dess sammansatthet, dess kluvenhet till följd av de motsättningar som ryms inom den, dess politisk-ideologiska svaghet och tvetydighet.

Således är händelserna i Grekland och Portugal (som vi strax skall se) liksom de som håller på att inträffa i Spanien långt ifrån att, som man ibland påstår, bevisa möjligheten av en massornas strategiska allians med fraktioner av bourgeoisin på grundval av nationell frigörelse och övergång till socialismen (som om det rörde sig om verkliga, *nationella bourgeoisier*); i själva verket bevisar de motsatsen. Det är inte bara så att det inte funnits några fraktioner av dessa bourgeoisier som varit benägna att stödja en övergång till socialismen — den saken kunde man förutse —, utan det har inte funnits några, åtminstone inte än så länge, som varit beredda att stödja ens antimonopolistiska mål av det slag som i Frankrike formulerats i Gemensamma programmet (i Grekland var Karamanlis inte beredd till något sådant och inte heller Centerunionen). Sådana mål är naturligtvis inte att förakta, men de utgör inte någon reell nationell befrielseprocess och inte någon övergång till socialismen. Under andra omständigheter kan de eventuellt accepteras av fraktioner av bourgeoisin. Men å andra sidan kan man i de länder som vi sysslar med konstatera *en viktig företeelse* som hänger samman med deras speciella karaktär, det vill säga huvudsakligen med den form av diktaturregim som rådde eller råder där: det har visserligen kommit till stånd en *reell taktisk allians* mellan stora sektorer av den inre bourgeoisin och de folkliga krafterna, men den har ställt sig ett *precist och begränsat mål*, nämligen att störta militärdiktaturerna och ersätta dem med ”demokratiska” regimer. Man får dessutom inte glömma bort att det är just den inre bourgeoisins monopolistiska sektorer som fungerat som spjutspetsar i det växande motståndet mot dessa regimer och därvid dragit med sig det icke-monopolistiska kapitalet.

Här uppstår ett första problem — som egentligen är *sekundärt*: har massornas motstånds-organisationer, och då framför allt kommunistpartierna, gjort rätt i att, som skett *överallt*, godta en *allians* med de inre bourgeoisierna, vilken vare sig den formulerats öppet eller blott existerat i praktiken haft regimernas fall som sitt enda klart definierade mål? *Svaret måste bli jakande*. För att övervinna fascismen måste man, som Trotskij så riktigt uttryckte saken, sluta förbund med djävulen själv. Vad man måste inse är att meningsskiljaktigheterna inom motståndsrörelsen, vad majoriteten beträffar, efterhand allt mindre kom att gälla huruvida vi *borde* ingå en taktisk allians utan huruvida vi *kunde* göra det, det vill säga om vi inte i själva verket jagade skuggor: *kunde* den inre bourgeoisin bli vår allierade ens vad gällde detta klart definierade mål? Drevs den med andra

ord av sina egna intressen verkligen till att störta regimen? Svaret stod långt ifrån klart för alla. Fakta har nu visat att i den konjunktur som var för handen i de här länderna *förhöll det sig faktiskt så*.

En annan aspekt är emellertid långt viktigare, och jag övergår nu till den: *under vems hegemoni ingicks denna allians*? Det tjänar inget till att dölja att det i den konjunktur där det är möjligt att störta regimerna sker eller skedde under den inre bourgeoisins hegemoni, antingen öppet och direkt (Grekland, Spanien) eller, där den fortfarande pågår, under former som är mer tveksamma och omstridda (Portugal). Det betyder i klartext att även om bourgeoisin *inte faktiskt leder kampen* och även om störtandet av regimerna gynnar massornas pågående och framtida kamp högst betydligt, har processen hittills, om inte huvudsakligen så dock i stor utsträckning, utvecklats på ett sätt som tjänat bourgeoisins politiska intressen. Som en *oundviklig konsekvens* av detta har det inte skett någon sammankoppling av demokratiseringsprocessen med en nationell frigörelseprocess och en övergång till socialismen. Detta föranleder i sin tur en annan fråga: var denna sammankoppling, så som den globala konjunkturen och de objektiva förutsättningarna i de här länderna gestaltade sig, *bara en möjlighet*? Eller kunde ett iscensättande av demokratiseringsprocessen bli möjligt först i det ögonblick när denna sammankoppling (det vill säga en överhoppning av *en riktig demokratiseringsetapp*) var utesluten? Uttryckt i politiska termer: var det inte i sammanfogningen av vissa motsättningar i de berörda länderna, som till exempel beroende av imperialismen/nationell frigörelse, kapitalism/socialism, diktatur/demokrati, just den sista motsättningen som dels på grund av de nya klassrelationer den beskriver, dels på grund av arbetarklassens och dess organisationers relativa misslyckande att spela den ledande rollen i denna konjunktur, undan för undan blev *huvudmotsättningen* under demokratiseringsprocessens början?

Jag skall beträffande de här frågorna hålla mig till Portugal som tycks vara det problematiska fallet.

Först bör det noteras att de *antimonopolistiska* deklarationerna i MFAs program ännu inte lett till något som helst förverkligande, inte ens under perioden efter Spinolas avsättning: att några sabotörer av den portugisiska ekonomin arresterats eller avlägsnats innebär inte att man i realiteten genomfört några antimonopolistiska åtgärder. De antimonopolistiska deklarationerna i MFAs första program var för övrigt utomordentligt vaga, eftersom de var resultatet av en kompromiss *inom själva MFA*, där det på denna punkt rådde starkt delade meningar. Hur som helst ingicks det inte efter regimens fall eller under den period som följde (och som fortfarande varar) någon folklig allians grundad på ett antimonopolistiskt program som avlägset påminde om den franska vänsterns Gemensamma program, än mindre någon allians grundad på ett program om övergång till socialismen.

Vilken betydelse skall man i det sammanhanget ge krisen i juli 1974, då den portugisiske premiärministern Palma Carlos avsattes och ersattes med överste Gonçalves och den därpå följande avsättningen av Spinola? Man måste komma ihåg att under den första perioden efter regimens fall (aprilrevolutionen*) stödde till och med vissa sektorer av kompradorbourgeoisin* (till exempel Champalimaud-gruppen), inklusive vissa stora internationella bolag, experimentet Spinola. Det misslyckade kolonialkriget hade vunnit dem för hans neokolonialistiska program, framlagt i boken ”Portugal och dess framtid”, och övertygat dem om att detta var enda möjligheten att fortsätta exploateringen av kolonierna. Å andra sidan skänkte andra sektorer, som till exempel Espirito Santo-gruppen, som hade fast fotfäste i Angola, fortfarande sitt stöd åt kolonialkriget. Det var på basis härav som det under den här fasen ingicks en kompromiss mellan

den inre bourgeoisin och de neokolonialistiska sektorerna av kompradorbourgeoisin, som hade varit starkt representerad i Spinolas första regering och i de då existerande maktorganen, inklusive Juntan för nationens räddning.

Det var frågan om kolonialkriget men också frågan om de medborgerliga rättigheterna och deras omfattning som fick motsättningarna mellan kompradorbourgeoisin å ena sidan och den inre bourgeoisin och folkrörelserna å den andra att komma i öppen dager. Till att börja med medförde krisen att primiärminister Palma Carlos fick avgå i juli och ersattes med överste Gonçalves, vilket redan det betecknar en vändpunkt i reorganisationen av styrkerelationerna inom maktblocket, en vändpunkt som var till nackdel för den stora kompradorbourgeoisin. Men spelet om en kompromiss mellan kompradorbourgeoisin och den inre bourgeoisin fortsatte under den andra provisoriska regeringen: det fattades en del beslut som gynnade massorna (minimilönen höjdes till 3.300 escudos, vilket var långt under de 6.000 escudos som krävts av oppositionen under Caetano), men den ekonomiska plan som regeringen lade fram den 18 augusti är på det hela taget inget annat än ett klassiskt besparingsprogram i en krissituation, i vilket det inte finns plats för några antimonopolistiska åtgärder, för att nu inte tala om den nära nog totala avsaknaden av jordbruksreformer. För övrigt avlade den stora kompradorbourgeoisins representanter, bland andra Jose Manuel de Melo, den störste aktieinnehavaren i CUF, Manuel Ricardo Espirito Santo och Antonio Champalimaud visit hos Gonçalves den 22 augusti och presenterade sin femårsplan för en ”modern, utvecklad och framstegsvänlig kapitalism”, enligt vilken det skulle skapas 100.000 nya arbetstillfällen och ske investeringar till ett värde av 120 miljoner escudos.

Men det var i september, efter det att Spinola fått avgå, som den inre bourgeoisins stärkta ställning inom maktblocket bekräftades samtidigt med att den folkliga rörelsens positioner konsoliderades: en u ordentligt instabil situation. Men den inre bourgeoisin, som fortsatte att stödja det ”portugisiska experimentet” även efter Spinolas avgång, kan inte vinnas för antimonopolistiska åtgärder. Jag skall som exempel bara anföra en intervju i Le Monde för den 17 december 1974 (alltså långt efter Spinolas fall) med dr. Cabral, medlem av CIPs exekutivkommitté (CIP är den portugisiska arbetsgivarföreningen till vilken omkring 40.000 portugisiska företag är anslutna). Samtidigt som dr. Cabral förklarade sig vara en övertygad anhängare av demokratiseringsprocessen (intervjun är rubricerad ”Vi kommer inte att bli den portugisiska ekonomins Pinochet”) och av den relativa ”förbättringen” av arbetarklassens levnadsvillkor och angrep vissa utländska kapital (ITT, Sogantal etc.) gjorde han följande uttalande: ”Vid sidan av detta har vi också problemet med den nödvändiga omläggningen av ett stort antal små och mellanstora företag. Vänsterpartierna har på ett demagogiskt sätt gripit den facklan. Enligt vår uppfattning skulle det vara i strid med 25 april-revolutionens anda att på konstgjord väg hålla liv i företag som blivit kvar efter den gamla regimen och dess protektionism och som saknar ekonomiskt berättigande.”

I själva verket är det ekonomiska nödprogrammet av februari 1975, utarbetat på den framstående MFA-medlemmen Melo Antunes' ansvar och resultatet av en mödosam kompromiss, närmast en förlängning av augustiprogrammet. Det talas visserligen om möjligheten av förstatliganden i mycket begränsad omfattning (vilka, under förutsättning att de verkligen genomförs, på grund av den nära nog totala frånvaron av en statlig ekonomisk sektor hittills inte skulle förändra Portugals underläge i det här avseendet gentemot Frankrike, Italien, Storbritannien eller Västtyskland), men *i huvudsak* rör det sig dock fortfarande om ett program präglat av besparingsåtgärder. Dessutom står dörren fortfarande öppen för kompromisser med vissa sektorer av kompradorbourgeoisin. Detta framgår av de ideligen upprepade deklarationer som gjorts av politiskt ansvariga MFA-ledare (Carvalho, Gonçalves, Costa Gomes) till förman för *utländska investeringar* i Portugal och de garantier som utfärdats å den nya regimens vägnar: i dessa har man uttryckligen uteslutit möjligheten av förstatliganden, trots att det nya ekonomiska programmet begränsar de omåttliga

privilegier som det utländska kapitalet dittills åtnjutit genom att man infört ”kontroll”-mekanismer av det slag som finns i andra europeiska länder. Men med tanke på Portugals karakteristiska beroende av utländskt kapital är det uppenbart att inte bara en övergång till socialismen utan även en effektiv ”antimonopolistisk” politik inte skulle kunna drivas utan *radikala antiimperialistiska åtgärder*.

Men det speciella i den portugisiska situationen sammanhänger likaledes med den folkliga rörelsens styrka och den inre bourgeoisins svaghet jämfört med vad som är fallet i Grekland och Spanien; det sammanhänger därmed också med att den inre bourgeoisins hegemoni under förverkligandet av det som under alla omständigheter förblir en ”demokratisk etapp” *har varit mindre markant och kraftigt ifrågasatts till följd av den permanenta bristen på balans i styrkeförhållandena*. Men man får heller inte bara dröja inför den iögonfallande roll som spelats av det portugisiska kommunistpartiet och av den mest radikala fraktionen av MFA. I själva verket är den inre bourgeoisin (liksom i mindre omfattning vissa sektorer av kompradorbourgeoisin) för närvarande väl representerad bland de ”progressiva” politiska krafterna i Portugal.

Först och främst inom armén: MFA består ur organisk synpunkt (de delegerade och den ”historiska kärnan”) bara av cirka 400 av de 4000 officerare som finns inom de tre vapenslagen. En stor del av dessa (den ”professionella” tendensen samt ett stort antal officerare som står socialistpartiet nära) följer representanten för den traditionella hierarkin, den ”moderate” president Costa Gomes, tidigare vice försvarsminister och befälhavare över den portugisiska armén under Caetano-versionen av *Estado Novo*. Costa Gomes inte bara agerar som representant för den inre bourgeoisin, han bidrar dessutom till att hålla dörren öppen för kompromisser med vissa sektorer av kompradorbourgeoisin, vilket framgår av de arrangemang som man kom överens om med Förenta Staterna under hans besök i Washington. *Men inom MFA råder det mycket delade meningar* bakom den omsorgsfullt vårdade fasaden av enighet: MFA utgör för ögonblicket i hög grad en mycket speciell allians mellan den inre bourgeoisin och den radikaliserade småbourgeoisin, en allians som för ögonblicket ingåtts mellan MFAs Högsta råd (20-mannarådet) och Koordineringskommittén, *som för övrigt radikaliserats*.

Men den inre bourgeoisin är inte heller utan representation i de politiska partier som för närvarande ingår i den portugisiska regeringen. Först och främst i socialistpartiet: den viktigaste flygeln inom det här partiet, som leds av Mario Soares och som dominerade partikongressen i december 1974, lutar kraftigt mot en höger-socialdemokratisk politik å la Willy Brandt, något som orsakat att partiet splittrats och att den mest radikala flygeln under ledning av Manuel Serra lämnat partiet. Men kanske framför allt i Sá Carneiros PPD (demokratiska folkpartiet), ett ”center-vänster”-parti med en obestämd ”radikalsocialistisk” läggning, vilket speciellt omhuldats av Washington. Detta parti representerar vid sidan av socialistpartiet den *reella politiska omstrukturering av bourgeoisin* som skett på basis av den nya kompromissen mellan den inre bourgeoisin och kompradorbourgeoisin, och som ivrigt stötts av den tidigare omtalade sammanslutningen av portugisiska industriföretagare och av de ”upplysta” sektorerna av den portugisiska kyrkan.

Sammantagna tycks dessa element påvisa att den portugisiska demokratiseringsprocessen, som förmodligen förr eller senare kommer att leda till allmänna val, inte är i färd med att i realiteten förverkliga en antimonopolistisk politik jämförbar med det franska Gemensamma programmet. Det säger sig självt att jag här talar om de förhandenvarande omständigheterna och att denna politik bevarar alla sina möjligheter för framtiden, vilka bland annat sammanhänger med en senare ”institutionalisering” av MFA i portugisisk politik.

Men med tanke på å ena sidan den portugisiska ekonomins ytterst koncentrerade prägel, å andra

sidan den *nästan totala avsaknaden av en statlig ekonomisk sektor i Portugal* förefaller förstatliganden i begränsad omfattning troliga även under den närmaste framtiden — även om de förmodligen kommer att uppvisa större likheter med den process som ägde rum i Frankrike och Italien efter andra världskriget än med ett förverkligande av ett antimonopolistiskt program. Och slutligen förefaller på kort sikt en *jordbruksreform* ännu troligare, både med tanke på jordegendomarnas och jordbrukets struktur i Portugal och därför att en sådan reform är oumbärlig för kapitalismen. Detta är säkert den viktigaste aspekten av det ekonomiska program som lades fram i februari 1975.

Låt oss vända tillbaka till den grundläggande frågan. Om man håller sig till vad som verkligen skett *hitintills* har det inte heller vid den portugisiska diktaturens fall varit fråga om en *sammankoppling* av demokratiseringsprocessen med en övergång till socialismen och med en nationell frigörelseprocess. Vad mera är: även konsolideringen av själva demokratiseringsprocessen kommer med nödvändighet att kräva ytterligare förändringar och utrensningar i stor skala inom statsapparaterna och inom armén. Bortsett från avsaknaden av en antimonopolistisk allians är det främst i det avseendet som man finner analogier mellan processerna i Portugal och Grekland. Men man får naturligtvis inte bortse från skillnaderna i processernas konkreta existensform. Det går inte för sig att i Karamanlis se en ”Spinola som lyckats”, om inte av något annat skäl så åtminstone på grund av avsaknaden av en *kolonialistisk* kompradorbourgeoisi i Grekland av samma typ som den i Portugal, på grund av den inre bourgeoisins styrka i Grekland jämfört med Portugal, Greklands utträde ur Nato (där Portugal fortfarande är med), eller på grund av att regeringen Karamanlis bidrog till att krossa den statskupp, som iscensattes i februari 1975 av en del personer som längtade tillbaka till diktaturens dagar. Det står klart att vägen ut ur diktaturen i Grekland var en ”höger”-väg, medan den i Portugal var en ”vänster”-väg. Men om man det allra minsta avstår från att låta det bero på de politiska representanterna, om man ställer de grundläggande frågorna och söker processernas klassgrundvalar, finner man att skillnaden mellan de två länderna för ögonblicket i främsta rummet ligger i de stödpunkter *för sin kamp* som massorna och deras organisationer lyckades skaffa sig i Portugal: historiens slutpunkt är inte en demokratiseringsprocess.

Under alla omständigheter ä*r en sak säker*: det har i de tre berörda länderna visat sig eller hålla på att visa sig att det är *möjligt* att störta diktaturregimerna *även om det inte äger rum n*ågon sammankoppling mellan å ena sidan demokratiseringsprocessen och å andra sidan en nationell frigörelseprocess och en övergång till socialismen — och dessutom att detta, åtminstone till att börja med, kan ske under den inre bourgeoisins hegemoni. Detta stod långt ifrån klart för alla i motståndsrörelsen: vi har för det mesta haft den uppfattningen att den inre bourgeoisin var ur stånd att inta denna *position*, att spela denna roll i en *reell brytning*, där en statsform (diktatur) ersätter en annan (borgerlig ”demokrati”), något som trots allt utgör en avgörande skillnad i den borgerliga staten. I klartext betyder detta att den inre bourgeoisin ofta *underskattats i dubbel måtto*: dels naturligtvis som tänkbar allierad men också som *motståndare*, och detta är av större vikt i det här sammanhanget, därför att om erfarenheten än visar att den inre bourgeoisin under vissa bestämda konjunkturer kan vara en allierad, upphör den likväl aldrig att samtidigt vara en motståndare. Det är klart att demokratiseringen är desto mer radikal om den äger rum — *även utan en sammankoppling av den ”demokratiska etappen” och den ”socialistiska etappen” — inom ramen för en oavbruten och etappvis framskridande process under arbetarklassens hegemoni och reella överinseende.* Med andra ord riskerar de ”demokratiska” regimformer som ersätter diktaturregimerna att för lång tid framöver *stå i beroende* på grund av det sätt på vilket regimerna störtats. Detta beroende vilar ännu för tillfället tungt på arbetarrörelsen: om

diktaturernas fall *på kortare eller längre sikt innebär, eller kommer att innebära, en viktig landvinning för arbetarrörelsen*, är den på samma gång otvivelaktigt en seger för den inre bourgeoisin som på något sätt går provisoriskt stärkt ur striden. Detta förhållande bidrar till demokratiseringsprocessens karakteristiska instabilitet i de berörda länderna.

4. De folkliga klasserna

Jag kommer nu till de folkliga massornas situation och hållning under diktaturregimerna.

Även här märker man effekterna av de tre ländernas nya form av beroende av imperialismen liksom av den industrialisering som är en följd av detta beroende: en iögonfallande tillväxt och koncentration av arbetarklassen i städerna; avfolkning och uttömning av landsbygden; proletarisering av en del av bondebefolkningen; en massiv ökning av de icke produktiva lönearbetare som utgör den nya småbourgeoisin (olika slags tjänstemän, tekniker, funktionärer etc.) liksom av de fria yrkena; stagnation och tillbakagång för den inom hantverk, manufaktur och handel verksamma småbourgeoisin.

Denna utveckling har gått hand i hand med en skärpning av klasskampen. Detta är ett mycket begripligt fenomen, om man tar med i beräkningen de speciella problem som uppstår på grund av de strukturella förändringarna inom ramen för en beroende ekonomi och den upplösning av de sociala relationerna som framkallas av en ”externt centrerad” industrialiseringsprocess, styrd av det utländska kapitalets rörelser. Resultatet visar sig framför allt i en högre grad av öppen eller kamouflerad *arbetslöshet*, som inte bara beror på behovet av en industriell reservarmé utan också på den mycket speciella, ojämna utveckling inom industri och jordbruk som karakteriserar skeendet i de dominerade länderna. Inom jordbruket upplöses de ”förkapitalistiska” relationerna antingen totalt eller så ”bevaras” de samtidigt som de lösgörs från varandra genom kapitalismens inträngande och allt snabbare reproduktion (detta är till exempel fallet i Grekland där de redan små jordegendomarna splittrats i ytterligt små delar). Dessa tendenser frigör arbetskraft som inte kan sysselsättas utan beger sig till städerna, där den till följd av industrialiseringens karaktär inte kan finna arbete i motsvarande omfattning. Denna brist på balans i sysselsättningen och oförmåga hos arbetsmarknaden att anpassa sig ger upphov till mångahanda former av arbetslöshet: en jättelik arbetslös ”förstads”-befolkning som samlas i slumområden utanför storstäderna och som lever på tillfällighetsarbeten av skiftande slag; ett betydande arbetslöst intellektuellt sub-proletariat bestående av bondebarn som går igenom skolutbildning i hopp om att kunna bli anställda inom tertiärsektorn och den offentliga och halvoffentliga administrationen och som sedan livnär sig på deltidsarbete, svart arbete etc. (härpå beror den för Portugal, Spanien och Grekland karakteristiska ansvällningen av städerna). Denna företeelse betecknas ibland med termen *marginell*, vilket är fel i dubbel måtto: dels har vi här att göra med ett strukturellt drag i den beroende kapitalismen; dels spelar dessa massor en viktig politisk roll. För övrigt är denna företeelse en viktig orsak till *emigrationen*, i synnerhet i Portugal och Grekland.

Detta kräver en kort förklaring: det är inte, som man ofta påstår, den endogena arbetslösheten som är *orsak* till emigrationen; i själva verket är det *motsatta förhållandet* det riktiga. På grund av den ojämna utvecklingen i olika länder under imperialismen uppvisar kapitalets och produktionens internationalisering en dubbel rörelse: export av kapital från de imperialistiska länderna till de beroende länderna, och export av arbetskraft från de beroende länderna till de imperialistiska länderna; kapitalet exploaterar alltså arbetskraften både där den ursprungligen befinner sig och i de imperialistiska länderna. Av ett flertal skäl är immigrerad arbetskraft absolut oundgänglig för kapitalet i de dominerande länderna. Särskilt under imperialismens nuvarande fas motverkas profitens tendens att sjunka huvudsakligen av en intensiv exploatering av arbets-

kraften. Detta skapar förutsättningar såväl för nya former av imperialistisk kapitalexport till de beroende länderna (beroende industrialisering) som för en tendens i själva de imperialistiska länderna till *överkvalificering och avkvalificering* av arbetet, vilken åtföljer den ökade arbetsproduktiviteten (relativt mervärde): vissa arbeten i de imperialistiska länderna avkvalificeras, vilket är en av orsakerna till att närvaron och överexploateringen av immigrerade arbetare (manuella arbetare, specialarbetare) är något oundgängligt. Å andra sidan är det just denna beroende industrialisering som till följd av de sociala relationernas upplösning i de dominerade länderna gör dessa länders arbetskraft tillgänglig för den emigration som åtföljer Greklands, Portugals och Spaniens ”utveckling”.

Det är, kort sagt, immigrationens strukturella nödvändighet, vilken åtföljer reproduktionen av det dominerande kapitalet i de beroende länderna, som är själva grunden för arbetslösheten (eller, rättare sagt, för en *övergående brist på sysselsättning*). Därmed inte sagt att vii detta har att göra med komplotter av machiavelliska mått från de imperialistiska bourgeoisiernas sida utan det rör sig om objektiva tendenser till kapitalackumulation i imperialismens nuvarande fas. Anledningen till att jag betonar detta fenomen är att det har viktiga effekter på den samhälleliga kampen i dessa länder, effekter som verkar på två sätt: å ena sidan har emigrationen på grund av de samhälleliga spänningar som den framkallar obestridligen ökat kampviljan hos dem som sett sig nödsakade att emigrera för att kunna skaffa levebröd till sina familjer; men samtidigt har emigrationen ända till helt nyligen också fungerat som *avledare* och *säkerhetsventil* i den samhälleliga kampen.

Låt oss nöja oss med att nämna vissa av denna kamps former. Först och främst arbetarklassens omfattande kamp *i egenskap av den folkliga kampens förtrupper*: en kamp som i första hand förs via krav på bättre löner och tryggare anställningsvillkor och som inte bara sker genom utlysta strejker: på grund av regimernas repressalieåtgärder antar den också försåtligare och för arbetsgivarna mer kännbara former — *frånvaro, sänkning av produktionstakten, desorganisering* av arbetsprocesserna (den ökända sydländska ”lättjan”). Samtidigt utvecklas nya kampformer kring särskilda mål som i imperialismens nuvarande konjunktur uppträder även i andra europeiska länder: dels förstadsbefolkningens kamp (som jag redan nämnt), men framför allt den kamp som förs av arbetarmassorna i de stora höghusområdena; kampen om arbetsmiljön och mot de olika produktivitetsökningar som de multinationella företagen (relativt mervärde) kräver av arbetare som ursprungligen varit bönder; kampen för hälsotillståndet och för kollektiva faciliteter, vars grundval är uppkomsten av en ny småbourgeoisi i städerna; böndernas kamp mot landsbygdens proletarisering, mot den ökande prisklyftan mellan industriprodukter och jordbruksprodukter, som är ett kännetecken för den här fasen av industrialiseringen, kampen mot exproprieringen av tidigare jordbruksmark för installation av nya fabriker; intensifierad kamp för kvinnans frigörelse, till följd av hennes inträde i det aktiva livet som icke-produktiv lönearbetare; en våldsam utveckling av studenternas kamp, som bland annat beror på den karakteristiska bristen på överensstämmelse mellan arbetsmarknadens behov och utbildningsapparaterna, vilka medverkar till en *omfördelning* av befolkningen från jordbruket till lönarbetet i städerna men som utmynnar i en endemisk arbetslöshet; och slutligen den avsevärda ökning i de intellektuellas kamp i vid mening, ett kännetecken för länder med en svag bourgeoisi som är oförmögen att upprätta en tydlig ideologisk hegemoni och därigenom befästa ”organiska” band med de intellektuella. Detta är symptomatiskt för diktaturregimernas oförmåga (häri skiljer de sig från de fascistiska regimerna) att i längden vidarebefordra sitt ideologiska gods: tvärtom har diktaturernas fortbestånd (Spanien) och deras inrättande (Grekland) bidragit till att inom breda intellektuella skikt eliminera de ideologiska följdverkningar av inbördeskrigen som höll dem åtskilda från folkets massor.

Vad som förtjänar att understrykas är alltså det direkta deltagande i kampen som på senare år kunnat märkas inom en stor del av *den nya småbourgeoisin i städerna*. Detta är en klar skillnad mot den hållning samma småbourgeoisi under mellankrigstiden intog gentemot nazismen i Tyskland och fascismen i Italien men också mot den passivitet som ända till helt nyligen präglade deras inställning i Portugal och Spanien (det Spanien där ”medelklassens uppror” är samtalsämnet för dagen i konservativa kretsar och konservativ press). Denna företeelse är en aspekt av en mer allmän rörelse som kan iakttas på hela den europeiska kontinenten i dag och som består i en tendens till ett närmande mellan de klasspositioner som städernas lönearbetare intar och dem som arbetarklassen intar: en försenad reaktion på de betydande förändringar som lönarbetarnas klassbestämmelse och klassituation genomgår under den nuvarande fasen. Om denna tendens till närmande inte är helt otvetydig — i de berörda länderna har den huvudsakligen ägt rum på en grundval av nationalism: diverse nationalistiska och regionalistiska rörelser i Spanien, en uttalad antiamerikanism i Grekland —, så har nationalismen dock under senare tid tagit en *progressiv* vändning. Den vittnar å ena sidan om de reella och under imperialismens nuvarande fas avgörande strävandena efter nationellt oberoende som bryter mot regimernas officiella reaktionära nationalism. Å andra sidan vittnar den om ett uppsving för en *populistiskt* präglad kulturell och ideologisk proteströrelse inom denna nya småbourgeoisi, vilken är märkbar särskilt inom de intellektuellas led (ett huvudtema är upptäckten av ”den folkliga kulturens rötter” som bland annat manifesterar sig i det stora intresset för folksångens roll som protestmedel inom dessa skikt, från *nova cançó* i Spanien till *rebetiko* i Grekland). Populismen är här det medel som den nya småbourgeoisin tillgriper för att närma sig folkmassorna. Under alla omständigheter har småbourgeoisin, företrädarna för de fria yrkena och de intellektuella utgjort ett betydande inslag i kampen för de demokratiska rättigheterna.

Denna skärpning av den nya småbourgeoisins kamp *är mycket viktig på grund av de särskilda effekter den har bland personalen i statsapparaterna, i synnerhet inom armén.* Men låt oss för ett ögonblick uppehålla oss vid tvetydigheten i småbourgeoisins hållning. På grund just av rörelsens nationalistiska orientering har den hittills, då den stått i opposition mot regimen, till största delen mobiliserats under den inre bourgeoisins ledning, och det trots att en del av denna nya småbourgeoisi öppet radikaliserats i riktning mot folkmassorna (tydligast i Portugal men även i Grekland genom Andreas Papandreous rörelse). Den inre bourgeoisin har i sina egna motsättningar med kompradorbourgeoisin förstått att utnyttja den nya bourgeoisins nationalism, bland annat genom att betona sådant som småbourgeoisin på grund av sin klassbestämmelse är särskilt mottaglig för (”teknokratism”, ”europeisering”, ”utveckling”, ”modernisering”). Om alltså å ena sidan arbetarklassens inre bourgeoisins taktiskt betingade samgående i syfte att störta diktaturregimerna har undanröjt småbourgeoisins betänkligheter som inspirerat den att helhjärtat ansluta sig till oppositionsrörelsen, så har å andra sidan dess närmande till folkmassorna konkret skett via den inre bourgeoisin — och det är huvudsakligen på så sätt som den kommit att medverka till diktaturernas fall. Det är också bland annat detta som förklarar Karamanlis-rörelsens senare utveckling i Grekland och de hinder som småbourgeoisie i Portugal för närvarande har att brottas med i sin radikaliseringsprocess.

Det är inte möjligt att inom ramen för denna kortfattade framställning göra en detaljerad analys av kampen under diktaturregimerna eller att undersöka den *framträdande roll vänstern*, och då framför allt men inte uteslutande kommunistpartierna i de berörda länderna (främst det spanska kommunistpartiet), *spelat* för organisationen av motståndet. Denna kamp är vid det här laget välkänd vad beträffar Spanien, men är mindre iögonenfallande och i varje fall mindre viktig i Grekland och Portugal och har varit okänd för den stora allmänheten, åtminstone utanför dessa

två länder. Under alla omständigheter råder visshet på en punkt, som bortsett från att den resulterat i repressiva åtgärder från polisens sida påverkat såväl kampens form som vissa av dess begränsningar på det politiska planet: en punkt som under lång tid allvarligt underskattats av motståndsrörelserna. Den beroende industrialiseringsfasen har medfört en avsevärt ökad exploatering av massorna, men *fram till den sista perioden* har denna exploatering vad beträffar massorna i städerna, som jag tidigare nämnt, huvudsakligen varit *relativ*; det vill säga, den har hört ihop med det växande avståndet mellan å ena sidan löneökningarna, å den andra ökningen av profiten och arbetsproduktiviteten. Denna exploatering har inte varit *absolut*: den reella köpkraften har för de i städerna bosatta massornas vidkommande — och även för andra skikt inom samma klass fast i olika hög grad — *till och med ökat* under den här fasen och under de här regimerna.

Enligt OECDs statistik uppgår den årliga ökningen av *timlönen* och priset på konsumtionsvaror mellan 1966 och 1971 i genomsnitt till 8,8 % och 2,1% i Grekland, 12,3% och 5,4 % i Spanien och till 10,2% och 7,8 % i Portugal. Fastän det saknas mer exakt statistik beträffande de olika klasserna och skikten (arbetarklass, andra anställda, olika kategorier av tjänstemän och funktionärer), tycks det ha ägt rum en mycket tydlig förbättring av köpkraften i Spanien och Grekland, medan samma tendens varit mindre märkbar i Portugal (där lönerna fortfarande var bland de lägsta i Europa, dvs. usla). Samma sak framgår också — fast det här rör sig om en mycket ungefärlig måttstock — av ökningen i nationalinkomst per invånare, särskilt i Spanien och Grekland (år 1964 var de 500 dollar per capita i Spanien och 590 i Grekland, som nu gått över 1500 dollar medan Spanien håller på att närma sig den siffran). I gengäld ökar avståndet mellan å ena sidan lönerna och å den andra profiterna och arbetsproduktiviteten avsevärt: i Grekland ökade enbart under åren 1967-69 profiten med ungefär 13%; i Spanien var den årliga ökningen av arbetsproduktiviteten mellan 1964 och 1966 7 % medan reallöneökningen var 4,6% .

Om man kan tala om en reell förbättring av köpkraften är det med hänsyn till den speciella plats de här länderna intar i beroendezonen under den här epoken och naturligtvis också med hänsyn till den mycket låga nivå massornas köpkraft låg på tidigare. Även om regimerna alltså strängt taget *inte alls* bidragit till denna förbättring, så har det å andra sidan på grund av motstånds-rörelsen och klasskampen heller inte lyckats den att *omintetgöra* den. Detta framgår särskilt tydligt i Grekland där förbättringen inletts redan på sextiotalet långt före överstarnas regim och fortsatt även under diktaturen. Detta är i själva verket en faktor som bidragit till att i viss mån begränsa kampens politiska utveckling.

Men denna förbättring av den reella köpkraften är bara förenlig med den nuvarande fasens beroendestrukturer och med överackumuleringen av utländskt kapital i de berörda länderna under en kort tid och uppvisar dessutom betydande variationer och svängningar. Till följd av de motsättningar på det internationella planet som kapitalackumuleringen medför blir de ifrågavarande länderna de svagaste länkarna vid varje krav som kapitalackumuleringen genomgår. Det är hit motsättningarna koncentreras eftersom det är hit de imperialistiska länderna exporterar och fördriver krisens första effekter (inflation, arbetslöshet etc.), en företeelse som kan studeras särskilt tydligt under kapitalismens nuvarande kris — detta förhållande gäller som bekant mutatis mutandis och i en helt annan skala de nuvarande relationerna mellan Förenta Staterna och Europa. Det är just den organiska infogningen av dessa länder i monopolkapitalismens internationella ackumulationsprocess och den inducerade reproduktionen av detta kapital i de här länderna som möjliggör denna direkta export av krisens effekter (jämför till exempel de multinationella företagens roll för den nuvarande inflationen). Eftersom diktaturregimerna är särskilt oförmögna att vidta ens ett *minimum* av ”nationella” åtgärder för att möta krisen, bundna som de är till det dominerande utländska kapitalet, drabbar krisen dessa länder *med full styrka* och i all

synnerhet arbetarklassen och folkmassorna i städerna. Ett enkelt exempel: de tre berörda länderna, och framför allt Portugal och Grekland, har under de senaste två åren haft en inflation som slagit alla tidigare europeiska rekord (under 1973 och i början av 1974 var den 25 % i Portugal och 30 % i Grekland).

Förbättringen av köpkraften motsvaras alltså av en i motsvarande grad *brutal och iögonenfallande nergång* under den senaste tidens kapitalistiska kriskonjunktur, en nergång som åtföljs av en ökning av arbetslösheten och ytterligare försvåras av restriktioner som de dominerande länderna infört för den immigration som deras bourgeoisier trots allt varit med om att skapa. Det är dessutom anmärkningsvärt att krisens effekter visat sig i Portugal, Grekland och Spanien innan de uppträtt i andra länder och att de tidsmässigt uppträdde redan före diktaturregimernas fall (Portugal, Grekland), något som bland annat varit ett sätt för kapitalet i de dominerande länderna att *fördröja* dess effekter i de egna länderna.

Hur det än förhåller sig med detta, har denna kris spelat en egen roll för de portugisiska och grekiska diktaturregimernas fall och för det förlopp som tagit sin början i Spanien just därför att den framkallat en folklig masskamp genom att lossa på den broms som den förbättrade köpkraften utgjorde.

Men även om krisen spelat en viss roll, har denna långt ifrån varit avgörande, och det är nödvändigt att gå tillbaka till särdragen i folkmassornas kamp. Denna har inte varit begränsad enbart till att gälla ekonomiska krav. Å ena sidan hade *varje ekonomisk kamp*, vilken oftast var olaglig (strejkrätten upphävdes på det ena eller andra sättet), på grund av diktaturregimernas form en tydlig politisk aspekt: den utgjorde i sig själv en motståndsaktion gentemot regimen. Å andra sidan förde folkmassorna faktiskt en *öppen politisk kamp*, antingen i illegala former eller genom att utnyttja de möjligheter till legal eller halvlegal kamp som regimens inre sprickor medgav. Detta hindrar inte att det före eller under krisen *inte fanns någon massrörelse som utvecklades via ' frontala" attacker eller angreppsböljor och som i sig själv direkt hade kunnat krossa regimen, vare sig genom folkkrig, genom någon rörelse kulminerande i politisk generalstrejk, eller genom någon allmän upprorsrörelse.* Låt mig precisera ytterligare: jag påstår inte att det inte skett *punktvisa* attacker i stil med "stormningen av Vinterpalatset", eftersom resonemanget inte gäller avsaknaden av "plötsliga" uppror. Gjorde det bara det, skulle problemet te sig betydligt enklare. *Vad jag vill ha sagt är att det faktiskt inte förekommit någon "långvarig process" under någon av dessa regimer, det har inte utvecklats någon massiv och frontal folkrörelse med kraft nog att krossa dessa regimer.*

Dock frans det två undantag.

Först och främst *upproret i Athen*, händelserna på Tekniska Högskolan. Någon liknande rörelse hade dittills inte skådats i någon av de fascistiska eller diktatoriska regimer som funnits i Europa under nittonhundratalet. Kring studenterna samlades omkring 300.000 personer bestående av stora arbetarmassor (framförallt byggnadsarbetare och varvsarbetare, som utgör den grekiska arbetarrörelsens spjutspets), av bönder från Attika som protesterade mot exproprieringarna, av medlemmar av den nya småbourgeoisin och av intellektuella — alla gick de emot juntans stridsvagnar. Antalet döda är ännu inte exakt känt (mellan 50 och 100), och mer än hundra människor sårades allvarligt. Även om dessa händelser i viss mån gav en föraning om vad som stod för dörren, resulterade de likväl långt ifrån i regimens omedelbara fall och var relativt isolerade företeelser i förhållande till vad som skedde i resten av landet.

Vidare har vi *de nationella befrielserörelserna i Portugals afrikanska kolonier*, som alltför ofta

glöms bort i diskussionerna kring Portugal. Ingenting kunde i kapitalets och produktionens nuvarande internationaliseringsfas vara dummare än att glömma bort den roll dessa rörelser spelat för regimernas fall. Till det kan man för Greklands vidkommande foga en liknande företeelse, nämligen det *cypriotiska folkets* väpnade motstånd mot den statskupp som juntan och dess lokala hantlangare, EOKAB, iscensatte mot Makarios. Det är förbluffande att man, när dessa regimers fall förs på tal, nämner den roll ”de internationella händelserna” spelat men av blyghet glömmer bort att säga att de när allt kommer omkring inte är någon annat än vasallers uppror mot de regimer de tjänat.

Men inte heller här har kampen spelat en *direkt* roll: fastän det inte är fråga om rent ”yttre” faktorer, så har dess inflytande huvudsakligen verkat ”på avstånd” och framför allt genom att motsättningarna inom regimerna har förvärrats, i synnerhet inom armén, som varit regimernas stöttepelare. I klartext har kampen kommit att ta form *i anslutning till motsättningarna inom de nationella samhällsformationerna* i Portugal och Grekland. Den har bidragit till att *förtäta* motsättningarna och har på så sätt utgjort begynnelsen till regimernas fall, vilka redan varit kraftigt underminerade ”inifrån”. Man får alltså heller inte överskatta de effekter kampen haft — och det gäller i första hand Spanien. Att tro att ingenting kommer att ske i Spanien på grund av att det saknas sådana faktorer är lika felaktigt som att öppet förklara de portugisiska och grekiska regimernas fall med kolonialkriget i Afrika respektive de grekiska överstarnas ”äventyr” på Cypern. Hur många exempel finns det i själva verket inte på att framgångsrika försök till nationell befrielse blivit utan direkt effekt på kolonialmakternas regimer? Hur länge varade det nationella befrielsekriget i Afrika och slitningarna mellan det cypriotiska folket och regimen i Athen innan de slog igenom i motsättningarna inom de portugisiska och grekiska arméerna? Kort uttryckt: bortsett från direkta invasioner (Nazityskland eller den italienska fascismen) har det alltid varit motsättningarna inom ett land som spelat den viktigaste rollen för de grundläggande förändringarna av statsformen och regimformen, och så är det än idag. Den nationella befrielsekampen liksom å andra sidan den amerikanska imperialismen har bara påverkat dessa länder i den mån de har haft effekter som *slagit igenom* också inom dem.

Det har alltså inte funnits någon frontal massrörelse mot regimen. Skälet till jag understryker detta så pass kraftigt som jag gör är att även om den folkliga kampen inte varit *den direkta eller huvudsakliga faktorn* bakom diktaturregimernas fall, så har den likväl varit (eller kommer att bli) *den bestämmande faktorn*. Jag vill med detta säga att de faktorer som direkt bidragit till diktaturregimernas fall (de inre motsättningarna inom regimerna) själva bestämts av den folkliga kampen. Detta antyder det grundläggande problemets kärnpunkt och dess komplexitet: exakt hur har den folkliga kampen (bestämmande faktor) framkallat effekter (primära faktorer) som direkt bidragit till regimernas fall? Bourgeoisins svar är välbekant: med stöd i det obestridliga faktum att regimernas fall inte direkt föranleddes av en folklig och frontal massrörelse gör man i stället gällande att den folkliga kampen egentligen inte spelade någon roll (eller spelade en liten roll...) för regimernas fall.

Här har vi en första punkt att dröja vid ett ögonblick. Men jag nämner redan nu en annan omständighet till vilken jag återkommer i mitt sista kapitel: folkmassornas roll har inte bara bestått i att bestämma de inre motsättningar som direkt bidragit till diktaturregimernas fall: den har varit *dubbel*. I själva verket markerade dessa inre motsättningar en bestämd början men en början på något som trots allt blev en *reell demokratiserings-”process”* som massorna deltog i under ihärdig kamp både i Grekland och Portugal. Inget skulle vara mer felaktigt än att tro att diktaturernas fall var fullständigt genomfört i Portugal den 25 april i och med Spinolas makttill-

träde eller i Grekland den 23 juli i och med Karamanlis återkomst. Med andra ord tycks de inre motsättningar inom regimerna vilka själva var effekter av massornas kamp likaledes ha fungerat som den anledning som möjliggjorde massornas direkta intervention *när processen väl inletts.*

Vad beträffar den första punkten, så har det folkliga och politiska motståndet mot regimerna manifesterat sig på ett särskilt sätt, vars betydelse vi nu skall försöka bestämma: nämligen genom massornas karakteristiska *avoghet* visavi regimerna, vilka därigenom kommit att isoleras, fast i olika omfattning, från folkmassorna. Detta var redan från första början, eller i varje fall mycket tidigt, fallet i Grekland, och samma utveckling har *undan för undan* ägt rum i Portugal och i Spanien, där regimen från början hade ett starkt folkligt stöd, framför allt på landsbygden. Detta tysta, mångskiftande och oföränderliga folkliga motstånd under de allra senaste åren mot diktaturregimerna har varit ett karakteristikum som skilt dem från *i egentlig mening fascistiska regimer* även om de i likhet med varje konkret undantagsregim utgjort en kombination av olika regimformer av undantagskaraktär: de har utan tvivel uppvisat fascistiska ”element” men under militärdiktaturens *dominerande form*. I själva verket har regimerna i de här länderna antingen inte lyckats finna fotfäste bland massorna eller har de undan för undan förlorat en viss ursprunglig folklig förankring; eller så har de aldrig lyckats frambringa egna *rekryterings- och mobiliseringsorganisationer* — fascistparti, någorlunda ”representativa” fackföreningar (detta är fallet i Grekland trots juntans upprepade försök i den här riktningen), eller så har de här organisationerna så småningom bara kommit att utgöra förstenade reliker (Falangen och *El Movimiento* i Spanien).

Diktaturernas isolering, vari de skiljer sig från fascistiska diktaturer, är av allra största vikt. Den har ofta underskattats av vänsterorganisationerna och uppfattats som ett rent ”passivt” och ytterst fullständigt verkningslöst motstånd, vilket var en felbedömning. Den har ofta resulterat i att man trott att sådana stater, helt åtskilda från ”samhället utanför”, från folkets massor, skulle existera i elfenbenstorn och som monolitiska block ända intill det ögonblick då de i en sista konfrontation skulle falla samman som ett korthus. ”Isoleringen” *skulle på något sätt hindra klassmotsätt-ningarna att genomsyra statsapparaten* och i stället rusta den mot inre motsättningar, och klassmotsättningarna skulle befinna sig ”utanför” denna apparat, det vill säga de skulle befinna sig mellan statsapparaten och massorna ”utanför” staten. De inre motsättningarna inom de här apparaterna skulle alltså bara bestå i slitningar mellan klaner och klickar *ovanför* eller *vid sidan av* klassmotsättningarna.

Denna uppfattning har naturligtvis visat sig vara felaktig. Vad mera är, den har hindrat oss från att förstå ett till synes paradoxalt drag i militärdiktaturerna: om de folkliga klassernas enrollering i och — för några vidkommande (huvudsakligen småbourgeoisin) — anslutning till de fascistiska regimernas statsapparat har givit upphov till betydande inre motsättningar inom de nazistiska och fascistiska statsapparaterna (statspartier), som direkt speglade motsättningarna mellan de folkliga klassernas intressen och storkapitalets, *har dessa motsättningar varit mycket viktigare i militärdiktaturerna eftersom dessa trots allt varit isolerade från de folkliga klasserna och eftersom dessa klasser inte direkt och massivt ”varit tillhanda” och mobiliserats*. Följaktligen har dessa motsättningar spelat en långt viktigare roll för diktaturernas fall än de gjort för de fascistiska regimernas undergång.

Här reser sig en fråga: hur kan motsättningarna mellan dominerade klasser och dominerande klasser genomsyra en statsapparat som utmärks av att den är ”isolerad” från massorna? Med andra ord: hur kan de folkliga massornas tyngd göra sig påmind *just inom* de statsapparater från vilka de är ”frånvarande” (antingen därför att de utestängs eller därför att de själva föredrar att

hålla sig på avstånd)?

För att kunna besvara denna fråga tillfredsställande måste man göra en kort omväg via teorin. Relationen mellan staten och de sociala klasserna har för det mesta betraktats som en *yttre relation* — ett typiskt drag för den borgerliga ideologin som tyvärr haft effekter på den marxistiska statsteorin. I denna problematik betraktas Staten än som *Subjekt* än som *Ting*. Som ett *Subjekt*: det rör sig här egentligen om den gamla hegelianska uppfattningen om en Stat som är reellt ”skild” från det ”civila samhället” och begåvad med en egen inre rationalitet i sin egenskap av förkroppsligande av den allmänna viljan gentemot de enskilda individerna: denna uppfattning fick direkta efterverkningar i den unge Marx' verk och slår fortfarande igenom i hans uttalanden om Staten som ”en oberoende organism ovanför samhället”, ett karakteristikum som motsvarar Statens funktion som ett medel för klassdominans. Som *Ting* uppträder Staten i den gamla ”instrumentella” marxistiska uppfattningen där Staten i betraktas som till sin natur jämförbar med ett enkelt *instrument* eller en *maskin* som de härskande klasserna kan manipulera efter behag och vars relation till de härskande klassernas intressen tänkes vara bestämd av dessa klassers ”omhändertagande” eller ”bemäktigande” av detta livlösa instrument. De politiska effekterna av dessa båda uppfattningar, vilka båda är felaktiga, är omöjliga att fastslå, men en av dem som är gemensam för båda åsikterna är av alldeles speciellt intresse för oss här: enligt denna uppfattning av relationen Stat/klasser (eller Stat/sociala grupper, civilsamhälle,) som en relation mellan två *entiteter* som ”konfronterats med varann” anses klasserna bara påverka Staten *utifrån* genom ”influenser”; klasserna förvärvar på så sätt för egen räkning en del av Staten eller hela staten. Militärdiktaturerna skulle enligt detta synsätt genom sin isolering framstå som en förebildlig fullbordan av Statens instrumentalitet.

Det är just detta som hindrar oss från att förstå Statens inre motsättningar. I själva verket är Staten inte i något fall vare sig ett Subjekt eller ett Ting utan till sin natur är den liksom kapitalet en relation: närmare bestämt, förtätningen av styrkeförhållandena mellan klasserna så som de *på ett specifikt sätt uttrycks inom Staten.* På samma sätt som ”kapitalet” redan i sig självt bär på motsättningen kapital/lönearbete, så genomsyrar klassmotsättningarna alltid Staten ty eftersom den till sin natur är en klasstat reproducerar den klassmotsättningarna inom sig. I klartext betyder detta att klassmotsättningarna *alltid* uttrycks specifikt som inre motsättningar inom Staten, som aldrig är och aldrig kan vara ett monolitiskt block utan sprickor. Det existerar naturligtvis alltid en *maktens enhet inom Staten* relaterad till att Staten representerar den styrande klassen eller fraktionen, och det är på grund härav som de folkliga klasserna inte kan bemäktiga sig stats-apparaten *bit efter bit* utan måste *krossa* den under övergången till socialismen. Detta får likväl inte medföra att man föreställer sig Staten som ett block utan sprickor.

Låt oss återvända till militärdiktaturerna som sysselsätter oss för tillfället. *Liksom i varje borgerlig Stat* har deras relationer till de folkliga klasserna kommit till uttryck i inre motsätt-ningar beträffande de olika politiska och ekonomiska åtgärder som måste vidtagas gentemot dessa folkliga klasser, det vill säga beträffande kapitalackumuleringens specifika tillblivelse-former. I själva verket uttrycker motsättningarna själva mellan bourgeoisins olika fraktioner alltid i sista hand *olikartade* taktiker och modaliteter för exploateringen och dominansen över massorna: härmed har man bara i klasstermer formulerat att de motsättningar som kapital-ackumuleringen ger upphov till ytterst beror på klasskampen, och att kapitalets reproduktions-cykel i sig själv innefattar motsättningen mellan kapitalet och de exploaterade klasserna. Detta kan registreras som mycket allvarliga inre jordbävningar inom de olika apparaterna och den po-litiska personal som styr militärdiktaturerna (något som man lätt kunde ge många exempel på), jordbävningar som bara kan rätt bedömas om man alltid bakom en viss politisk åtgärd till förmån för en viss fraktion av kapitalet kan *skymta klasskampens spöke.*

Därtill kommer det bekanta faktum att Staten i det långa loppet knappast kan utöva sin dominerande funktion enbart genom repression utan denna måste åtföljas av ideologisk dominans. I allmänhet finns det i borgerliga stater apparater som är särskilt inriktade på politisk-ideologisk dominans av arbetarklassen och massorna: omfattningen beror på i hur hög grad dessa ingår i statsapparaterna. Detta är i de parlamentarisk-demokratiska borgerliga statsformerna i synnerhet fallet med klassamarbetande partier och fackföreningar (majoriteten av de socialdemokratiska organisationerna). Men samma princip är i funktion, fast i andra former, i vissa regimer av undantagstyp, framför allt i *fascistiska regimer* och i regimer med *högerpopulistisk* inriktning. Enrolleringen och mobiliseringen av massorna inom fascistiska och populistiska statsapparater ger förvisso upphov till mycket starka inre motsättningar inom sådana regimer, som domineras av storkapitalet, motsättningar av en helt annan storleksordning än de man påträffar i parlamentarisk-demokratiska regimer: till följd av dessa undantagsregimers natur (förbud mot andra politiska apparater) upplöses inte motsättningarna mellan de folkliga klasserna, framförallt arbetarklassen, och bourgeoisin i motsättningar *mellan* olika specialiserade apparater utan koncentreras till den ”enda” politiska apparaten. Icke desto mindre är det sant att denna politiska apparat, som mobiliserar massorna, möjliggör en viss typ av reglering av motsättningarna inom själva apparaten, en reglering som inte förfaller till uppgörelser som sätter regimens själva existens på spel. Detta gör det möjligt att utstaka en politisk linje som har åtminstone ett minimum av sammanhang och som apparaterna har till uppgift att återkasta och att förverkliga.

Något liknande förekommer inte i de statsapparater vi sysslar med här. *I dem uppträder folkets massor inte någonstans*, vilket med tanke på vad jag sagt ovan betyder att *de finns överallt*. De här regimerna kan i det långa loppet inte reglera någonting alls. Eftersom man har att göra med en klassfiende som är överallt närvarande, omedgörlig och i ordets egentliga mening *ogripbar* och *omöjlig att föregripa*, blir de motsättningsfyllda taktiska åtgärder man vidtar för att neutralisera honom och försvara sig mot honom allt fler och bidrar på så sätt till en karakteristisk intensifiering av de inre motsättningarna inom Staten. I själva verket leder denna situation till en ofantlig brist på sammanhang i regimernas politik (ekonomisk, repressiv, ideologisk) och dennas modalitet gentemot de folkliga klasserna; en brist på sammanhang som i det långa loppet faktiskt urartar till öppna konflikter mellan de styrande kretsarna beträffande valet av taktik gentemot massorna, vars tyngd blir synnerligen kännbar.

Ingenting exemplifierar det här tydligare än den konflikt som ställde Papadopoulos mot general Ioannidis före och under Markezinismellanspelet i Grekland (juli-november 1973). Denna konflikt slutade med att Papadopoulos eliminerades genom en verklig statskupp inom statskuppen. De olika vändpunkterna i Franco-regimens utveckling, vilka utvisar de inre motsättningarna, står även de i öppen dager. Det händer slutligen ofta i denna explosiva konjunktur att vissa styrande kretsar som är mer klarsynta än andra, som bokstavligen talat tappar huvudet därför att de inte har något grepp om massorna, undan för undan intar en ”förstående” attityd: antingen genom ett ”kontrollerat” undanröjande av regimen (Spinola, generalerna i den nordgrekiska armén), eller genom inrättandet av en demokratisk rörelse som är legal men inte integrerad i regimen (Diez Allegria, förutvarande stabschef i den spanska armén). På den här punkten följer de den inre bourgeoisins ändrade politik visavi massorna.

Ännu så länge har vi bara diskuterat de styrande kretsarna inom dessa statsapparater. Men man får inte glömma bort hierarkin i dess helhet: de mellanliggande och lägre skikten som ofta är av ett annat klassursprung (allt mer och mer småbourgeoisi i Portugal och Spanien, bönder och småbourgeoisi i Grekland) än det ”topparna” kommer ur men som framförallt *hör hemma i småbourgeoisin* (vilket skiljer dem från de snabbt ”förborgerligade” topparna), utgör både vad gäller armén, rättsapparaten och administrationen de *primära ”kontakt ”-punkterna* med

massorna.

Men i fascistregimer är inte bara dessa mellanliggande och lägre skikt själva synnerligen väl mobiliserade och förenade av den fascistiska politisk-ideologiska strukturen utan står dessutom i kontakt med massorna, som i vissa avseenden delvis deltar i den organisatoriska apparaten. Av detta ser man inte heller något spår i militärdiktaturerna. En del av mellanskikten finner sig på lång sikt *i kläm* mellan massorna och topparna, den genomsyras direkt av den folkliga klass-kampen och präglas därav. Detta förstärker de klassklyftor som skiljer de olika lägre skikten från topparna inom statsapparaten och uttrycks som mycket starka inre motsättningar mellan de lägre och mellanliggande skikten och topparna: det mest karakteristiska exemplet på detta är MFA i Portugal. Man måste dessutom klart skilja mellan de olika folkliga klasserna: om *arbetarklassens kamp* bara får effekter ”på avstånd” inom dessa skikt, drabbar *småbourgeoisins* kamp dem mycket mera direkt. Mera därom senare.

En första lärdom kan dras av den här analysen: folkmassornas kamp har alltid, även när den inte tagit formen av en allmän, frontal resning mot de regimer diskussionen gäller, i sista hand haft en bestämmande roll för deras fall, *ty den ingriper i regimernas inre motsättningar när på grund av dessa motsättningar regimernas förruttnelseprocess tar sin början.*

Här framträder ett andra element: massornas fysiska integration i statsapparaterna i syfte att omstörta dem inifrån är inte det enda sättet att skärpa de inre motsättningarna inom regimerna och heller inte det enda sätt på vilket massorna kan finna allierade inom apparaterna: en sådan praxis vittnar om en helt och hållet felaktig tolkning av termerna ”inre” och ”yttre” och hur dessa kan appliceras på relationerna mellan massorna och Staten. Det vore fel att dra denna strategiska slutsats — ”omstörtning inifrån” — på grundval av konstaterandet att det inte bara är en frontal-attack utan även de inre motsättningarna som kan sätta igång regimernas fall. Skärpningen av de inre motsättningarna når sitt intensivaste stadium när massorna ständigt för en *kamp på avstånd* från statsapparaterna och försöker *dra till sig* de ”tveksamma” elementen i de här apparaterna. Det är just under dessa omständigheter som effekterna av den folkliga kampen allra bäst *tränger in* i regimen.

Detta gör det möjligt för oss att dra fram ett nytt problem: Om det är säkert att massorna alltid och på alla möjliga sätt bör kämpa på avstånd från statsapparaterna, bör de då också parallellt träda in i statsapparaten för att på så sätt *samtidigt* genomföra en ”omstörtning inifrån”?

Allra först bör det sägas att denna fråga bara delvis sammanfaller med frågan om ”laglig kamp” och ”illegal kamp”. Det kan naturligtvis under diktaturregimer finnas legala eller halvlegala kampformer som inte kräver direkt deltagande i de organisatoriska apparaterna: petitioner av alla slag, strejker av olika slag, journalistik och bokutgivning, upprättande av parallella halvlegala organisationer, arbetarkommissioner (i Spanien) eller kulturella organisationer (i Grekland)... Ett positivt svar på frågan om bruket av vissa legala kampformer innebär inte alls med nödvändighet ett positivt svar på frågan om motståndskämparna bör finnas inom statsapparaterna.

Detta är en fråga av gammalt datum, som ställdes av Dimitrov under Kominterns sjunde kongress (1935) beträffande fascistregimerna (Dimitrovs svar var jakande) och den har varit av stor betydelse för de grekiska, spanska och portugisiska motståndsrörelserna, i synnerhet när det gällt att fastslå vilken attityd man skulle inta visavi de officiella fackföreningarna i de här länderna.

Det måste sägas rent ut: det kan inte finnas bara ett svar på den frågan som är giltigt i alla fall, för alla typer av statsapparater, i alla konjunkturer. Å ena sidan kan folkmassorna och motståndsrörelserna utnyttja de inre motsättningarna inom apparaterna utan att för den skull fysiskt ta

del i dem; å andra sidan kan med tanke på de inre motsättningarna inom regimerna, som långt ifrån är monolitiska block utan minsta spricka, en *parallell* närvaro av massorna och motstånds-kämpar i statsapparaterna vara ett sätt att stärka kampen och påverka motsättningarna. Och det är ett sätt vars strategiska fördelar vida överträffar de reella riskerna att legitimera apparaterna. Detta har framför allt visat sig vara fallet i Portugal där kommunistpartiet praktiskt taget lyckats ta hand om de officiella fackföreningarna, något som varit av avsevärd hjälp för arbetarklassens kamp att störta regimen. Kort sagt, den rätta vägen är mycket smal för motståndsrörelsen och går mellan bojkott (den dominerande linjen för den grekiska motståndsrörelsen) och direkt, fysisk närvaro i statsapparaterna.

Låt oss gå tillbaka till huvudfrågan: erfarenheten har visat, eller håller på att visa, att en *omstört-ning* av regimerna, det vill säga ett reellt demokratiskt ”brott”, som ersätter diktaturregimerna med regimer som visserligen är borgerliga men även ”demokratiska” och således inte bara medför ett fasadbyte (kort och gott en normalisering), är möjlig även med andra medel än ett massivt, allmänt och frontalt folkligt uppror. Men denna form eller väg att ersätta regimerna framstod långt ifrån som möjlig för alla vänsterorganisationerna. Av den som medgav att regimernas fall borde gå via en reell ”demokratisk etapp” (denna åsikt delades inte av alla och envar) var det ganska många som ansåg att detta demokratiska brott på grund av regimernas beskaffenhet var omöjligt utan ett uppror. Om det likväl var möjligt på annat sätt berodde detta bortsett från de element som redan nämnts på att den inre bourgeoisin verkligen lyckats att med kraftigt stöd från småbourgeoisin ta ledningen över processen, vilken den behållit ända fram till nu. Låt oss upprepa det: man får inte glömma bort att denna väg ut fortfarande har eller kommer att ha viktiga återverkningar på de regimformer som ersatt militärdiktaturerna eller förefaller vara i färd med att göra det (Spanien).

Dessa återverkningar uppträder huvudsakligen som *begränsningar* som åläggs demokratiserings-processen och utrensningarna i en Stat som man ärvt av militärdiktaturerna. Jag framhåller i det här sammanhanget att dessa begränsningar till stor det sammanhänger med det faktum att massorna ingriper i processen på ett sätt som visserligen är avgörande men dock sker efter det att den påbörjats ”uppifrån”, det vill säga *när väl* kompromisserna mellan de i regimens inre motsätt-ningar direkt inblandade krafterna utkristalliserats inom statsapparaterna och skapat ”tillfällen” för omstörtningen. Massorna kan i så fall *lätta på dessa begränsningar* men kan bara med svårighet och endast på lång sikt utplåna dem — ty deras direkta ingripande inträffar inte *i efterhand* — det rör sig om en process — men ändå relativt sent. Dessa skapar ständiga svårigheter för utrensningarna och statsapparaternas demokratisering *nedifrån*.

Således har i Portugal MFA själv på grund av bland annat sin inre splittring och sina styrke-relationer med en för tillfället långt ifrån utrensad militärapparat ofta ingripit via den militära säkerhetsstyrka som inrättades under den andra provisoriska regeringen efter premiärminister Palma Carlos fall (COPCON under general Carvalhos befäl) för att väcka respekt för de begränsningar som ålades *utrensningen nedifrån*— detta gällde såväl konflikten på *Jornal de Comercio* som konflikten på företaget LISNAVE och även konflikterna inom många administrativa apparater (till exempel Posten): under dessa konflikter krävde massorna att höga tjänstemän i ansvarig ställning som hade kompromettterats under diktaturregimen skulle avlägsnas (i det här avseendet håller det på att ske en utveckling inom MFA).

I Grekland är förhållandena ännu tydligare vad beträffar de begränsningar som ålagts utrens-ningen nedifrån; likväl frans det inom apparaterna företrädare för de politiskt mycket aktiva massorna — framför allt inom universitetsapparaten och fackföreningsapparaten — vilket

förorsakar explosiva situationer framför allt inom universitetet.

Kort uttryckt kan man alltså i båda dessa fall fast i olika hög grad å ena sidan inom de sektorer som är direkt inblandade i påbörjandet av omstörtningsprocessen konstatera misstro *inför de initiativ som utgår nedifrån* och syftar till utrensningar som likväl inte överskrider ramarna för en ”demokratisering” (det har inte här på något sätt rört sig om reella försök att skapa ”sovjeter”); å andra sidan stöter massorna på hinder som begränsar deras möjligheter att på ett självständigt sätt ingripa i ”demokratiseringen”, det vill säga på ett annat sätt än som stödpunkter för en utrensningsprocess som fortfarande *kontrolleras direkt ovanifrån*.

Således stöter vi för tredje gången på det grundläggande problemet, vilket fortfarande är olöst, även om man håller med om att regimernas fall under *alla omständigheter* är en betydande framgång för massorna: *att denna väg var framkomlig och ledde till framgång bevisar inte i sig att varje annan väg att störta regimerna, som hade gynnat massorna mer, hade varit utesluten.* Detta är en avgörande fråga som stod och står i centrum för alla debatter om vänsterorganisationerna i de här länderna. Jag framhöll i *förordet* till den här boken att jag inte ämnar ge mig in på en analys av det problemet eftersom det är stort nog att kräva en bok för sig. I själva verket rör det å ena sidan *de objektiva betingelserna* i världen och mer specifikt i de här länderna, å andra sidan vänsterorganisationernas strategi och då i första hand kommunistpartiernas strategi, som utgjort motståndsrörelsens spjutspets i diktaturregimerna (innebörden av en ”demokratisk etapp” i en långvarig, oavbruten och etappvis framskridande övergång till socialismen, allianser med fraktioner av bourgeoisin och ledningen i dessa allianser, kampens former etc.).

5. Statsapparaterna

Ett studium av militärdiktaturernas statsapparater ger anledning till en fördjupning av frågan om deras inre motsättningar.

Det är nödvändigt att börja med en grundläggande och ofta gjord iakttagelse. Erfarenheten har visat, eller håller i Spanien på att visa, att diktaturregimer är oförmögna att reformera sig själva, det vill säga att uppvisa en kontinuerlig och lineär inre utveckling mot ett -parlamentariskt-demokratiskt” styrelseskick som kan ersätta det tidigare via en kontrollerad ”succession”. Problemet är här, fast i omvänd form, detsamma som det som gäller för den ”fasciseringsprocess” som jag tidigare berört: liksom en undantagsstatsform (fascism, diktatur, bonapartism) inte kan framspringa ur en parlamentarisk-demokratisk Stat via en kontinuerlig och lineär utveckling i på varandra följande och nära nog omärkliga etapper, kan en parlamentarisk-demokratisk Stat inte heller framspringa ur en undantagsstat.

För att förstå detta, måste man ta med i beräkningen, och inte underskatta, de *avgörande skillnader* som råder mellan dessa borgerliga statsformer både vad beträffar deras struktur och vad beträffar de styrkeförhållanden mellan klasser som de svarar mot: olika styrkeförhållanden mellan dominerade klasser och maktblock, oerhört modifierade styrkeförhållanden mellan olika beståndsdelar och klassfraktioner inom själva maktblocket. Det är just häri som övergången från en statsform till en annan sammanfaller med de politiska kriser och förtätningar av motsättningarna som bryter klasskampsprocessens rytm. Det är, kort uttryckt, inte bara övergångarna från kapitalism till socialism som svarar mot de revolutionära situationernas politiska kriser. Även de förskjutningar i styrkeförhållandena som inte leder till en sådan övergång går ofta hand i hand med politiska kriser som resulterar i betydande förändringar av den borgerliga Staten.

Dessa kriser präglar för övrigt inte bara övergången från en parlamentarisk-demokratisk statsform

till en undantagsform av den borgerliga Staten: den kan också markera övergångarna mellan olika parlamentarisk-demokratiska statsformer (jämför till exempel gaullismens makttillträde i Frankrike). Men de utmärker *under alla omständigheter* och *i alla kända fall* övergången från en parlamentarisk-demokratisk statsform till någon form av undantagsstat och omvänt övergången från en undantagsstat till en parlamentarisk-demokratisk statsform. Det sistnämnda är av vikt för oss här.

En av den parlamentarisk-demokratiska Statens funktioner (som grundar sig på allmän rösträtt, olika politiska partier och organisationer, särskilda relationer mellan det verkställande makten och parlamentet, juridisk reglering av de olika statsapparaternas befogenhetsområden) är i själva verket att möjliggöra förändringar av styrkeförhållandena inom maktblocket *utan allvarliga störningar av statsapparaterna*: det är just detta som är konstitutionens och rättens roll. Visserligen lyckas den parlamentarisk-demokratiska Staten bara *delvis uppnå* detta mål med hjälp av en organisatorisk stomme som möjliggör att hegemonin fungerar och cirkulerar mellan olika fraktioner av maktblocket via deras politiska representanter: på så sätt får man en viss reglerad växling av makten inom de dominerande klasserna och fraktionerna. *Men något motsvarande visar sig vara fullständigt omöjligt i en undantagsstat*. Med andra ord är de politiska kriser som präglar undantagsstaterna tvärtemot vad en ganska utbredd uppfattning gör gällande (”demokratiernas svaghet” i kontrast till ”den totalitära styrkan”) långt farligare för dessa än vad de är för de parlamentarisk-demokratiska regimerna, vilka för det mesta förfogar över institutionella medel att bemästra kriserna med.

I själva verket har undantagsstaten blivit till för att råda bot på en karakteristisk hegemonikris i maktblocket och i detta blocks relationer till folkmassorna. Den har motsvarat viktiga förskjutningar i styrkerelationerna: denna förskjutning eller konsolidering av hegemonin (i riktning mot *oligarkin*: kompradorbourgeoisi och stora jordägare i Spanien och Portugal; kompradorkapitlet i Grekland) har skett via en serie specifika förändringar, som i denna statsforms inre kärna som ett outplånligt märke fryser fast det styrkeförhållande den ursprungligen svarade mot. Detta styrkeförhållande har bara kunnat institutionaliseras via en djupgående förändring av statsapparaterna karakteristisk för varje undantagsregim: eliminering av de traditionella politiska representanterna (politiska partier) för de i själva maktblocket befintliga fraktionerna, upphävande av rösträtten, förskjutning av dominansen bland statsapparaterna mot den repressiva apparaten (armén i första hand), en betydande förstärkning av Statens ”byråkratiska” centralism, hierarkisering och övertagande av de reella maktcentra till Statens inre och dess förbindelsekanaler. Detta har två konsekvenser: å ena sidan kan förändringarna av styrkeförhållandena inom själva maktblocket (för närvarande till den inre bourgeoisins fördel) inte ske utan en radikal förändring av denna statsform; å andra sidan kan förändringen inte genomföras längs en rak väg via på varandra följande anpassningar.

För att bättre förstå det allra sistnämnda, måste man ta med i beräkningen en faktor som man aldrig nog kan betona: statsapparaten är inte en sak eller en struktur som *i sig själv är neutral* där klassernas makt bara uppträder som *makt över Staten*. De relationer som karakteriserar makten över Staten präglar själva strukturen i dess apparater, eftersom Staten bara är en förtätning av styrkeförhållandena. Det är just denna Statens natur — Staten som relation — helt och hållet genomsyrad av klassmotsättningarna, som åt apparaterna och de tjänstemän som utgör dem tilldelar och möjliggör e*n egen roll* och *en specifik vikt.* Härifrån härrör för övrigt den grundläggande marxistiska tes som säger att övergången till socialismen inte kan ske via en enkel förändring av makten över Staten (varvid arbetarklassen och dess allierade ersätter bourgeoisin) och som underförstå att statsapparaterna måste krossas och att man inte bara ersätter de styrande tjänstemännen inom statsapparaterna utan att man radikalt förändrar själva deras organisatoriska

struktur. Vad mera är, den borgerliga Staten kan inte, för det fall det sker en ändring av makten över Staten, *av sig själv* frambringa en socialistisk Stat (”statssocialismens” illusion), ty dess apparaters specifika vikt och egna roll manifesterar sig alltid i dess egen struktur som *ett motstånd* mot denna förändring av Staten.

Denna tes om nödvändigheten av att ”krossa” statsapparaterna gäller övergången från kapitalismen till socialismen. Men de konstateranden på vilka den grundar sig förlorar inget av sin tillämplighet när det rör sig om en övergång från en borgerlig undantagsstat till en borgerlig parlamentarisk-demokratisk statsform. Det rör sig förvisso ingalunda om att ”krossa” statsapparaterna utan man kan analogt säga att de betydande förändringar som nödvändiggörs av övergången från en undantagsstat till en parlamentarisk-demokratisk Stat inte kan genomföras av undantagsstaten *själv* och av denna statsform *i sig*. Dess institutionella apparats *egen roll* och dess *specifika vikt* verkar överlag för ett *motstånd* mot dessa förändringar. Detta är inte alltid fallet med en övergång från ett slags parlamentarisk-demokratisk statsform till ett annat.

I själva verket är undantagsstatens egna karakteristika på grund av dess *utomordentliga stelhet* en av orsakerna till dess kraft och dess *bräcklighet*. Den minsta reella ”öppning” innebär en risk att hela byggnaden störtar samman. Undantagsstatens inre, ideologiska och repressiva cementering grundar sig på en mycket välbalanserad fördelning av makten mellan klaner och grupper, mellan grenar och apparater vars funktioner och kompetensområden är förunderligt sammanblandade. fördubblade och hierarkiserade. Varje reorganisering, till och med den allra enklaste, påverkar direkt hela Staten som helhet, varvid man får ta med i beräkningen den *permanenta bristen på balans* som beror på klasskampen som den vill fastfrysa, inklusive kampen mellan klasser och grupper inom maktblocket. De inre motsättningar som genomsyrar denna Stat och dess dominerande apparater (armén), vilka är mycket viktigare än sina motsvarigheter i en parlamentarisk-demokratisk Stat eftersom de i undantagsstaten är det främsta uttrycksmedlet för klasser som berövats sina egna politiska organisationer, gör att de inte kan bemästras och hållas samman genom en sannskyldig uppsplittring av staten i ”förläningar” vars relationer saknar den mest elementära smidighet. Det är just denna organisering av undantagsstaten som möjliggör en särskild *relativ självständighet* på basis av *eget maktunderlag* för olika grupper och klaner, av vilka vissa i sina försök att försvara sina privilegier ständigt förhindrar andra gruppers eventuella försök att ”normalisera” och ”utveckla” regimen.

Men detta är bara en aspekt av dessa regimers oförmåga till inre utveckling: den viktigaste rör massorna. Dessa regimer skulle *i yttersta nödfall* ha kunnat genomföra en viss liberalisering på villkor att den bara gällde maktblocket i dess regleringar av sina inre problem och att massorna utestängdes från denna liberalisering och hölls under sträng uppsikt under denna process. Denna liberalisering är för maktblockets vidkommande oundgänglig när det gäller att ställa en självständig politisk organisation på fötter som skulle kunna möta massorna som redan är politiskt organiserade i hemliga vänsterorganisationer (det var detta som var det ursprungliga syftet med den spanske premiärministern Arias Navarros ”föreningslag”). *Men detta är omöjligt av två skäl:* först och främst därför att det till stor del är den intensifierade klasskampen som har skärpt motsättningarna inom maktblocket, vilka nödvändiggör en förändring av statsformen om de skall kunna regleras men alltid inom ramen för varje maktgrupps relationer till folkmassorna: *i samma ögonblick som undantagsstaten ser sig tvungen att ändra sina relationer visavi maktblocket har det redan ägt rum en intensifiering av klasskampen*. Av det skälet blir varje öppning i riktning mot en från Statens sida ”kontrollerad liberalisering” snabbt ett gapande hål i vilket folkrörelsen väller in. Vad betyder det att man tillåter att det bildas fackföreningar som är ”relativt representativa” för massorna med vilka maktblocket skall kunna ”förhandla” när fackföreningarna just genom detta hål snabbt fylls med verkliga representanter för massorna (detta var

vad som skedde med arbetarkommissionerna i Spanien)? Vad betyder en ”liberalisering av censuren” av pressen och bokutgivningen som äger rum därför att man hoppas kunna skapa ett skikt av ”organiska intellektuella” när denna liberalisering omedelbart utnyttjas av massorna och deras intellektuella (Grekland, Spanien, och inte minst Portugal)? Vad betyder det att man beviljar universiteten vissa ”friheter” och ”korporativa val” i syfte att tillförsäkra sig intelligentsians och ungdomens neutralitet, när dessa åtgärder snabbt degenererar i händelser som för diktaturregimerna är jämförbara med vad som skedde på Tekniska Högskolan i Athen?

Kort sagt ser sig diktaturregimerna tvungna att förändras vid en tidpunkt då de inte längre kan — och *just därför att de inte längre kan* — med maktmedel kontrollera folkrörelserna: det vill säga, de kan inte ens, ja *framför allt* inte kontrollera och leda sin egen förändring. Dessa regimer ser sig alltså stå ansikte mot ansikte med det gamla dilemmat: antingen gör de *för små* eftergifter, och i så fall motsvarar deras påstådda förändringar inte alls situationens krav; eller så utgör dessa förändringar början till en dialog, och då förefaller regimerna nästan automatiskt att ha gjort *för stora* eftergifter.

Det är i samband med denna *det demokratiska brottets* nödvändighet och oundviklighet för regimens förändring som man kan förstå händelserna i Grekland och Portugal. Brottet var mycket tydligt i Portugal genom alliansen mellan MFA och Spinola mot Caetanoregimen, som öppnade dörren för en avgörande folklig intervention, vars omfång och styrka är väl omvittnade. Denna intervention ledde den gången direkt till Spinolas fall, en viktig vändpunkt i demokratiseringsprocessen. Brottet var inte fullt så tydligt i Grekland ty det doldes av ett visst *intryck* av att ”armén av sig själv” överlämnade makten åt Karamanlis och åt de civila. Detta är naturligtvis *alldeles fel*: för det första rörde det sig inte om ”armén” som sådan utan om ett *uppror* av den nordliga arméns officerare, stödda av marinen och' flygvapnet, mot militärjuntan i Athen. För det andra är det tveksamt om händelserna verkligen utspelats i enlighet med den ”vilja.” som låg till grund för detta *uppror* och *den haltande kompromiss* med juntan som blev resultatet av det hela. De upplysningar som de främsta medlemmarna av juntan lämnade förhörsdomaren efter det att de arresterats är upplysande på den här punkten. Det är troligt att de revolterande grekiska officerarna, liksom till en början Spinola (då han avsattes av Caetano), ursprungligen syftade till en förändring *utan något demokratiskt brott*: en regim som visserligen tänkte sig eftergifter åt civilbefolkningen och som skulle lätta litet de relativt kontrollerade medborgerliga rättigheterna men där viktiga styrspakar skulle kvarstå under arméns kontroll. Detta har för övrigt bekräftats av det misslyckade kuppförsöket i februari 1975.

Inte heller här räknade man med de folkliga krafterna som under perioden närmast efter militärregimens ”fall” förde en envis kamp, men det stod ännu långt ifrån klart vem som hade fått övertaget, eftersom armén och polisen först efterhand (och bara relativt sett) satts på plats. Denna kamp har inte bara givit upphov till massiva och mäktiga demonstrationer utan framför allt till ett avgörande ingripande från de massor som inkallades till militärtjänst under den allmänna mobilisering som man fattade beslut om i samband med risken för ett krig med Turkiet. Denna intervention tog formen av ständiga styrkeprov inom de olika enheterna mellan officerare som var trogna mot juntan och de nyinkallade, bland vilka även ingick värnpliktiga officerare (som även spelade *en mycket viktig roll* i Portugal). Det var den kampen som framtvingade att en folkomröstning fick avgöra ”kungafrågan” och som under folkomröstning bidrog till att kungen avsattes, en viktig vändpunkt i demokratiseringsprocessen. Slutligen var det mobiliseringen av massorna och deras organisationer som gjorde att kuppförsöket i februari 1975 misslyckades, ett misslyckande som öppnade dörren för viktiga utrensningar inom armén.

Allt detta visar på nödvändigheten av ett *brott* men visar samtidigt än en gång att detta brott tar

formen av en reell *”process*” (ytterligare en analogi med övergången från en parlamentarisk-demokratisk Stat fast *i motsatt riktning*). Man inser lätt att dessa regimers inre motsättningar, som på ett avgörande sätt bidrar till att processen tar sin början, likaledes förser folkmassorna med ”tillfällen” att ingripa till och med i denna brytningsprocess' *faktiska fullbordan.*

Denna massornas roll borde komma att bli än mer viktig i Spanien där å ena sidan folkrörelsen är ännu viktigare än den någonsin var i Grekland eller Portugal men där det å andra sidan förefaller mindre troligt, med tanke på att det för närvarande saknas sådana speciella förutsättningar som förelåg i Grekland och Portugal, att detta ”tillfälle” framgår ur armén, åtminstone inte i sådana former som det antagit i Portugal och Grekland. Men dessa inre motsättningar, som när allt kommer omkring trots sin betydelse aldrig är något annat än tillfällen för massorna att ingripa, är *faktiskt för handen även i Spanien*. Även här kan tillfället till följd av de inre motsättningarna inte bara uppstå nästan var som helst utan kan till och med skapas av en okontrollerad rörelse inom en del av regimen, som ursprungligen syftade till något helt annat. För att ge ett exempel och våga framkasta några hypoteser: det är långt ifrån uteslutet att den del av militärapparaten som efter Francos död eller åsidosättande satsar på Juan Carlos som den ”planenlige efterträdaren” gentemot ultrareaktionärerna upptäcker att man i likhet med generalerna i den grekiska norra armén sig själv ovetande bara tjänat som tillfälle för ett demokratiskt brott. Men i Spanien är det likaledes troligt att dessa inre motsättningar (som framgick i februari 1975 av att 2.000 officerare skrev under petitionen om allmän amnesti, *Rättvisa och fred*) huvudsakligen kommer att ha den effekten att armén på grund av sin inre splittring hindras från att ingripa för att krossa en eventuellt påbörjad process, som den här gången på grund av den folkliga rörelsens kraft och regimens karakteristiska förruttnelse igångsatts av folkmassorna själva. Det är naturligtvis självklart att processens två former kan uppträda i kombination.

Låt oss gå tillbaka till vårt problem. Det demokratiska brottet har *konkret materialiserats* genom betydande institutionella förändringar och genom signifikanta byten inom den personal som leder statsapparaterna: avskedanden och utrensningar. Detta skedde såväl i Portugal som i Grekland fast i olika omfattning och med hänsynstagande till de olika betingelser under vilka regimerna störtades. Särskilt i Grekland skedde det, tvärtemot vad man skulle ha kunnat tro med tanke på processens utbredning, inom armén (i synnerhet efter den misslyckade kuppen i februari 1975), polisen, gendarmeriet, rättsväsendet, skolan och universitetet utrensningar av en relativt betydande del av de element som direkt kompromettterats genom samarbete med militärjuntan.

Men det är klart att avskedandena och förändringarna i båda fallen på grund av den konjunktur som regimerna störtats under inte överskridit *gränserna för en Statens ”kontinuitet”*. Det har inte skett någon demokratisk förändring av typen antimonopolistisk allians, och dessutom har det demokratiska brottet skett under bourgeoisins hegemoni, och det har tydligt visat sig att detta fortfarande är läget i Portugal. Under sådana omständigheter är det uppenbart att utrensningen av statsapparaterna ständigt stöter på gränser som beror på styrkeförhållandena. En avsevärd del av statstjänstemännen, som är oanvändbar för den demokratiska folkliga rörelsen men mycket nyttig för bourgeoisin med tanke på kommande strider, stannar kvar på sina poster i nära samarbete med de politiska apparater som borgerligheten håller på att omorganisera. Denna företeelse är så mycket mer accentuerad som en del av den politiska personal som ingår i dessa apparater alltid, även under diktaturregimerna, upprätthållit en nära kontakt med regimen: detta var i all synnerhet fallet i Grekland med en stor del av medlemmarna i Karamanlis' gamla parti. Trots en viss demokratisk förnyelse (Den nya demokratin) bildar flera av medlemmarna i det gamla partiet ryggraden i hans nuvarande rörelse. Dessa omständigheter har slutligen betydelse för den särskilt långsamma takt som demokratiseringen av statsapparaterna i de här länderna framskrider i, en *demokratisering som nödvändiggör ständig kamp från massornas sida.*

Dessa begränsningar, som jag tidigare omnämnt som begränsningar av ”demokratiseringen nedifrån”, återfinner man här som begränsningar av ”demokratiseringen uppifrån”. De är synnerligen tydliga inom alla områden i Grekland: därför skall jag bara nämna de mera okända begränsningar som visat sig i Portugal. För det första: även om PIDE och den portugisiska legionen, två halvmilitära organisationer som var stödpunkter för Salazar-regimen, upplösts, frans GNR (Republikanska nationalgardet, som omfattar cirka 10.000 man) och PSP (en polisstyrka omfattande 14.000 man som specialiserat sig på att bekämpa oroligheter) fortfarande kvar och har bara genomgått några enkla byten på chefsposterna. Såväl Spinola som den nuvarande presidenten Costa Gomes har varit befälhavare för GNR. PSP utmärkte sig för skottlossning på den människomassa som i augusti 1974 angrep PIDEs fängelser tills COPCON intervenerade.

Även utrensningarna av själva armén har på grund av MFAs kompromisser med hierarkin under ledning av Spinola och Gomes förblivit ganska begränsade. Flygvapnet, som långt ifrån är progressivt och där MFA är svagt, är i stort sett intakt. Under loppet av två månader efter den 25 april pensionerades omkring 25 generaler inom armén, men den av MFA planerade avsättningen av 400 högre officerare efter julikrisen (avsättning av Palma Carlos) har inte ens efter det att Spinola fått avgå helt och hållet kunnat genomföras. Costa Gomes installation i presidentämbetet efter Spinolas fall resulterade huvudsakligen i att fem generaler avsattes, varav tre inom flygvapnet. Men även efter det att ett visst antal officerare lämnat sina befattningar, finns det fortfarande kvar åtskilliga överstar och överstelöjtnanter, ökända sympatisörer med Spinola om än inte med den tidigare regimen, ibland på operationella poster (man måste komma ihåg att MFA bara består av officerare i karriären och för övrigt bara av omkring 400 av de 4000 officerare som finns inom de tre vapenslagen i Portugal). Spinola är alltså inte så långt borta som det kan tyckas. Man konstaterar att marinen är ett undantag, dels därför att MFA är starkt inom marinen dels därför att trycket från de meniga sjömännen är stort. Kort tid efter den 25 april har åttiotvå amiraler och konteramiraler pensionerats. Även om det skett betydande utrensningar inom den civila administrationen, slutligen, har dessa försiggått på ett ytterst ojämnt sätt, eftersom det ”inre Portugal” och särskilt jordbruksområdena i norr trots de ”kulturella dynamiserings”-kampanjer som MFA drivit fortfarande bara berörts av demokratiseringen i mycket liten uppfattning. Kort sagt kräver konsolideringen av själva demokratiseringsprocessen i Portugal ytterligare förändringar och utrensningar inom statsapparaterna och armén.

Men demokratiseringens gränser beror inte enbart på just de vägar man följt under den ”demokratiska etappen”: de beror också på själva etappen som sådan. Liksom varje annan demokratiseringsprocess som sker inom ramarna för en borgerlig Stat, stöter också denna så småningom, i en omfattning som beror på styrkerelationerna, på den hårda kärna som trots alla skillnader ger alla borgerliga statsformer en prägel av ”kontinuitet”, det vill säga av ett visst släktskap som rör deras natur. Dessa gränser, som under imperialismens nuvarande fas snabbt uppnås, sammanhänger i detta fall med Statens borgerliga karaktär. De är inte bara de gränser som åläggs utrensningen av statspersonalen eller möjligheterna till en förändring av statsapparaternas organisatoriska struktur, fastan den uppfattningen ofta framförs: de är i själva verket *ännu snävare*, ty de sanktionerar ”Statens kontinuitet” också genom ett permanent *nät av statliga parallellinstitutioner*, som finns kvar i den borgerliga Statens alla former och som *inte heller det* kan elimineras utan att statsapparaterna krossas, det vill säga utan en övergång till socialismen (man kan till exempel tänka på vad som hände i Chile under Allende). Det är fråga om ett *nät* eftersom det återfinns inom Statens alla grenar och apparater; det är *parallellt* eftersom det fungerar bakom statsapparaterna som omsorgsfullt döljer det; det är *statligt* eftersom det trots att det ofta är *halvoffentligt* utgör en ständig replipunkt för borgerligheten när denna vill bibehålla och skydda sin makt.

Det är också ett nät som de borgerliga ”demokratierna” *ständigt* själva förfogar över (jämför exempelvis de nuvarande förhållandena i Förenta Staterna eller Västtyskland, för att inte tala om Frankrike och Italien) och som ger näring åt de fascistiska frön som finns gömda i varje borgerlig statsform. Trots den gamla uppfattningen att det råder en djup motsättning (i deras väsen) mellan ”totalitära” och ”demokratiska” stater får de avgörande skillnaderna mellan undantagsregimer och borgerliga ”demokratiska” regimer (som i de länder vi sysslar med ersätter den förstnämnda sorten) inte låta oss glömma att när väl en viss punkt nåtts är demokratiseringens gränser desamma som de som gäller för den borgerliga Staten själv. Detta visar också — mot varje ”etapptänkande” som reser en kinesisk mur mellan ”demokratiseringen” och ”socialismen” — att en radikal demokratisering endast kan förverkligas under förutsättning att det äger rum en ”oavbruten, etappvis framskridande process mot socialismen”.

Det är nu dags att tränga litet djupare in i frågan om de inre motsättningarna i de ifrågavarande regimernas statsapparater, vars inverkan på omstörtningsprocessen vi redan konstaterat. Hittills har vi huvudsakligen behandlat dessa motsättningar med utgångspunkt från de effekter massornas, och i synnerhet *arbetarklassens*, kamp haft; men de bör också studeras med tanke på den effekt de haft inom själva maktblocket och på relationen mellan maktblocket och småbourgeoisin.

Denna analys är desto viktigare som förhållandet mellan regimernas eventuella möjlighet att utvecklas inifrån och den roll de inre motsättningarna spelar för deras fall inte alltid har förståtts på rätt sätt av motståndsorganisationerna.

I det här avseendet har två skilda uppfattningar framförts, båda lika felaktiga (men inte av samma skäl och inte i samma grad). Enligt den ena uppfattningen var en intern utveckling *möjlig* men de inre motsättningarna inom regimen tilldelades en *disproportionerlig* roll: grovt sett var detta den typiska uppfattningen inom liberala och socialistiska kretsar i Portugal (inklusive Mario Soares) vid tiden för Caetanos framträdande, en uppfattning som A. Cunhal med all rätt avvisade. Enligt den andra uppfattningen, som är intressantare för oss, var en sådan intern utveckling *omöjlig* men samtidigt framställdes de inre motsättningarna *som mindre* än de i själva verket var. Detta kan man indirekt utläsa ur Cunhals egna åsikter då han 1965 vände sig mot det portugisiska kommunistpartiets ”högeravvikelser” mellan 1956 och 1959: ”Under åren 1956-59 tog sig högeravvikelsen uttryck i tanken på ”en fredlig lösning av Portugals politiska problem” som skulle bli resultatet av en, som man menar, oåterkallelig och halvautomatisk förvittring av den fascistiska regimen. Man betraktade den gången diktaturens sammanbrott som på kort sikt oundvikligt på grund av de inre motsättningarna inom regimen och det omedelbara, direkta och mekaniska inflytande som de ändrade styrkeförhållandena på det globala planet utövade... Vid olika tillfällen har illusionerna om en statskupp, och i synnerhet förhoppningen att en militär statskupp iscensatt av ”motståndare till regimen” skulle göra slut på diktaturen, i stor utsträckning påverkat partiets praktiska verksamhet.” Av de raderna framgår det att Cunhal, trots sin riktiga bedömning av det omöjliga i en intern utveckling, klart underskattar de inre motsättningarnas betydelse. Mer allmänt kan man säga att *omöjligheten av en intern utveckling och behovet av ett demokratiskt brott ingalunda reducerar de inre motsättningarnas betydelse för påbörjandet av själva denna brytningsprocess.*

Vi har redan konstaterat vilka konsekvenser det medförde för regimerna att bourgeoisins politiska organisationer och partier eliminerades. Men även om partierna i *vilken borgerlig statsform som helst* utgör bourgeoisins privilegierade instrument för politisk organisation, *är de likväl inte det enda*. I det avseendet råder det en avgörande skillnad mellan bourgeoisin och arbetarklassen. De

borgerliga partierna fyller i förhållande till bourgeoisin inte samma funktion som de revolutionära partierna gör i förhållande till arbetarklassen: inom den borgerliga Statens ram är de det enda organisationsinstrument som står arbetarklassen till buds (detta är hela innebörden av de marxistiska klassikernas analyser av nödvändigheten av en ”autonom” organisation av arbetarklassen). I gengäld kan för maktblocket, och speciellt för bourgeoisin, trots att de politiska partierna är deras privilegierade organisationsform, *statens förgreningar och statsapparaterna i sin helhet dessutom spela den här rollen,* varvid den kapitalistiska Staten framstår som den makt bourgeoisin, organiserad som dominerande klass, utövar. Denna teori utvecklades särskilt av Gramsci för vilken Staten i dess helhet utgjorde de dominerande klassernas ”parti”.

Rollen som maktblockets politiska organisation kan alltså i varje borgerlig statsform spelas av statsapparaterna som helhet, antingen genom *Statens ideologiska apparater*, vars huvudsakliga funktion är att utforma och inskärpa den dominerande ideologin, eller genom den *repressiva statsapparatens grenar* (armén, polisen, administrationen, rättsväsendet), vars huvudsakliga funktion är att handha repressionen. Resultatet blir ofta att dessa olika apparater och förgreningar utgör *privilegierade stödpunkter och bastioner* för en viss fraktion av bourgeoisin eller beståndsdel av maktblocket. Till detta måste man lägga det faktum att de kapitalistiska statsapparaterna ofta spelar en organisatorisk roll för vissa folkliga klasser som utan att vara en del av maktblocket likväl ofta fungerar som *stödjande klasser* för den borgerliga makten. Så är fallet med småbourgeoisin och de folkliga klasserna på landsbygden (parcellbönderna), som på grund av att de inte utgör grundläggande klasser (bourgeoisi och arbetarklass) i den kapitalistiska samhällsformationen stöter på betydande svårigheter när de vill organisera sig i egna, autonoma politiska partier. Till följd av den ”maktfetischism” som karakteriserar de här klasserna kommer de statsapparater som organiserar dem att ge gestalt åt deras stöd åt bourgeoisin.

Det är uppenbart att varje borgerlig Stat genomsyras av motsättningar mellan sina olika apparater och förgreningar (och inte enbart mellan sina politiska partier), vilka fungerar som organisationspunkter för de olika fraktioner och komponenter som finns representerade inom maktblocket. Motsättningarna mellan dominerande klasser och fraktioner uppfångas inom Staten liksom motsättningarna mellan dessa och de stödjande klasserna på ett sätt som är mer direkt och tillspetsat än motsättningarna mellan maktblocket och arbetarklassen, vilka huvudsakligen bara manifesterar sig ”på avstånd” i en borgerlig Stat, det vill säga deras reproduktion i Staten sker via många mellanled. *I gengäld* kommer motsättningarna mellan maktblockets fraktioner i allmänhet till uttryck genom de formliga bastioner och maktcentra som olika fraktioner har inom Staten. Statsmaktens enhet, som i sista hand sammanfaller med den makt den *hegemoniska* klassen eller fraktionen inom maktblocket besitter, uppnås på ett *mycket komplicerat* sätt genom att den apparat eller förgrening, som mer än någon annan förkroppsligar den hegemoniska klassens eller fraktionens makt och organisation, utövar en motsägelsefull dominans över statens övriga apparater och förgreningar.

Härigenom kan vi förstå de inre motsättningarna inom militärdiktaturerna och framhäva det som i det här avseendet skiljer dem från de parlamentarisk-demokratiska statsformerna. I diktaturerna kommer motsättningarna till uttryck på ett mer specifikt och tillspetsat sätt.

Här måste man komma ihåg att de militära diktaturregimerna inte enbart har varit representanter för den stora kompradorbourgeoisin, för oligarkin (den stora kompradorbourgeoisin och jordägarna) eller ens för monopolkapitalet. Under den stora kompradorbourgeoisins (Grekland) eller oligarkins (Spanien, Portugal) hegemoni fortsatte *bourgeoisin i sin helhet*, inklusive den inre bourgeoisin och, vilket inte är samma sak, det icke-monopolistiska kapitalet att ingå i maktblocket. Detta betyder att motsättningarna slog igenom direkt inom statsapparaterna, framför

allt inom *den dominerande statsapparaten, armén.*

I förbigående kan nämnas att om armén utgjorde eller utgör *regimernas dominerande apparat* beror det ytterst på att den antingen direkt eller genom ombud eller genom de mycket stränga gränser den uppställer för deras funktionssätt, kontrollerar de viktigaste maktinstrumenten och *reella maktcentra*. Den reella makten måste man, i synnerhet vad gäller dessa kapitalistiska undantagsregimer, omsorgsfullt skilja från den *formella makten*, den som uppträder längst fram på den *politiska scenen* (regeringen) där militärerna inte alltid är fysiskt närvarande. Många författare, som underlåtit att göra denna distinktion, har förletts att underskatta arméns verkliga roll, särskilt i Portugal och Spanien, en roll som var (i synnerhet i Portugal) eller är mindre uppenbar än den var i Grekland. Men det är naturligtvis också så att militärapparatens dominans inte var eller är lika uttalad i alla tre regimerna eller vid varje enskilt tillfälle under deras existens och att den kom till uttryck i förskjutningar av dominansen från en viss apparat till en annan. I synnerhet i Portugal kom den byråkratiska administrationen och polisapparaten (PIDE), som båda var relativt autonoma, undan för undan att spela en allt viktigare roll, och något liknande inträffade i Spanien fast i mindre omfattning. Dessutom får man naturligtvis inte tro att regimerna ur den *politiska personalen* utstötte medlemmar tillhörande de dominerande klasserna (diverse ”notabiliteter” och ”klanhövdingar”): liksom i alla andra borgerliga stater, fast ännu mer här, utövar dessa ofta ett direkt inflytande på statsledningen genom sina olika kotterier, påtryckningsgrupper, klaner och klickar. Här möter vi ett problem som skiljer sig från frågan om *statsmakten*, vilken *under alla omständigheter* förblir i händerna på de dominerande klasserna. Arméns dominerande roll, som alltså inte bara kommer till uttryck i den påtagliga institutionella apparaten, skiljer likaledes dessa regimer från de i strikt mening fascistiska regimerna — med en bestämd konsekvens: de inre motsättningarna inom dessa regimer har *framför allt* kommit till uttryck i militärapparaten som ju naturligtvis *dessutom är i besittning av vapenmakten* (och inte i partierna eller byråkratin, som är de dominerande apparaterna i de fascistiska regimerna). Detta bidrar till att göra de inre motsättningarna långt farligare än vad de är för de fascistiska regimerna.

Vi kommer nu till de uttryck motsättningarna inom maktblocket tar sig inom armén: i frånvaron av politiska partier blir armén maktblockets privilegierade apparat för politisk organisering. I denna process förskjuts den roll bourgeoisins politiska partier annars spelar mot armén och i all synnerhet mot *dess toppar: dessa toppar blir den samlade bourgeoisins politiska parti under ledning av dess hegemoniska fraktion*. Men denna substitutionsprocess har sina egna gränser: i det långa loppet kan armén inte fylla denna funktion på ett organiskt sätt. För övrigt är denna funktion *relativ*, eftersom bourgeoisins politiska företrädare finns kvar och fortsätter att agera mer eller mindre i hemlighet. Under alla omständigheter har denna substitution en första konsekvens: maktblockets egna motsättningar slår igenom direkt i armén och det utkristalliseras olika tendenser och fraktioner som stöder sig på fraktioner inom maktblocket. Detta framgick tydligt av motsättningar mellan den inre bourgeoisin och den stora kompradorbourgeoisin eller oligarkin som i Grekland, Portugal och Spanien spred sig anda upp till de översta skikten av armén (den grekiska militärjuntan, Spaniens och Portugals militära establishment). Man kan nu tydligt se att motsättningarna mellan helhjärtade ”atlantister”, ”européer” och anhängare av en ”självständig politik” visavi tredje världen utkristalliserar en reproduktion inom armén, *förmedlad av inre faktorer* (maktblocket), av motsättningar inom kapitalet i världsskala.

Men det faktum att arméledningen tenderar att spela rollen av bourgeoisins politiska partier gör motsättningarna inom maktblocket särskilt tillspetsade inom Staten. I själva verket möjliggör ett ”*pluralistiskt*” partisystem i den borgerliga Statens parlamentarisk-demokratiska former en viss ventilering av motsättningar och lösningar via förhandlingar. I diktaturregimerna tenderar inte

bara arméledningen att bli nära nog den samlade *bourgeoisins enda parti* vilket redan det innebär en skärpning av de inre motsättningarna, utan hela processen försiggår inom ramen för arméns strängt hierarkiska, centraliserade och enhetliga struktur. Följden blir att motsättningarna utkristalliseras och inkarneras i otaliga klickar och fraktioner, som sinsemellan eliminerar varandra under förevändning att de vill bevara arméns ”enhet”. Och inte nog med detta: på grund av denna organisations hierarkiska, disciplinerade och centraliserade uppbyggnad och de särskilda former under vilka ideologin har möjlighet att cirkulera i denna organisation, händer det att hela sektorer av armén, *uppifrån och ner*, inklusive de lägsta grupperna, följer de olika ledande klickar som utkristalliserar motsättningarna inom maktblocket. Dessa manifesterar sig alltså som *vertikala snitt* inom militärapparaten, som står i motsättning till varandra, och som motsättningar mellan de tre vapenslagen (flyget, flottan, armén), vilket framgick särskilt tydligt i Grekland i samband med flottans misslyckade kupp i maj 1973 men även i Portugal; som motsättningar mellan gendarmeriet (guardia civil) och armén i Spanien som kom till öppet uttryck efter Carrero Blancos död; och slutligen som motsättningar mellan olika divisioner och specialförband inom armén (Grekland).

Efter dessa konstateranden måste vi vända tillbaka till den speciella roll som armén kan spela i förhållande till de andra sociala klasserna, framför allt *småbourgeoisin*. Även när denna klass inte, i varje fall inte i sin helhet, fungerar som stödklass åt regimen (det var den från början inte i Grekland och den har undan för undan upphört att vara det i Spanien och Portugal), det vill säga även när armén inte fungerar som den direkta politiska organisatören av den här klassen i dess egenskap av stödklass åt militärregimerna, står armén likväl *i nära förbindelse med den*: detta är särskilt fallet med en del av arméns mellersta och lägsta skikt. Om dessa förbindelser baserar sig på klassursprung (Grekland, Spanien och Portugal efter 1958 års reform av Militärakademin) och klasstillhörighet (på grund av de låga lönerna har det stora flertalet officerare, speciellt i Spanien, ett civilt arbete vid sidan om), så överskrider deras räckvidd avsevärt deras bas. I alla tre länderna utgör de här förbindelserna på grund av småbourgeoisins konstitutiva oförmåga att åt sig skapa egna, autonoma politiska apparater *i realiteten politisk-ideologiska representationsmöjligheter*. Motsättningarna mellan småbourgeoisin och bourgeoisin genomsyrar armén på ett mer direkt sätt än vad motsättningarna mellan bourgeoisin och arbetarklassen gör och förstärks av att arméns toppar framträder som bourgeoisins direkta politiska representanter som på ett sammansatt sätt träder i stället för de eliminerade eller förbjudna politiska partierna: bortsett från dessa höga militärers klassbestämmelse (förborgerligande) betonar detta ytterligare klyftan till de övriga skikten inom armén.

De inre motsättningarna mellan bourgeoisi och småbourgeoisi *fördubblar* motsättningarna inom maktblocket när de *ansluter* sig till dem. Utvecklingen av småbourgeoisins hållning i riktning mot en öppen opposition gentemot militärregimerna har direkt påverkat stora skikt av armén, antingen på så sätt att de gripits av en växande misstro mot regimerna eller så att de har givit uttryck åt sitt missnöje på ett eller annat sätt: i Grekland kaptenrörelsen i den nordliga armén men också vissa av de mellersta och lägre skikten inom flygvapnet och flottan som stödde generalernas och amiralernas uppror mot juntan; i Portugal De väpnade styrkornas rörelse men på ett helt annat sätt.

I själva verket är MFA, som i sig självt är mycket splittrat, till stor del för ögonblicket en rörelse som mera svarar mot en tydlig radikalisering av småbourgeoisie mot vänster än en representativ rörelse för arbetarklassens egna positioner. Flera tecken tyder på detta: MFAs nyligen framlagda ekonomiska program som alls inte innehåller förslag om strukturella förändringar som kan kallas ”brott”, inte ens av antimonopolistisk typ; den ekonomiska politik som i realiteten förts av MFA hittills; och framför allt den obestridliga misstro som en del av MFA hyser gentemot sådana

folkliga rörelser som inte direkt stödjer dess egna initiativ — och denna misstro gäller alls inte enbart dem som har rykte om sig att vara ”vänsterradikaler”. I det här sammanhanget måste man — med tanke på att MFAs program talar om att ”tjäna de arbetande klassernas intressen” — som ett indicium nämna lagdekretet av den 27 augusti 1974 vilket utfärdades av medlemmen av MFAs Samordningskommitté premiärminister Gonçalves efter det att Palma Carlos avsatts. Detta dekret, som alltjämt gäller fastän det inte kan (och aldrig kunde) tillämpas, *sätter mycket stränga gränser för strejkrätten*: det kräver framför allt att minst *trettiosju dagar* måste förflyta mellan arbetskonfliktens början och strejkens reella påbörjande; det fastslår att sådana strejker som inte iakttar lagens föreskrifter eller syftar till att ändra på ett gällande kollektivavtal är olagliga, liksom strejker som igångsätts av politiska eller religiösa skäl eller solidaritetsstrejker med andra branscher eller yrkesgrupper; samma sak gäller ”enstaka arbetsnedläggelser inom strategiska sektorer på en arbetsplats som syftar till att sabotera produktionen”. Texten, som tillåter strejkvakter, förbjuder däremot de strejkande att ockupera sina arbetsplatser och tillerkänner arbetsledningen på sådana företag som utsätts för olagliga strejker rätten att tillgripa lock-out. Utan tvekan är texten uttryck för en kompromiss med den inre bourgeoisin, och de chilenska fackföreningarnas (*gremios*) agerande måste också ha spökat i bakgrunden. Inte desto mindre skulle den här texten, i jämförelse med vilken Karamanlis konstitution ter sig som extravagant liberalism, inte vara möjlig utan ett komplicerat samförstånd mellan en viktig del av MFA och företrädare för småbourgeoisins ståndpunkter. Man kan även lägga märke till andra tecken: COP-CONs ofta tvetydiga och misstrogna inställning till arbetarklassens lönekrav och till de rörelser som kräver en utrensning nedifrån; det faktum att MFA fortfarande är stängt för värnpliktiga officerare och vanliga meniga trots att det tycks ha ägt rum en anmärkningsvärd utveckling i riktning mot att låta underofficerare i karriären bli medlemmar.

Kort sagt, i de förutsättningar som ursprungligen skapades av armén i syfte att störta regimerna i Grekland och Portugal finner man nu en samverkan mellan sektorer som är representativa för den inre bourgeoisins och småbourgeoisins ståndpunkter till regimen. Det är alltså fråga om en allians mellan *dessa båda sektorer inom armén själv*, såväl i Grekland som i Portugal där denna allians fortfarande äger bestånd, vad den nu kan vara värd, trots sin karakteristiska instabilitet: den är för tillfället lokaliserad dels mellan den del av hierarkin (den ”professionella” klicken, de många officerare som står socialistpartiet och PPD nära etc.) som följer president Costa Gomes och MFA, dels *inom själva MFA* mellan *Högsta rådet*, som även omfattar gamla Spinolasympatisörer som var med i Juntan för nationens räddning (folk som Almeida Bruno och Mario Monge, som förr var aktiva Spinolasympatisörer, är fortfarande framstående medlemmar av MFA), och *samordningskommittén* (Gonçalves, Carvalho etc.) som är mycket mer radikal: denna kommitté skulle inom MFAs Generalförsamling motsvara inställningen hos de cirka 40% av delegaterna som stödjer en antikapitalistisk politik. Detta är anmärkningsvärt: MFAs nuvarande utbredning inom armén innebär inte bara en radikalisering av hela armén utan sker samtidigt med att denna konfliktladdade allians inom armén alltmer kommer till uttryck *inom* MFA allteftersom MFA utvecklas till att bli den dominerande strukturen inom armén. Kort sagt, i denna allians inom armén utkristalliseras i stor utsträckning ännu så länge (ty det försiggår obestridligen en radikalisering av *en stor del* av MFA samtidigt som det pågår en gradvis öppning på basnivå) den polarisering som genom regimens fall driver en viktig del av småbourgeoisin mot den inre bourgeoisin

Man kan dra två lärdomar av den här analysen:

a) Folkmassorna kan inom armén (liksom en rad andra apparater) finna *verkligt stöd och till och*

med allierade i sin kamp mot diktaturregimerna. Detta innebär naturligtvis för deras del en politik som inte drar hela militärpersonalen (eller hela personalen inom någon annan statsapparat) över en kam och betecknar den som ”fienden”. Vad beträffar de grekiska och spanska arméerna, som trots allt har utkämpat blodiga inbördeskrig mot folkmassorna, har den paroll som undan för undan vunnit insteg i vänsterorganisationerna (”nationell försoning”) på basis av nationellt oberoende i hög grad bidragit till den inre splittringen.

b) Men på grund både av arméns säregna organisation och dess politisk-ideologiska representationsförbindelser med de olika klasserna s*ker denna splittring på ett ytterst komplicerat sätt.* Man måste vara på sin vakt mot alltför enkla betraktelsesätt: armétoppar som sluter sig samman för att bevaka intressen åt en eller annan fraktion av maktblocket (kompradorbourgeoisin, oligarkin); mellanliggande och lägre skikt som sluter sig samman för att bevaka småbourgeoisins intressen. I själva verket genomsyrar motsättningarna armén i vertikala snitt: massornas stödpunkter kan återfinnas lika väl inom de styrande kretsarna (den inre bourgeoisin) som inom de lägre skikten, och dess fiender återfinns likaväl inom de styrande kretsarna (kompradorbourgeoisi, oligarki) som inom de lägre skikten. Och även om det för det mesta är inom de lägre och mellanliggande skikten man återfinner den innersta kärnan i dessa stödpunkter, får man inte glömma att det samtidigt är där man kan återfinna regimens pretorianska spjutspetsar, som till exempel i Grekland där Joannidis militärpolisbataljoner består av inkallade meniga med särskilt folkligt klassursprung. Detta sammanhänger både med militärapparatens synnerligen stränga disciplin och med *återspeglingen* (den specifika reproduktionen) av småborgerliga ståndpunkter inom dessa skikt. På grund av småbourgeoisins klasskaraktär, dess fraktionering och ”oscillationer” kan en del av den radikaliseras åt vänster under det att en annan del radikaliseras och ”slår över” åt höger; allt detta får återverkningar inom dessa skikt, varvid en del av dem kan fungera som reaktionens stöttrupper. Till detta får man särskilt för Portugals del lägga de återverkningar inom armén som, *splittringen inom de lantliga folkliga klasserna* förorsakar: en del av dessa klasser fortsätter, på grund av sin polarisering mot de stora jordägarna, vilket är ett utslag av kvardröjande feodala sociopolitiska och ideologiska relationer samt av det tryck vissa sektorer av kyrkan utövar, att stödja den gamla regimen. Vissa skikt bland de värnpliktiga och underofficerarna i den portugisiska armén företer än i dag stora likheter med 1871 års ”versaillaner”.

Således slår klassmotsättningarna igenom och reproduceras som inre motsättningar inom armén, men lika litet som motsättningarna inom andra apparater låter sig motsättningarna inom armén reduceras till reproducerade klassmotsättningar: reproduktionen av klassmotsättningarna inom armén och dess apparater sker på ett *specifikt och medelbart sätt*, som är avpassat efter varje apparats *speciella karaktär* och funktioner. Det är i detta sammanhang man måste se vissa andra komplicerade faktorer med betydelse för reproduktionen av klassmotsättningarna inom apparaterna, framför allt inom armén.

1. För det första skaffar sig de olika grupperna, klickarna och klanerna, som under de regimer saken gäller är den specifika form vari klassmotsättningarna återspeglas, *en egen relativ självständighet* i förhållande till de kämpande klasserna. Gentemot den instabilitet och den brist på jämvikt i relationerna mellan klasserna som i allmänhet karakteriserar undantagsstaten, uppvisar denna drag av relativ självständighet utmärkande för den kapitalistiska Staten: denna relativa självständighet i förhållande till vissa fraktioner av maktblocket, som uppträder i utpräglad form i undantagsstaten, är nödvändig för att Staten skall kunna åstadkomma *den osäkra jämvikt mellan olika kompromisser* som utgör grundvalen såväl för den hegemoni som en klass eller fraktion utövar över de andra inom maktblocket som för den hegemoni maktblocket som

helhet utövar över massorna. Jag har behandlat denna företeelse (närmare bestämt så som den uppträder inom fascismen) i ett annat sammanhang och jag skall här nöja mig med att påvisa dess effekter på de regimer som vi är sysselsatta med här: denna relativa självständighet bestämmer omfånget av den självständighet som står till buds för de olika apparater i vilken den tar konkret form, i synnerhet för armén, och *möjliggör en kamp mellan de olika klanerna, grupperna och kotterierna som inte helt och hållet eller på ett direkt och mekaniskt sätt sammanfaller med klassmotsättningarna*. På grund av den viktiga roll som tillkommer armén därigenom att den förfogar över de reella styrelsemekanismerna i Staten (*den reella makten*) kretsar denna kamp kring *korporativa intressen* och *diverse pri*vilegier: fördelningen av de mest lönsamma posterna, olika materiella fördelar, delning av inflytandet och makten inom Staten... Sådana fiktioner liknar förvisso dem som finns inom varje kapitalistisk Stat men på grund av undantagsstatens relativa självständighet blir de här synnerligen tillspetsade.

Men även om det är fel att som vissa bedömare tro att armén i de här regimerna styr med utgångspunkt från sina ”egna intressen” och således underkastar sig till och med de dominerande klasserna, är det dock så att reproduktionen av klassmotsättningarna i armén artikuleras inom de olika klanerna och klickarna i anslutning till de sekundära slitningar och strider som beror på dessa korporativa intressen. Detta bidrar å ena sidan till komplexiteten i denna reproduktion och fungerar å andra sidan som en *intensifiering* av de inre motsättningarna inom armén. Följande två exempel är särskilt signifikanta: i Grekland ledde en rad motsättningar inom armén under militärdiktaturen till omfattande utrensningar och pensioneringar, bland annat på grund av den stora mängden högre officerare och på grund av befordringssvårigheterna för den generation officerare som i allt snabbare takt rekryterades under inbördeskriget (1946-1949); i Portugal fungerade Caetano-regeringens osmidiga behandling av karriärofficerarnas fackliga intressen som katalysator för den regimfientliga rörelsen inom armén: lagdekretet av juli 1973, som syftade till att gynna inplaceringen av ett större antal inkallade i rangrullorna, beräknade de inkallades och karriärofficerarnas tjänstemeriter på olika sätt. Karriärofficerarna, som mobiliserades på facklig grundval för att försvara sina privilegier, påverkades snabbt av de politiska protester som framfördes av en liten kärna officerare.

2. Det invecklade sätt på vilket klassmotsättningarna återspeglas inom militärdiktaturernas arméer sammanhänger med ytterligare en faktor: i samma utsträckning som det äger rum en process varigenom armén mer eller mindre träder i de politiska partiernas ställe, börjar armén spela en allt mer betydande ideologisk roll. Visserligen spelar armén i varje borgerlig Stat vid sidan av sin repressiva roll också en ideologisk roll, men i parlamentarisk-demokratiska statsformer är denna roll vanligtvis sekundär för utformningen av den förhärskande ideologin. I de regimer som vi är sysselsatta med här växer denna ideologiska roll betydligt på grund av att de ideologiska statsapparater som de ”borgerliga” politiska partierna utgör elimineras och till följd av att armén blir Statens dominerande apparat, vilken det alltså också åligger att *legitimera* regimen — en process som äger rum *samtidigt* med att den repressiva rollen tilltar i betydelse.

Detta har *två* konsekvenser: a) motsättningarna inom maktblocket och motsättningarna mellan maktblocket och de folkliga klasserna *reproduceras* inom armén *via* de olika ideologiska varianterna inom militärapparaten; b) denna förmedling av klassmotsättningarna äger rum via *arméns egen interna ideologi*, som är den dominerande ideologins specifika form inom denna apparat. Låt oss först dröja vid arméns *nationalism*. Den nationalistiska ideologin har stor betydelse inom militärapparaten bland annat på grund av dess speciella roll för upprättandet av den borgerliga nationalstaten, den borgerliga demokratiska revolutionsprocessen och för organiseringen av den ”nationella enigheten”. Nationalismens tvetydiga natur och förvandlingar är välbekanta: i det imperialistiska stadiet har den i de dominerande länderna undan för undan antagit en påfallande

reaktionär form medan den i de dominerade länderna via kraven på ”nationell befrielse” tagit en progressiv form. Vad som framförallt intresserar oss är hur nationalismen är beskaffad i imperialismens nuvarande fas i de europeiska länderna, framför allt i de tre länder vi sysselsätter oss med här. Summariskt kan man säga att på grund av de europeiska ländernas *nya beroende* av den dominerande amerikanska imperialismen kan nationalismen för närvarande — och detta är något nytt — få en viss progressiv karaktär även i sådana länder som inte tillhör den traditionella kategorin ”tredje världen” eller ”underutvecklade länder” utan som rentav hör hemma i sfären av dominerande länder: gaullismen i Frankrike hade till exempel vissa progressiva aspekter. Detta gäller i desto högre grad de länder som vi sysslar med här som, fastän de inte längre kan hänföras till den ”underutvecklade” zonen utan tvärtom fungerar som mellanled (Grekland, Portugal) för de dominerande ländernas exploatering av framför allt den afrikanska kontinenten, icke desto mindre präglas av ett karakteristiskt beroende av imperialismens centra.

Därför kan det vara nyttigt att studera den nationalistiska ideologins utveckling i de grekiska, spanska och portugisiska arméerna. Under en inledande fas — för Portugals och Spaniens del från artonhundratalet fram till början av nittonhundratalet; för Greklands del ungefär från början av nittonhundratalet fram till 1935 — spelade dessa arméer ofta en positiv roll och ingrep öppet med en progressiv nationalism i processer av borgerlig-demokratisk revolutionär karaktär. Under en andra fas, som följde på inbördeskrigen i Spanien och Grekland, på det kalla kriget, på NATOs roll etc., ägde det i dessa arméer rum en omfattande och mångskiftande förändring i riktning mot en imperialistisk och ultrareaktionärt präglad nationalistisk ideologi. Under den nuvarande fasen, som svarar mot dessa länders nya beroende, har det inom vissa sektorer av armén, i synnerhet i Grekland och Portugal, kunnat iakttas en pånyttfödelse (som förvisso varit förvirrad) av en progressivt präglad nationalism som tagit nya former, kännetecknad av krav på oberoende och nationell suveränitet och kontrasterande mot andra sektorer och mot de styrande kretsarna som förblivit trogna en okuvligt reaktionär atlantism (de grekiska, spanska och portugisiska nationerna fram träder var för sig som ”det kristna Västerlandets moderländer”). Denna nya nationalisms förvirrade renässans underskattades under lång tid av vänsterorganisationerna. Jag skall som exempel bara nämna Greklands utträde ur NATO, som väckte ett gillande gensvar i den grekiska armén. Även om den amerikanska hållningen under Cypernkrisen spelade en viktig roll för detta beslut, får man likväl inte glömma att slitningarna mellan ”atlantister” och ”oberoende” (några betraktade sig som representanter för ”tredje världden”) pågick under hela den tid överstarnas regim varade.

Det intressanta är dels att dessa krav på nationell suveränitet och nationellt oberoende skickligt utnyttjades av den inre bourgeoisin, som var betjänt av dem i sina motsättningar med kompradorbourgeoisin: skickligt därför att den inre bourgeoisins specifika intressen långt ifrån svarar mot ett reellt nationellt oberoende av varje form av utländskt inflytande (inklusive EG). Dels att dessa krav som framförts av vissa sektorer av de grekiska och portugisiska arméerna i viss mån har sammanfallit med de reella krav på ”nationell befrielse” som den radikala småbourgeoisin, landsbygdens proletariserade massor och arbetarklassen i de här länderna har framfört. Kort sagt är det huvudsakligen via denna aspekt av nationalismen som den inre bourgeoisins och de folkliga klassernas klasståndpunkter har återspeglats inom armén, och det är till allt detta man får foga den portugisiska arméns nationella förödmjukelse i kolonialkrigen och den grekiska arméns smälek i Cypernaffären. Bland annat detta förklarar varför denna nationella förödmjukelse inte lett till en revolt av det slag som OAS stod för i Frankrike efter Algeriet-kriget.

Men just på grund av nationalismens särskilda karaktär har dessa processer inte ägt rum utan betydande olägenheter och motgångar: eftersom det är fråga om arméer på vilka det kalla kriget

och NATO (samt för Greklands och Spaniens vidkommande även följderna av inbördeskrigen) haft en petrifierande inverkan, *går till och med nationalismen* arm i arm med en fundamental ”antikommunism” — i ordets vidaste mening (kommunister = ”antinationalister”). De ”progressiva” nationalistiska sektorerna av armén är ofta själva inom ramen för en och samma rörelse besjälade både av en önskan efter nationellt oberoende och av antikommunism: detta är ännu märkbart trots skenet inom den portugisiska arméns ”progressiva” sektorer. Inom vissa sektorer av armén förenas kravet på nationellt oberoende ofta med en aggressiv expansionistisk nationalism som gav upphov till synnerligen tvetydiga ideologiska fenomen. Jag skall här bara nämna det som något oegentligt betecknats som ”Khadafi”-tendensen inom den grekiska armén: dess anhängare visade en bestämd dragning mot ”Enossis” (föreningen med Grekland), mot en intervention på Cypern mot Makarios och var långt ifrån arméns mest atlantistiska tendens fastän kuppen mot Makarios på det högre planet förbereddes av CIA, något som är mycket välbekant.

Slutligen har en annan omständighet spelat in på ett för de här länderna ganska paradoxalt sätt: armén som stöttepelare för ”ordningens” upprätthållande — och inte bara i ordets repressiva mening — , för ”Statens kontinuitet” och för ”den nationella enheten”. Denna företeelse har spelat en paradoxal roll: den har fungerat som cement för bemödandena att etablera och upprätthålla regimerna och har i det långa loppet bidragit till den *avoghet* vissa sektorer av armén visat mot regimerna. I själva verket har dessa regimer visat sig oförmögna att själva förändras medan de politiska motsättningarna och kriserna förvärrades: till den grad att själva deras existens i allt högre grad förefallit hela sektorer av armén som en fara för Statens kontinuitet och den nationella enigheten, en fara som skapade förutsättningar för ett allmänt sammanbrott. Dessa faktorer har spelat en viktig roll för den växande motvilja vissa av armétopparna började känna mot regimen. Men de karakteriserar också gränserna för och tvetydigheten i regimens fall. Först och främst blir det uppenbart att dessa sektorer bara rest sig mot regimen *på villkor att* — eller rättare sagt *för att* — kontinuiteten i Staten skulle bevaras, vilket medförde att vissa gränser sattes för de demokratiska förändringarna och för utrensningarna. Vidare är det alldeles uppenbart att vissa av dessa sektorer för eget vidkommande och åtminstone under övergångsperioden satsat på de folkliga massornas politiska organisationer, i synnerhet på kommunistpartiet, eftersom dessa tycktes fungera som ”ordnande” faktorer och höll kvar massornas kamp inom ”rimliga” gränser, och därigenom tjänade dessa sektorer de inre bourgeoisiernas syften. Portugal är särskilt instruktivt i det här avseendet, eftersom det där långt ifrån rörde sig enbart om militärer i stil med Spinola. Det behöver inte påpekas att denna tvetydighet gör situationen explosiv.

Men de inre motsättningarna ide här regimerna berör inte enbart armén utan i olika omfattning även det stora flertalet av statsapparaterna, den repressiva statsapparatens förgreningar och de ideologiska statsapparaterna. Samma principer som de som var vägledande för den föregående analysen av de inre motsättningarna inom armén kan i själva verket mutatis mutandis användas vid en analys av dessa apparater: nämligen motsättningarna inom maktblocket och mellan maktblocket och massorna, i synnerhet arbetarklassen och småbourgeoisin; de politiska representationskontakter som i frånvaron av politiska partier knutits såväl mellan topparna i de här apparaterna och maktblocket (rättsväsendet, administrationen, kyrkan, pressen och förlagsverksamheten, skolapparaten, den korporativa fackföreningsapparaten) som mellan folkmassorna, framför allt småbourgeoisin, och de mellersta och lägsta skikten i statsapparaterna; den komplicerade återspeglingen av dessa motsättningar via den speciella karaktär, den inre ideologi och de särskilda korporativa intressen som företräds av tjänstemännen inom var och en av dessa apparater. Jag skall ge några exempel.

1. Låt oss först skärskåda motsättningarna inom *den religiösa apparaten*, inom *den katolska*

kyrkan, som är särskilt viktiga i Portugal och i Spanien, där de rent av lett till en sannskyldig mutation i en stor del av denna apparats hållning mot Franco-regimen. Dessa mutationer hänger säkert samman med förändringarna i Vatikanens politik under de senaste åren (dess *aggiornamento*) men långt viktigare för vårt vidkommande är dessa mutationers inre orsaker i Spanien och Portugal. Liksom i många andra europeiska länder har kyrkan under kapitalismens utvecklingsprocess i sin egenskap av ideologisk statsapparat utgjort den viktigaste politiska organisationsformen inom Staten för de stora jordägarna. Som sådan har den tagit direkt del i etablerandet och upprätthållandet av regimerna i Spanien och Portugal (*oligarkin*: de stora jordägarna och kompradorbourgeoisin).

För den kyrkliga ”hierarkins” och ledningens relationer med maktblocket har jordägarnas minskade ekonomiska betydelse och tillbakagångna politiska inflytande inom maktblocket utgjort det främsta skälet till den kyrkliga ledningens relativa avoghet mot regimen, något som varit särskilt märkbart i Spanien där jordägarnas tillbakagång var mer uttalad än i Portugal (för övrigt är denna utveckling analog med den som den katolska kyrkan stod för i det fascistiska Italien). Härtill kommer återverkningarna inom den kyrkliga ledningen av det nya samförstånd som tycks ha uppstått mellan kompradorbourgeoisin och den inre bourgeoisin (*Opus Dei*). Vad beträffar de mellersta och lägsta skikten inom kyrkan, har de direkt berörts av uppsvinget i de folkliga massornas kamp, arbetarklass och småbourgeoisi i städerna, liksom av den stigande motviljan mot regimerna som beror på landsbygdens proletarisering och som är märkbar *inom stora delar av den fattiga och mellersta bondebefolkningen*. Detta har kommit till uttryck i den kyrkliga apparatens egen ideologi på så sätt att ”Kungarnas Kung” har gett vika för en ”fattig och proletär Kristus” men *processen har ingalunda varit okomplicerad* eftersom vissa lägre medlemmar av den kyrkliga apparaten (framför allt prästerna på den portugisiska landsbygden) fortsatt att utgöra det mest integrationistiska inslaget. Hur det än förhåller sig med detta och trots att en del av den religiösa apparaten fortsätter att skänka oligarkin sitt stöd, har denna process i Spanien lett till så djupgående inre sprickor att man kan fråga sig om det inte för tillfället faktiskt finns *två kyrkor*. Detta har varit eller är desto viktigare för regimerna som den religiösa apparaten utgör en av de *grundläggande stöttepelarna* bland Statens ideologiska apparater.

Processen var en annan i Grekland: sedan lång tid tillbaka spelar den religiösa apparaten (den ortodoxa kyrkan) även på landsbygden bara en sekundär ideologisk roll, vilket bland annat beror på den tidigt genomförda upplösningen (redan vid seklets början) av den stora jordägarklassen, som för övrigt alltid varit relativt begränsad i Grekland. Överstarnas envisa försök att få kyrkan att spela en viktig ideologisk roll misslyckades totalt. Eftersom den ortodoxa kyrkan saknar ett centrum i stil med Vatikanen har juntan relativt sett lyckats att med brutala interventioner ersätta en stor del av biskoparna, framför allt ärkebiskopen i Athen, med egna partigängare, men det mellersta och lägre prästerskapet, som alltid stått folket och dess kamp nära (vilket framgick mycket tydligt under motståndsrörelsen mot den nazistiska invasionen), har som helhet ställt sig avvisande till diktaturen. Detta förklarar att juntans interventioner i den religiösa apparaten givit upphov till explosiva motsättningar — rättare sagt, de har förorsakat en helt obeskrivlig röra — som i blygsam omfattning bidragit till regimens fall.

2. Liknande inre motsättningar har uppträtt inom den *byråkratiska statsadministrationen* i de här regimerna, en apparat som undan för undan kom att spela en *mycket viktig roll*. Utan att upprepa tidigare iakttagelser skall jag peka på de element som låg till grund för dessa motsättningar.

Först och främst kommer motsättningarna inom maktblocket ett *synnerligen förvirrat* uttryck inom den administrativa apparate ledning på grund av den nya dominerande ideologin i dessa apparater under imperialismens nuvarande fas. Den dominerande ideologin förskjuts från det

juridiskt-politiska området (inkarnationen av den allmänna viljan, medborgerliga rättigheter etc.) mot ideologins ekonomiska område, där den framför allt tar formen av *teknokratism* (”teknokraterna” i de frankistiska och grekiska regimerna sam i Portugal under Caetanos regim). Genom sin skenbart apolitiska karaktär har denna teknokratism möjliggjort ett direkt och massivt stöd från statsadministrationens ledning till regimer som aktivt medverkat till dessa länders nya beroende av imperialismen, som kom samtidigt med deras industrialisering. Ledningen såg i dessa regimer faktorer som på ett framträdande sätt bidrog till ”tekniskt framåtskridande” och ”modernisering” (”utvecklingsideologin”). Först sedan industrialiseringsprocessens inherenta motsättningar blivit alltmer uppenbara tog en del av ledningen ett visst avstånd från regimen och betraktade dem till att börja med helt enkelt som ”ineffektiva” (oftast skedde detta inom ramen för teknokratismens problematik). Att administrationsledningen så småningom blev allt mer klar över regimens beroende av det imperialistiska kapitalet berodde till stor del på utvecklingen av motsättningarna mellan den inre bourgeoisin och kompradorbourgeoisin.

Vad gäller motsättningarna mellan ledningen och de mellersta och lägsta skikten av denna administration, kan man dra fram ytterligare ett skäl som är till synes paradoxalt: de försök regimerna själva gjort att ”*rationalisera*” byråkratins funktionssätt. Här har man förvisso att göra med en motsägelsefull process: eftersom regimernas grundval är en sträng disciplinär kontroll av administrationen, som möjliggörs av dennas ”byråkratiska”, centraliserade och föråldrade funktionssätt, är de oförmögna att genomföra den djupgående reform som är nödvändig för en ”utveckling av den underutveckling” som är karakteristisk för den nya beroendefasen. Detta bidrar till att accentuera motsättningarna inom den beroende industrialiseringsprocessen och leder för övrigt till att den inre bourgeoisies fientlighet tilltar. Vissa begränsade reformförsök har likväl gjorts av regimerna (framför allt i Grekland och Spanien) på grund av deras relationer med bourgeoisin. Dessa försök (som syftat till förändringar av den byråkratiska hierarkin och en förnyelse av den ”administrativa eliten” etc.) är liktydiga med att den politiska kontrollen över administrationen skärpts på så sätt att man satt in fullständigt pålitlig personal på nyckelpositionerna men vittnar inte desto mindre om det reella behovet av en ”rationalisering”, det vill säga av en anpassning av statsadministrationen till imperialismens nya fas (institutionalisering av en ”teknokratisk-auktoritär” apparatur). Denna process utgör emellertid ett direkt hot mot en hel serie fackliga privilegier som den traditionella ämbetsmannakåren åtnjutit: denna har fungerat som parasitär tillflyktsort under hotande arbetslöshet för en proletariserad småbourgeoisi, ett förhållande som accentuerat denna ämbetsmannakårs motsättningar med regimen. Denna *statens omöjliga modernisering* är en process som även försiggår i andra europeiska länder fast under helt andra former och i en helt annan omfattning.

Slutligen måste det nämnas vilken effekt det haft på sådana tjänstemän inom administrationen som ännu genomsyrades av ideologin om ”det allmänna intresset” och ”det allmänna bästa” att bourgeoisin och de styrande kretsarna i dessa ”hårda och utpräglade” regimer företog en sannskyldig utplundring av statssubsidierna. Även om det hemlighetsmakeri och den censur som omger Statens funktionssätt gynnar sådana vanor och i viss mån förhindrar att de blir allmänt bekanta, sker det formliga jordbävningar inom administrationen när sanningen så småningom kommer ut, desto mer som dessa regimer ständigt gett sig sken av att vara ”omutliga” till skillnad från ”politikernas ruttenhet och utpressningsmetoder” (matesaaffären i Spanien, skandaler i samband med import av skämt kött i Grekland).

3. Även *utbildningsapparaten, och i första hand universiteten* genomsyras av mycket starka motsättningar mellan toppen och de mellersta och lägsta skikten av undervisningspersonalen. Dessa motsättningar beror huvudsakligen på det fantastiska uppsving som kunnat noteras inom de studerandes och de intellektuellas kamp och som i vissa undantagsfall även påverkat en del

personer i ledande befattningar inom utbildningsapparaten. Denna företeelse äger analoga motsvarigheter inom andra europeiska länder, men speciella omständigheter bidrar till att intensifiera de inre motsättningarna i diktaturerna: framför allt universitetens nästan feodala struktur, som för övrigt inte härrör från diktaturregimerna utan går betydligt längre tillbaka i tiden. Denna struktur hänger samman med en svag bourgeoisis brist på organiska intellektuella (Grekland) eller så är den intimt knuten till jordägaroligarkin och utsatt för ett starkt kyrkligt inflytande (Spanien, Portugal), så att de ”liberala” borgerliga reformer som genomförts före diktaturerna knappast påverkat universitetsapparaterna. Genom successiva utrensningar har de regimer som sysselsätter oss här förstärkt den sannskyldiga terrordiktatur som professorerna (jämför de beryktade catedraticos i Spanien) utsatt hela undervisningspersonalen för såväl på fackligt som intellektuellt plan. Härtill kommer dels de effekter den inre bourgeoisins uppsving inom de högre skikten av universitetsapparaterna haft, av vilka några omvänts till en ”liberalism” av teknokratiskt snitt, dels förändringarna i kyrkans attityd, speciellt i Spanien, som medför att vissa högre utbildningsinstitutioner som lyder under kyrkan (framför allt jesuitskolorna) blivit mer liberala än motsvarande statliga institutioner.

4. Slutligen har betydande inre motsättningar av liknande skäl uppstått inom en rad andra apparater. Så är fallet med *rättsväsendet* (Grekland och nyligen Spanien) och med civildomarna som fått ta ställning till jurisdiktionens allmänna funktion och till militärdomstolarna liksom till den ”godtycklighet” som karakteriserar det juridiska systemet i de här regimerna, vilket till slut inte kunnat undgå att stöta domarnas rättskänsla. I detta sammanhang bör man framför allt framhålla den avantgarde-roll som advokatkåren allt mer kom att spela i kampen för de medborgerliga rättigheterna.

I *pressen* uppstod motsättningar på grund av regimernas ständiga piruetter beträffande liberaliseringen av censuren; bortsett från den kamp de intellektuella (skribenter, journalister etc.) fört för yttrandefriheten, beror regimernas politik framför allt på att den inre bourgeoisin ofta vänt sig till denna apparat för där finna en grundval för en självständig politisk organisation (Spanien och Grekland). Pressens och förlagens roll var analog med den de hade spelat då bourgeoisin kämpade mot tiden före de borgerliga demokratiska revolutionerna i Europa.

I den *korporativa fackföreningsapparaten*, som genomgår ständiga kriser och omvandlingar, beror motsättningarna på arbetarklassens kamp och på vänstermilitantas inträngande samt på de olika strategier fraktionerna inom maktblocket utarbetade beträffande arbetarklassen.

Inom *Statens ekonomiska apparat* uppstod motsättningarna som en följd av motsättningarna mellan den inre bourgeoisin (vissa aspekter av INIs politik i Spanien är gynnsamma för den bourgeoisin; jämför också R.Martins politik i Portugal som 1972 ledde till ett endast i ringa omfattning förverkligat industrialiseringsprogram, *Fomento industrial*; samt vissa teknokraters politik inom den grekiska planeringsapparaten) och kompradorbourgeoisin: dessa motsättningar kristalliserades bland annat som politisk oenighet beträffande utländska investeringar.

Man måste komma ihåg att dessa motsättningar inom militärdiktaturernas statsapparater bara haft de effekter för påbörjandet av diktaturernas omvälvning som beskrivits på grund av att de *ackumulerats* och *förtätats*. Dessa regimer förfogar genom den godtycklighet som är deras kännetecken över mäktiga medel att eliminera motsättningarna när dessa uppträder isolerade, om inte på något annat sätt så genom poliskontroll i samband med nyanställningar av tjänstemän och genom gradvisa och ständiga utrensningar. Men bortsett från att dessa terroråtgärder i det långa loppet bara förvärrar de motsättningar saken gäller, förmår de ingenting i en konjunktur då regimen befinner sig i kris och motsättningarna hopas och förtätas. Då en regim inte grundar sig på massornas stöd kan den inte när den folkliga kampen hårdnar tillåta sig en koncentrerad

utrensning som skulle skapa total organisatorisk förvirring inom Staten och därigenom bli ett hot mot själva det kapitalistiska systemet.

Jag skall sluta denna analys av de inre motsättningarna i militärdiktaturerna med några synpunkter som klargör ett sista avseende vari dessa regimer skiljer sig från i ordets strikta bemärkelse fascistiska regimer: motsättningarna yttrar sig inte bara inom varje apparat *utan också i varje enskild apparats relationer med andra apparater*. Samma företeelse uppträder även i fascistiska regimer men med en viktig skillnad, som sammanhänger med den speciella roll den fascistiska ideologin spelar: i viss mån lyckas denna också *befästa* sammanhållningen mellan de olika apparaterna, som den helt genomsyrar. På grundval av ideologin etablerar de fascistiska regimerna en apparat (det fascistiska partiet) som utöver sin roll gentemot massorna även fungerar — och alltid parallellt med den kontroll polisen står för — som en apparat *som på den ena eller andra sättet ”sätter sig på” de andra och upprätthåller deras inbördes sammanhållning*.

Något liknande finns inte i de regimer som sysselsätter oss här. Berövade den sammanhållning som utmärker apparaterna i de parlamentarisk-demokratiska regimerna och som utan att utgöra ett monolitiskt block trots allt fungerar, eftersom den motsvarar en organisk cirkulation av klasshegemonin, förfogar dessa regimer inte över en apparat som i likhet med det fascistiska partiet kan skapa enighet inom den institutionella apparaturen.

Således kommer under den institutionella centraliseringen av makten klassmotsättningarna, motsättningarna mellan de olika fackliga intressen som företräds av medlemmarna inom varje apparat och motsättningarna mellan de interna ideologiska undersystem som karakteriserar varje apparat *i längden även* att kristalliseras som viktiga motsättningar mellan de olika apparaterna: mellan armén och de andra apparaterna (armén/administrationen, armén/ universitetet, armén/pressen, armén/rättsväsendet), mellan administrationen och de andra apparaterna (administrationen/universitetet, administrationen /pressen, administrationen/rättsväsendet), mellan kyrkan och de andra apparaterna etc. Till dessa motsättningar kan man lägga de inre motsättningarna inom varje apparat, som skärper den första kategorien av motsättningar och gör militärdiktaturerna mer sårbara än de fascistiska regimerna, huvudsakligen på grund av de tillfällen som massorna får att utnyttja dessa motsättningar. Denna karakteristiska avsaknad av politisk-ideologisk sammanhållning mellan militärdiktaturernas olika apparater har underlättat det för de militanta kommunisterna att på ett iögonfallande sätt ta över den portugisiska regimens korporativa fackföreningsapparat, och man kan också peka på den ständigt ökande betydelse vänstermilitanternas närvaro har i de spanska universiteten.

Militärdiktaturerna försöker råda bot på detta sakernas tillstånd på flera sätt: detta är ytterligare en orsak till att det forns olika klaner och kotterier, som i allmänhet består av ledande företrädare för *olika apparater* och som försöker etablera sig som *centra för sammanhållningen mellan olika apparater*. Parallellt med detta uppträder det andra former: i Grekland noterar man till exempel att aktiva officerare eller oftare pensionerade generaler bekläder olika kontrollposter inom statsapparaterna. Men dessa medel är av begränsad verkan jämfört med den roll som ett riktigt fascistparti kan spela i det här avseendet: dels på grund av den öppna kamp som de olika kotterierna och grupperna sinsemellan utkämpar utan att för den skull infogas i ett riktigt organisatoriskt nät, dels på grund av det motstånd som den ena apparatens (armén) personal till följd av bristen på en enande ideologi möter på de andra apparaternas kontrollposter eftersom dessa andra apparater upprätthåller sina egna ideologiska undersystem, vilka även omfattas av dess styrande krets. Så verkade, till exempel, det faktum att sannskyldiga militärguvernörer sattes i spetsen för de grekiska universiteten djupt stötande på åtskilliga medlemmar av universitets-

ledningen, som i övrigt var mycket konservativa, ibland rentav reaktionära.

Kort sagt, när regimen genomgår en *kris*, kan den ömtåliga *reglering* av inre konflikter som den centraliserade makten ålägger regimens *översta topp* inte fungera eftersom det inte finns någon organisation motsvarande fascistpartiet: denna reglering baserar sig långt ifrån på att ”försynen” skänkt landet en ledare med ”karismatisk makt” utan måste alltid materialiseras via bestämda kanaler, via institutionella mellanled som i regimer av den typ vi här har att göra med snabbt upplöses.

Sammanfattning

Jag har försökt visa vilka vägar demokratiseringsprocessen slagit in på eller är i färd med att slå in på utan att för den skull på förhand döma om dessa samhällsbildningars framtid. Med tanke framför allt på kraften i den folkliga rörelse som frigjorts av regimernas fall och utvecklats under denna process, kommer inom en relativt snar framtid frågan om övergången till socialismen att ställas i all sin skärpa och under de omständigheter som varje lands beroendeform kräver. Det är med andra ord tveksamt om demokratiseringsetappen i denna utomordentligt instabila situation kan befästas som sådan på längre sikt och om bourgeoisin kan lyckas med att som i andra europeiska länder *under en lång period* förhindra uppkomsten av revolutionära förutsättningar. Detta gäller i all synnerhet Portugal.

Denna fråga leder omedelbart till en annan: behöver man frukta ett återfall i dessa länder, en återgång i en eller annan form (inte nödvändigtvis densamma som den föregående) till en undantagsregim? Det framgår tydligt av vad som sagts tidigare att *denna fara långt ifrån är avvänd:* de störtade regimerna har ännu betydande efterverkningar, och demokratiseringens begränsningar möjliggör fortfarande, och kommer förmodligen att göra det under lång tid framöver, existensen av starka reaktionära krafter, som utgör ett slags bourgeoisins ”reserv” — och som långt ifrån utgör ”Republikens reserver”.

Att dessa krafter är vaksamma och håller sig beredda att ingripa när frågan om övergången till socialismen ställs i handling (och inte bara i ord) framgår med all önskvärd tydlighet. Det är det minsta man kan förvänta sig av dem: man kan inte utesluta att de ingriper för att försöka avbryta demokratiseringsprocessen redan innan frågan om övergången till socialismen förs på tal (jämför till exempel Spinolas kuppförsök i september 1974 eller, för att ta ett mer närliggande exempel, den misslyckade militärkuppen i Grekland i februari 1975). *Undantagsregimer införs i själva verket inte bara som en ”akut” reaktion mot en redan påbörjad eller omedelbart förestående process i riktning mot socialism och nationellt oberoende.* Visserligen hotas just för tillfället i de tre länder saken gäller varken bourgeoisies hegemoni eller kompromisserna med komprador-bourgeoisin och det utländska imperialistiska kapitalet radikalt av demokratiseringsprocessen: detta bidrar, liksom den styrka och den organisation processen utvecklar inom den folkliga rörelsen, i hög grad till att minska risken för en reaktion ”à la Pinochet”. Men denna process har redan kommit att betyda en omfördelning av maktrelationerna och en viss begränsning av kompradorbourgeoisins och det utländska kapitalets hittillsvarande konungsliga privilegier liksom av Förenta Staternas allt överskuggande betydelse.

Likväl visar erfarenheten att dessa begränsningar, dessa nya försök att genomdriva en annan jämvikt mellan de nödvändiga kompromisserna, ibland räcker för att framkalla en reaktion i form av en kupp från kompradorbourgeoisin, det utländska imperialistiska kapitalet och Förenta Staterna, som inte låter sig övertala så lätt att släppa ens den minsta del av lasten överbord. Vad beträffar den inre bourgeoisin, är den på grund av sin inre splittring, sin ekonomiska beroende-

ställning och sin politiskt-ideologiska svaghet för det mesta oförmögen att samlad stå emot en reaktion från kompradorbourgeoisin och det utländska kapitalet. I akuta krissituationer söker stora delar av den inre bourgeoisin snabbt skydd hos kompradorbourgeoisin. I själva verket lever även den inre bourgeoisin i fruktan för en vidareutveckling av händelseförloppet och en skärpning av kampen. Den känner sig ständigt frestad att föra ”preventivt krig” mot folkmassorna. Inte nog med det: i vissa fall kan tveksamheten och splittringen inom den inre bourgeoisin snabbt få återverkningar inom stora skikt av småbourgeoisin, som fortfarande i stor omfattning polariseras i riktning mot den inre bourgeoisin. Småbourgeoisin kan även den drabbas fullt ut av bourgeoisins strävan att sabotera ekonomin — en situation som vi känner igen från Chile...

En andra anmärkning rör de regimers beskaffenhet som under den demokratiska etappen ersätter eller förefaller att snart skola ersätta (Spanien) diktaturregimerna. Jag talade i samband med de demokratiska brottet om diktaturernas ersättande med ”parlamentarisk-demokratiska” regimer. När jag använt denna klassiska och sedvanliga beteckning har det bara varit på ett *antydande* sätt för att kunna komma åt skillnaden inom den borgerliga Statens ramar mellan undantagsstaten (som för *öppet krig* mot folkmassorna) och de borgerliga ”demokratiska” formerna: uttrycket ”parlamentarisk-demokratisk” bör, så som jag använder det här om de regimer som ersätter diktaturerna, inte förstås som syftande på en traditionell regimform där parlamentet dominerar. Detta av två skäl:

a) Först och främst av ett allmänt skäl som i större eller mindre omfattning rör alla de kapitalistiska länderna *under imperialismens nuvarande fas*. Dessa länder genomgår en serie strukturella förändringar (ekonomiska, politiska, ideologiska) som kapitalismens kris bara ytterligare förstärker och som har betydande effekter på varje kapitalistisk Stat. Framför allt sker det en institutionalisering av en hel ”teknokratisk-auktoritär” apparatur som sammanfaller bland annat med bourgeoisiernas latenta kris i samband med den folkliga kampens tillväxt över hela världen: detta medför inte bara en accentuerad förstärkning av den exekutiva makten gentemot parlamentet utan förebådar också genom de förändringar som denna process förorsakar kort och gott slutet på en viss form av ”politisk demokrati”. Det framgår med all önskvärd tydlighet att dessa regimers ”demokratiska” karaktär (i vilket de skiljer sig från undantagsregimerna) inte bör mätas med ett eller annat ideal för demokratiska regimer som hör till det förflutna. Sådana regimer uppvisar redan (Grekland) eller kommer förmodligen förr eller senare och på ett specifikt sätt att uppvisa (Portugal, såvida händelserna inte tar en helt annan vändning) vissa av de teknokratisk-auktoritära drag som är karakteristiska för imperialismens nuvarande fas. Men dessa drag bör inte förleda oss att underskatta skillnaden mellan dessa regimer och de undantagsregimer de ersatt, lika litet som man omvänt får identifiera de nuvarande förändringarna i de andra kapitalistiska länderna med en ”fasciseringsprocess” i dessa länder. *Relationerna* och *skillnaden* mellan en undantagsstat och de andra formerna för en borgerlig stat bör alltid förstås i förhållande till den fas i vilken den ena eller andra statsformen uppträder och utvecklas. Således skiljde sig de fascistiska och nazistiska regimerna klart från de andra kapitalistiska ländernas ”demokratiska” regimer, och dock försiggick det i de sistnämnda under trettiotalet en betydande strukturell förstärkning av den exekutiva makten gentemot parlamentet och de medborgerliga rättigheterna.

b) Men dessutom bör skillnaden mellan undantagsstatens form och de andra borgerliga statsformerna inte betraktas enbart i relation till imperialismens faser utan också i relation till *den plats som var och en av dessa intar i den imperialistiska kedjan*: det är denna plats som bestämmer vissa särdrag i klasskampen i de olika länderna. När det gäller dominerade och beroende länder bör skillnaden förstås i förhållande till beroendezonen och inte återföras till en mekanisk jämförelse med vad som försiggår i de dominerande länderna. I själva verket framgår det tydligt om man ytligt och på ett Europa-centrerat satt jämför regimerna i de dominerade och

beroende länderna med de ”västerländska demokratierna” att de alla ter sig mer eller mindre avlägsna från den ideal-typiska modellen och *i jämförelse med* denna som undantagsregimer. Å ena sidan kan detta leda till att man undervärderar den avgörande skillnaden mellan undantagsstatens form (som för öppet krig) och de andra borgerliga statsformerna i den mening som dessa termer antar för *de dominerade länderna*. Ett enkelt exempel: det råder en betydande skillnad mellan Mexiko, som likväl är ganska långt ifrån att vara en ”västerländsk demokrati”, och *Pinochets Chile*. Å andra sidan kan detta leda en att tro att imperialismens nuvarande fas oundvikligen dömer de dominerade länderna till fascism, bonapartism eller till reaktionära diktaturer — såvida det inte sker en övergång till socialismen helt enkelt.

Men på grund av klasskampens särdrag i de dominerade länderna bestämmer denna fas en ny typ av *beroende kapitalistisk stat*, vars grundläggande karakteristika manifesterar sig i de olika formerna och regimerna. Det är i relation till en sådan statstyp, som *i sig själv* skiljer sig från ”de västerländska demokratierna”, som man bör mäta skillnaden mellan undantagsstater och andra stater i dominerade och beroende stater. I själva verket har denna beroende statstyp, även vad beträffar sådana regimer som inte är undantagsregimer, särdrag som skiljer dem från motsvarande regimer i de dominerande länderna.

Låt oss vända tillbaka till Portugal, Grekland och Spanien. Alla tre har vissa gemensamma särdrag: fastän de med tanke på sin inre struktur hör hemma i den europeiska sfären, befinner de sig likväl i en specifik beroendesituation. Regimerna som ersätter eller kommer att ersätta militärdiktaturen uppvisar alltså vissa av den beroende kapitalistiska statens kännetecken även om det är i mindre grad än andra dominerade länder. Det är framför allt troligt att statsapparaterna i strikt mening, *och i all synnerhet armén*, på grund av bourgeoisins svaghet och politisk-ideologiska maktlöshet, kommer att fortsätta att spela en egen organisatorisk och viktig roll vid sidan av de politiska partierna. Detta är ett bland de många kännetecken som karakteriserar den beroende staten för tillfället. Det framgår här å ena sidan att den roll armén spelar inte *i sig själv* bör betraktas (Grekland, Spanien) som ett tecken på att det inte ägt rum ett reellt brott med de föregående regimerna (vilket skulle visa sig vara fallet om man jämförde dessa regimer med de ”västerländska regimerna”); å andra sidan — och detta gäller framför allt Portugal — framgår det också att arméns roll, framför allt om MFA institutionaliseras i framtiden, heller inte *i sig själv* bör betraktas som ett kännetecken som eventuellt visar vägen för en reell och originell socialisering. En sådan regimform skulle helt enkelt kunna vara en form av en borgerlig ”demokratisk” (och för tillfället *progressiv*) regim av det slag som kan existera i de här länderna.

Vissa lärdomar man kan dra av händelserna i de här länderna är tillämpliga även på andra europeiska länder som också de är beroende av Förenta Staterna fast på ett annat sätt. Det rör sig i själva verket om ett annat slags beroende, som även det får till följd företeelser som kan jämställas med dem som analyserats här.

Jag skall inte räkna upp alla dessa lärdomar utan bara dröja vid en enda punkt: *kapitalismens nuvarande kris*, som är en veritabel strukturell kris, vars effekter ännu långt ifrån har tagit slut; i Frankrike och Italien leder den direkt till allvarliga politiska kriser. Dessa kriser aktualiserar, liksom varje kris av den här naturen, dagligen risken för ett eventuellt införande av en undantagsstat och påbörjande av en process som leder till en sådan. *Men skulle i den här situationen inte den väg man tog (eller tar) ut ur undantagsregimerna kunna visa vilken väg man bör följa för att värja sig mot undantagsregimer?* Men här måste man gå emot mera idylliserande uppfattningar och än en gång påminna om att denna väg har några fundamentala gränser som jag ideligen dragit uppmärksamheten till i den här boken. Dessa gränser antyder det djupt tvetydiga i varje allians med fraktioner av bourgeoisin, i vilka den inre bourgeoisin för det mesta lyckas

tillskansa sig hegemonin. De visar, om det nu är nödvändigt, att det är bättre att göra allt för att undvika denna utväg, att det är bättre att inte invänta det ögonblick då den folkliga rörelsen befinner sig på defensiven, då olika ”historiska kompromisser” ter sig som *den sista tillflykten* undan en undantagsregim. För övrigt visar erfarenheten att även om sådana allianser kan ingås i vissa fall där man har att göra med undantagsregimer som funnits under lång tid, så är de i gengäld sällan möjliga att ingå under de politiska kriser som föregår undantagsregimens inrättande, eftersom hela bourgeoisin då snabbt går över till det läger som förespråkar öppet krig mot folkmassorna.

Det är alltså bättre att inte vänta tills detta ögonblick kommer. I själva verket kan dessa politiska kriser skapa verkligt historiska chanser till en övergång till socialismen och till reell nationell frigörelse — i synnerhet i Italien och i Frankrike på grund av dessa länders plats i den imperialistiska kedjan och den folkliga rörelsens utomordentliga makt. Men förutsättningen är naturligtvis att denna rörelse och dess organisationer inte bara väntar på att den ”stora dagen” skall komma utan ständigt arbetar för att de rätta omständigheterna skall infinna sig.

För om man slår sig till ro med att vänta, blir det inte någon ”stor dag” som så småningom kommer utan en gryning med stridsvagnar.

Paris, februari 1975

Efterskrift

En bok är alltid föråldrad och bör läsas med den reservationen. Men de händelser som inträffat i de berörda länderna efter det att jag färdigställt originalversionen av min text är så viktiga att de motiverar denna efterskrift till den nya upplagan av min bok. Jag har inte företagit någon ändring i själva texten; efterskriften är inte heller något försök att skissera en historik över de händelser som inträffat senare utan begränsar sig till de grundläggande problemen.

1. Portugal

Låt oss börja med Portugal. Jag erinrar om att mina analyser, som slutar strax före Spinolas misslyckade statskupp den 11 mars 1975, baserar sig på en grundläggande tes som i mina ögon var lika giltig för Portugal som för Grekland och Spanien, nämligen att ”*avfasciserings-processen” eller rättare sagt brytningen med militärdiktaturerna måste inrymma en reell demokratiseringsetapp och inte kan sammanfalla med en övergång till socialismen* (och med det menar jag förvisso inte ”etapper” skilda från varann som av en kinesisk mur utan en oavbruten, etappvis framskridande process). Den tesen baserar sig på en serie analyser av situationen inom dessa tre länder i den kapitalistiska kedjan, deras klasstruktur och klassammansättning, dragen i de klassallianser som avtecknar sig i dem, folkrörelserna och deras politiska organisationer, den väg man exakt följt när man störtat diktaturerna etc. Vad beträffar just Portugal framhöll jag, samtidigt som jag betonade demokratiseringsprocessens karakteristiska instabilitet, att utvecklingen förmodligen förr eller senare skulle leda till allmänna val.

Den aktuella situationen i Portugal och de händelser som inträffat efter Gonçalves fall och framför allt efter den 25 november (de extrema vänstermilitärernas misslyckade resning) bekräftar fullständigt min tes. Men jag påpekar detta bara för att kunna ställa den grundläggande frågan: *vad hände egentligen i Portugal mellan den 11 mars och den 25 november 1975?* Skedde det, som en förkrossande majoritet av observatörer trodde då och fortfarande tror, en reell övergång till socialismen, som slutligen spårade ur och därpå efter den 25 november ett slags återgång till

en demokratiseringsetapp? Kort sagt, var det, som jag hävdade, objektivt omöjligt att hoppa över en reell demokratiseringsetapp eller fanns det faktiska möjligheter att göra det, som bara hade kunnat utnyttjas framgångsrikt om man hade dragit lärdom av begångna ”misstag”? Skulle i så fall den tes som jag försvarade kunna verifieras a posteriori men av helt andra skäl än dem som den baserade sig på? Svaret på den frågan är av vikt: händelserna mellan den 11 mars och den 25 november antar helt skiftande innebörd beroende på vilket perspektiv man ser dem i.

För min egen del tror jag fortfarande inte att det rörde sig om att en redan påbörjad övergång till socialismen misslyckades. Situationen i Portugal har inte vid något tillfälle under den period diskussionen gäller i realiteten överskridit gränserna för en demokratiseringsetapp. Men det innebär inte att ingenting stått på spel och att ingenting gått förlorat under den här tiden i Portugal. Men vad?

I själva verket rörde den fråga som utkristalliserade sig de exakta omständigheter under vilka en demokratiseringsprocess kan äga rum. I mina analyser av Grekland och Spanien framhöll jag att demokratiseringsprocessen inte kunde leda direkt över i en övergång till socialismen och att denna process dessutom hade ägt rum (eller skulle komma att äga rum) under den inre bourgeoisins hegemoni, något som i mina ögon hängde ihop med frånvaron av en antimonopolistisk politik och antimonopolistisk allians under den här etappen. Jag hävdade att detta också, då jag skrev min bok, karakteriserade Portugal men inte fullt så tydligt och med en påfallande instabilitet, men framhöll samtidigt möjligheten av att det inom kort kunde äga rum en demokratiseringsetapp i Portugal under massornas och deras klassorganisationers hegemoni och ledning. Jag hade i själva verket klargjort att skillnaden mellan en demokratiseringsetapp och en övergång till socialismen inte var den enda viktiga frågan utan att den avgörande frågan gällde demokratiseringsetappens riktning, både ur ekonomisk synpunkt (antimonopolistiska åtgärder) och ur politisk synpunkt (graden och takten i demokratiseringen av och utrensningarna inom de institutioner och den tjänstemannakår som militärdiktaturen lämnat i arv). Vad som verkligen stod på spel och länge tycktes förlorat i Portugal var varken en övergång till socialismen (situationen har aldrig svarat mot en sådan övergång) eller demokratiseringsetappens fortskridande (en eventuell återgång till fascismen till exempel efter den 25 november) *utan just folkmassornas hegemoni över och ledning av denna demokratiseringsprocess*: denna hegemoni hade man en tid under Gonçalves, vilket manifesterade sig i en serie kännetecken utmärkande för denna historiska acceleration, men sedan gick den förlorad när den inre bourgeoisin lyckades återupprätta sin dominans.

Det var alltså inte frågan om en övergång till socialismen: jag skall med tanke just på detta peka på några kännetecken för perioden mellan den 11 mars och 25 november som enbart bidragit till att bekräfta de analyser jag gjorde i min bok.

1. Först graden av medvetenhet och förberedelse inom den del av massorna som var mest politiserad och aktiv under den här perioden, då det onekligen skedde en mobilisering och radikalisering av en del av massorna. Väldiga demonstrationer, där deltagarantalet ofta uppgick till mellan 200.000 och 500.000, ägde rum anda fram till den 25 november, speciellt i Lissabon. Parollerna var mycket avancerade, och experiment i stil med ”folkmakt”, arbetarråd, kvartersråd och SUV (”Förenade soldater segrar”) hade uppenbarligen vind i seglen. De röda militära enheterna i Lissabon, från RALIS till militärpolisen och vissa fallskärmsjägarförband, gjorde öppet uppror mot regeringen, förbrödrade sig med massorna och så vidare...

Men vad ägde egentligen rum den 25 november? Bara en *vanlig truppmarsch*, som för övrigt inte kom som en överraskning för någon, varvid fyra människor fick sätta livet till: Jaimes Neves kommandostyrkor intog de röda baserna utan strid eller någon som helst ansträngning och

återupprättade ordningen. Efteråt följde arresteringar av de mest kompromettterade bland soldaterna och de militanta (om vilket inte mycket är att säga); de försattes för övrigt senare på fri fot. Utan tvekan hade operationen förberetts av de olika åtgärder som vidtogs av regeringen Azevedo efter Gonçalves fall i september (framför allt demobiliseringen av en stor del av de värnpliktiga i armén); men det som bäst klargör för oss vilket tillstånd de mest politiserade massorna i Portugal befann sig i är deras hållning efter den 25 november. Jag säger *efter* ty det faktum att massorna inte tog någon som helst del i höjdpunkten av vänstermilitärernas uppror utgör inte något bevis för att det från deras håll saknades förberedelser för en övergång till socialismen. Men efter den 25 november försvann för en tid av mer än två månader denna radikala handlingsberedskap nästan från den ena dagen till den andra eftersom massorna förskansade sig i sina hem eller på sina arbetsplatser, skenbart tillintetgjorda av den skrämmande möjligheten av diktaturens återinförande: den första demonstrationen efter de här händelserna, som organiserades i slutet av januari av kommunistpartiet under den enkla parollen ”försvara köpkraften”, lyckades inte samla stort mer än 10.000-20.000 personer.

Jag dröjer inte längre vid detta för vi har här att göra med tecken som inte ljuger, ”egensinniga fakta” som inte kan tillrättaläggas på något sätt. Denna hållning, som karakteriserade även de mest politiserade och radikala massorna efter den 25 november, visar helt enkelt a fortiori att inte heller de var färdiga för en övergång till socialismen (och jag upprepar att jag inte här talar om yttersta vänstern-militärernas uppror), som skulle ha krävt kamp av ett helt annat slag. Även om jag beskriver dessa betydelsefulla omständigheter något schematiskt, talar de inte desto mindre för sig själva och kan inte förklaras bort av ”misstag” begångna av organisationer som inte förberett massorna tillräckligt mer än möjligen av sådana som aldrig förmår behandla massnorna med tillräckligt stor vördnad.

Det fenomen vi har att göra med kräver en annan förklaring, som vi måste våga framföra utan omskrivningar: *till och med de mest politiserade portugisiska massorna saknade historisk erfarenhet av öppen klasskamp.* Detta är en följd av den långa militärdiktaturen: massorna besitter inte ens en antydan till ett kollektivt minne av en sådan kamp (i Spanien och Grekland förhåller det sig på rakt motsatt sätt). 1 Portugal har massorna dagligen och under umbäranden tvingats skaffa sig erfarenhet av vad sådan kamp innebär. Att de ibland kunnat tro att socialismen skulle införas genom dekret och att de inte var beredda på att behöva kämpa för den, låter sig alltså mycket väl förklaras men ändrar likväl inte något i detta faktum, som väl illustrerar innebörden av en av de objektiva betingelserna för omöjligheten av en sammankoppling av demokratiseringsetappen och övergången till socialismen i Portugal.

2. Vad beträffar de andra betingelserna, som jag uppehållit mig tillräckligt utförligt vid i min bok, vill jag bara göra följande påpekanden:

a) Omfånget av de folkliga klassallianserna i Portugal utvidgades i stort sett inte under perioden mellan den 11 mars och den 25 november 1975. Radikaliseringen av de portugisiska massorna *var och förblev en detaljföreteelse i landet som helhet,* eftersom de kulturella ”dynamiserings”-kampanjer som drevs av de mest extrema grupperna inom MFA inte nådde ens i närheten av de avsedda målen. *Men inte nog med detta*: allteftersom takten i den historiska processen drevs upp — men också på grund av vissa av de former den ibland antog — började en del av massorna, som redan intog en reserverad hållning i fråga om den här alliansen, framför allt stora delar av den lantliga småbourgeoisin i norr men också av den mellersta bondeklassen i landet som helhet, att gå över till öppen fientlighet. Betydande sprickor uppträdde för övrigt i själva den klassallians som hade haft diktaturens fall som resultat: den inre bourgeoisin drog sig undan liksom en ganska stor del av de mellersta och övre skikten, som i stor omfattning flydde Portugal, men detta är inte

det allra viktigaste och det var förvisso något man fick vara beredd på. Betydligt signifikantare är det faktum att viktiga fraktioner av småbourgeoisin i städerna intog en viss distans till den process som försiggick (jämför bland annat PPDs och PSs uppgång) samtidigt som en viss fast hela tiden minskande del av småbourgeoisin radikaliserades i vänsterriktning.

Men *även inom själva arbetarklassen* uppstod fler och fler sprickor: som exempel härpå kan nämnas socialistpartiets snabba uppgång i början av juli och dess växande förmåga att mobilisera styrkor inom själva arbetarklassen samt den alltmer påfallande oenigheten mellan de socialistiska och kommunistiska arbetarmassorna, där Intercindicals växlande öden bara var en aspekt. Att PS antikommunistiska kampanj, som fann näring i vissa aspekter av kommunistpartiets politik, spelade en viktig roll härvidlag är ställt utom allt tvivel, men denna splittring kan inte reduceras enbart till en ”organisatorisk” kamp som ensam drog med sig massorna. Även om det är uppenbart att de element inom arbetarklassen som deltog i de oerhört kuriosabetonade aktioner som iscensattes av socialistpartiet långt ifrån befann sig *på reträtt* (till exempel mindre ”avancerade” krav) i förhållande till de positioner som intogs av de element som följde kommunistpartiet, är det lika fullt så att det skedde en reträtt enligt synnerligen komplicerade klyvningslinjer. Man får inte glömma att det under de olika faserna av den process som ägde rum förekom talrika exempel på hur arbetarklassen upphävde de experiment med självstyre eller folkmakt som redan påbörjats. På vissa företag med självstyre röstade arbetarna till exempel för att företagsledningen skulle återvända på de villkor som fastställdes av arbetarna. Till detta måste vi naturligtvis också lägga den faktor som utgjordes av *retornados*, folk som återvände från kolonierna i Afrika, som utan att slå över i högerextremism av den typ som OAS representerade i Frankrike likväl bidrog till att bromsa utvecklingen.

b) Det internationella sammanhanget och de globala styrkeförhållandena utgjorde till följd av Portugals socio-ekonomiska struktur och plats i den imperialistiska kedjan mycket tungt vägande faktorer. Det räcker härvidlag att framhålla att Portugal bara lyckades begränsa massiva, direkta utländska interventioner relativt sett på grund av att man under hela den här perioden respekterade två villkor: a) man ändrade inte på NATOs strukturer och baser i Portugal; b) man ingrep inte mot det utländska kapitalet i samband med rationaliseringarna; om man tänker på den betydande roll det utländska kapitalet spelar i Portugal och på det beroende som karakteriserar landets ekonomi, inser man en gång för alla var gränsen gick för det portugisiska experimentet.

Men även här har man tydligt kunnat konstatera precis vad jag framhöll i min bok, nämligen att det var de *inre faktorerna* som spelade *huvudrollen*: de ”yttre faktorerna kunde inte påverka massornas hegemoni över demokratiseringsprocessen under den här perioden och utgjorde heller inte den viktigaste orsaken till dess misslyckande. Detta betyder också att de bara förhindrat möjligheten av en övergång till socialismen i den mån de förs samman med den objektiva inre situationen i Portugal.

c) Statsapparaternas organisatoriska stomme visade sig trots allt besitta stor inre styrka och gav prov på en anmärkningsvärd soliditet. Det var graden av politisk medvetenhet hos personalen i dessa apparater som under den period diskussionen gäller bestämde de gränser som jag betonade i min framställning. Visserligen skedde det, i och med att processen påskyndades, både en viktig utrensning av tjänstemän inom dessa apparater efter den 11 mars och betydande (om än inte helt otvetydiga) förändringar inom vissa av de ideologiska apparaterna (pressen, bokutgivningen, kommunikationsmedia, skolapparaten etc.). Men å ena sidan förblev det inflytande som den dominerande ideologiska apparaten, kyrkan, utövade i det allra närmaste intakt, trots att massorna konfiskerade Renascençaradion, och å andra sidan kvarstod under hela den här perioden de karakteristiska tvetydigheterna inom den repressiva apparaten, i synnerhet inom armén, och gav

till slut upphov till inre motsättningar som var en viktig anledning till att 25-novemberoperationen lyckades.

Först och främst — och detta är ett remarkabelt faktum — raserades aldrig diktaturens två viktigaste repressiva stöttepelare, *Republikanska nationalgardet* (GNR) och *Allmänna säkerhetspolisen* (PSP), vilket jag påpekade i min bok; deras funktioner ifrågasattes inte ens under den följande tiden utan förblev praktiskt taget intakta under de olika regeringar som leddes av Gonçalves. Men låt oss ta itu med själva armén: det har nu tydligt visat sig att MFA hela tiden utgjorde en minoritetsgrupp inom officerskåren, att det ständigt genomsyrades av viktiga motsättningar och framför allt att politiseringen av de flesta officerarna skedde på ett tvetydigt och ytterligt begränsat sätt. Den stora majoriteten ”yrkesofficerare” liksom en betydande del av de direkt i MFA enrollerade officerarna tog del i processen endast på villkor att Statens fortbestånd upprätthölls och omfattade en ideologi som såg armén som en stöttepelare för den allmänna ordningen och en garant för den nationella enigheten: omsorgen om den hierarkiska disciplinen och om arméns enighet åsidosattes aldrig av majoriteten av de officerare som fanns kvar i armén även efter utrensningarna som följde efter den 11 mars. De flesta officerarna hade under inflytande av SUV-rörelsen intagit en avvisande hållning gentemot den ökade takten i processen före den 25 november, vilket också framgick av omröstningarna i MFAs olika organ i september, som vittnade om ett starkt tryck, som om det an inte kom från höger i varje fall bidrog till en uppbromsning av processen.

Allt detta berör jag bara antydningsvis men det *äger en exakt innebörd*: om processen i Portugal under den här perioden än karakteriserades av avsevärt stegrade motsättningar mellan statsapparaterna och deras olika grenar och av motsättningar inom var och en av dessa statsapparater, vilket bland annat var ett uttryck för betydande *förskjutningar* inom statsmakten och massornas erövring av maktens bastioner, berövades bourgeoisin aldrig sin makt utan förfogade över solida, nära nog orubbliga positioner i dessa statsapparaters inre kärnor. Situationen fördunklades av den osäkra jämvikten inom dessa apparater, vilken hade bidragit till deras overksamhet och provisoriska neutralisering, men läget återställdes snabbt till bourgeoisins fördel.

Vad skedde nu inom organisationen av massornas makt? Jag nämner för ögonblicket bara att även om massorna obestridligen förfogade över maktcentra inom statsapparaterna (från COPCON till femte militärdivisionen och de ideologiska apparaterna) och även om man på så sätt bevittnade uppkomsten av komplicerade uppdelningar av formell och reell makt inom dessa apparater, kunde man likväl inte vid något tillfälle konstatera den karakteristiska *dubbla maktsituation s*om uppstår genom att man organiserat en centraliserad folkmakt *parallellt med* och *utanför* den officiella Staten och som är ett viktigt objektivt villkor för en övergång till socialismen. Dels blev Intercindical på grund av sina inre motsättningar snabbt funktionsodugligt, dels förblev de olika formerna av ”folkmakt” (arbetarkontroll, arbetarkommittéer, bostadskommittéer, bondekommittéer för jordbruksreformer, SUV-rörelser etc.) huvudsakligen embryonala, fragmentariska och utan någon central samordning.

d) Slutligen måste vi beröra frågan om massorganisationerna. Det mest påfallande är att *det klart framgår att det saknades ett revolutionärt massparti* med en konsekvent och adekvat linje för övergången till socialismen i ett europeiskt land som Portugal, ett grundläggande villkor för en sådan övergång. Varken socialistpartiet eller kommunistpartiet (jag återkommer till detta senare), för att nu inte tala om organisationerna på yttersta vänsterkanten, kunde råda bot på denna brist.

Likväl måste man dra fram *MFAs* natur och roll i detta sammanhang eftersom rörelsen spelade en så betydande roll mellan den 11 mars och 25 november. Det är obestridligen så att MFA trots de djupgående förändringarna i sin sammansättning och i sin politik på grund av arten av sina inre

motsättningar (som spänner från Carvalho till De nio), på grund av sin politiska tvehågsenhet (alltifrån det famösa julidokumentet som manade till skapande av folkmakt ända till det tveksamma valsandet hit och dit före den 25 november), på grund av frånvaron av organiska band med massorna (tänk på de olika faserna i den kulturella dynamiseringen), på grund av sin motsägelsefulla attityd gentemot arméns struktur och roll (omspännande såväl vänstermilitärer som strikt professionella) *bara bekräftat följande faktum*: nämligen att dess *klassrepresenterande* roll i större utsträckning har vacklat mellan den radikala småbourgeoisie och den konfliktladdade alliansen mellan en del av småbourgeoisie och den inre bourgeoisin än den har fungerat som organisatör av arbetarklassen och folkmassorna på landsbygden.

Men det är uppenbart att förvandlingarna och den roll som spelats av statsapparaterna, armén och MFA liksom av de politiska organisationerna under den här perioden inte under några omständigheter kan reduceras till en förenklad analys av deras klassfunktioner. I själva verket har processen i Portugal än en gång med all önskvärd tydlighet visat på den politiska överbyggnadens *relativa självständighet* gentemot de olika klasser som kämpar mot varann: en relativ självständighet som jag själv var benägen att underskatta i min bok. Den politiska överbyggnaden har bevisat sin egen resistens, täthet och tyngd och sin specifika process, något som långt ifrån alltid hängt samman med förändringarna av styrkeförhållandena i klasskampen, och man kan säga samma sak om förhållandena mellan ”de organisatoriska striderna” och de klassrepresenterande funktionerna. De folkliga krafternas uppsving kunde långt ifrån direkt och otvetydigt avläsas punkt för punkt inom statsapparaterna. Det är framför allt om man tar denna relativa självständighet, alltså statsapparaternas specifika institutionella stomme, med i beräkningen som man kan förstå att MFA i Portugal lämnat ännu ett bevis för att en organisation som utgår direkt ur den borgerliga militära strukturen och således till stor del lyder dess egen logik inte i något fall kan leda en övergång till socialismen.

Hur det än förhåller sig med detta, bör de här anmärkningarna räcka för att visa att det aldrig var fråga om en övergång till socialismen under den här perioden i Portugal. För att uttrycka saken ännu klarare: socialismen har aldrig vid något tillfälle i realiteten stått på dagordningen. Vad som däremot skedde var att ledningen och hegemonin över demokratiseringsprocessen flyttades från bourgeoisin till folkmassorna: detta kunde avläsas i en snabbare demokratiseringstakt inom vissa statsapparater, i viktiga nationaliseringsåtgärder som drabbade det stora monopolkapitalet (omkring 50 % av kapitalet förstatligades), i viktiga jordbruksreformer i södra delen av landet, i en märkbar förbättring av massornas levnadsstandard, i ett ökat inflytande för arbetarna på arbetsplatserna, i att man inrättat små organisatoriska enheter av typ ”arbetarmakt” etc. etc. Men först skall jag dröja vid *orsakerna* till att arbetarklassen miste sin ledande roll i denna demokratiseringsprocess.

1. Vissa av dessa skäl sammanfaller med de orsaker jag drog uppmärksamheten till i samband med omöjligheten i Portugal av en sammankoppling av en demokratiseringsetapp och en övergång till socialismen: närmare bestämt *avsaknaden av mäktiga och fast rotade klassorganisationer* (fackföreningar, vänsterpartier) som klarar av att samordna och ena massornas initiativ, och i all synnerhet avsaknaden av ett revolutionärt massparti, vars roll än en gång visat sig oundgänglig inte bara för den ”socialistiska revolutionen” utan också för massornas hegemoni i en demokratiseringsprocess. I själva verket är det som frapperar mest i Portugal inte vissa organisationers ”misstag” utan den kaotiska, fragmentariska och motsägelsefulla karaktären i de initiativ som tagits av folket och av diverse organisationer liksom den totala bristen på samordning. Exemplen spänner från strejkrörelsen till initiativ av typ folkmakt. från ockupationer av jord till ockupationer av obebodda hus och till experiment i självstyre, från åtgärder beträffande de ideologiska apparaterna till rörelserna inom armén.

Det andra skälet till att arbetarklassen förlorade hegemonin över utvecklingen var *avsaknaden av en allians mellan olika vänsterorganisationer kring ett klart definierat program för en demokratiseringsprocess*. Denna folkliga enhet på organisationsplanet saknades på ett hjärtskärande sätt i Portugal. De berörda organisationerna hade visserligen samlats kring MFAs samlingsprogram (som för övrigt var tämligen vagt) före de första valen i april 1975, men händelserna därefter visade att det för alla parter bara rörde sig om en formell och ytlig enighet, och skälen till detta varierade från organisation till organisation. Detta program gav nämligen långt ifrån uttryck för en enad ståndpunkt representativ för MFA själv, eftersom detta är en föränderlig organisation som ständigt genomsyras av djupgående motsättningar. Den period vi sysslar med kan i det här avseendet karakteriseras som en sannskyldig balett där mot en fond av djup splittring den ena organisatoriska och konjunkturmässiga överenskommelsen avlöser den andra och där handlingen omfattar såväl de olika faserna av relationerna mellan Socialistpartiet och Kommunistpartiet som de olika stadierna av Socialistpartiets relationer till MRPP (en maoistiska organisation) eller av Kommunistpartiets relationer till Fronten för organisation av yttersta vänstern. Scenariot kompliceras ytterligare om man dessutom tar med i beräkningen relationerna mellan dessa organisationer och MFAs olika fraktioner (från COPCON till femte divisionen och de s.k. ”moderata” sektorerna) och armén som helhet. För övrigt utgör dessa relationer vid ett visst givet stadium av utvecklingen minst lika mycket ett resultat av kampen om inflytande och om de strikt organisatoriska relationerna på den politiska scenen som de svarar mot de reella relationerna i klasskampen. Alla dess omständigheter förhindrade en samordning och ett enande av massrörelsen och bidrog snarast till dess splittring och desorientering.

2. De följande anmärkningarna gäller den hållning som intogs av de viktigaste vänsterorganisationerna och deras konkreta politik men syftar också till en karakterisering av etappen, den process som ägt rum och de reella styrkerelationerna.

a) *Socialistpartiet*: det har bara ytterligare bekräftat sin socialdemokratiska karaktär och sin djupast sett högerinriktade politik. Dess politik har i själva verket alltid syftat till en demokratiseringsprocess under den inre bourgeoisins hegemoni, som det alltmer kommit att framstå som en privilegierad representant för, en utveckling som den historiska accelerationen understrukit. Det anslöt sig endast ytterst motvilligt och under påtryckningar från sin bas till de antimonopolistiska åtgärder som vidtogs av regeringarna Gonçalves, det har hela tiden sökt bromsa händelseutvecklingen och har återigen bara rättat sig efter den då det förekommit påtryckningar nerifrån; det har oemotståndligt lutat åt PPD och har på så sätt ständigt hållit fältet öppet för kompromisser med det utländska kapitalet och den monopolistiska kompradorbourgeoisin. Genom sin ursinniga ”antikommunism”, som för övrigt funnit näring i kommunistpartiets politik och misstag, har det på ett bekvämt sätt kunnat uppträda som demokratiseringens förespråkare gentemot vissa orealistiska aspekter av kommunistpartiets politik som syftat till att sammankoppla demokratiseringsprocessen med en övergång till socialismen men också gentemot den modell av socialismen och de sätt att uppnå den som kommunistpartiet lovordat. På så sätt kunde Socialistpartiet fördunkla det reella alternativ som det själv representerade, nämligen inte bara en realistisk demokratiseringsprocess utan faktiskt en demokratiseringsprocess under borgerlig ledning och hegemoni. Men å andra sidan är det också klart att Socialistpartiet inte utgjorde något språkrör för kompradorbourgeoisins eller de stora jordägarnas ”reaktion” inför den påbörjade processen, vilket de fullständigt överdrivna jämförelserna mellan Spinola och Soares ibland har gjort gällande.

b) *Kommunistpartiet*: här måste jag, eftersom man i Västeuropa varit alltför benägen att lasta det för alla de ”försyndelser” som man menar har begåtts i Portugal, inledningsvis framhålla att det i själva verket spelat en *relativt obetydlig* roll både vad samhälleligt inflytande och politiska

initiativ beträffar. Det innehade långt ifrån en dominerande roll under den period som saken gäller och i varje fall inte i en serie affärer, framför allt den som gällde tidningen *Republica*, som man utan vidare gjort det ansvarigt för.

Inte desto mindre måste det sägas att dess politik, i den mån den verkligen haft någon betydelse, ofta präglats av att man underskattat styrkeförhållandena men framför allt av att man på ett nästan systematiskt sätt vacklat mellan en demokratiseringsetapp och en övergång till socialismen, kort sagt av en *anmärkningsvärd förvirring*. Dess politik har syftat än till det ena, än till det andra, man har gjort framstötar och undanmanövrar, man har påskyndat och bromsat upp, och det hela har ständigt gått i sick-sack: man har stött strejkrörelser som kommit olägligt och i realiteten varit till förfång för andra strejker, om de inte rentav fördömt dem; man har stött de mest radikala formerna av folkmakt (till exempel SUV) men vägrat samarbeta med deras centralorganisationer; man har visat stor följsamhet mot vissa ultravänsteristiska sektorer av MFA (framför allt efter det att Gonçalves fått lämna regeringen i september) men hållit en viss distans mot COPCON och Carvalho i kritiska ögonblick; man har underlåtit att kämpa mot de repressiva institutioner som diktaturregimen lämnat efter sig (GNR och PSP) men lagt femte militärdivisionen under sin kontroll och visat tendenser till att sätta sig på MFA; man har drivit en enighetspolitik visavi Socialistpartiet, man har oavbrutet deltagit i regeringsarbetet och tillämpat en taktik av extrem vänstertyp gentemot Socialistpartiet som fört tankarna till den beryktade tredje perioden av Kommunistiska internationalen (1928-34) då man nästan betraktade Socialistpartiet som en socialfascistisk rörelse; man har godtagit de gränser som uppställts för jordbruksreformerna och samtidigt gett sitt ovillkorliga stöd åt ockupationen av obrukad jord. Listan kunde göras lång och jag skall inte uppehålla mig mer vid detta, i all synnerhet inte som kommunistpartiet senare gjorde självkritik. Jag skulle däremot vilja framhålla att det skulle vara fel att betrakta kommunistpartiets politik som konsekvent och i sin helhet präglad av extrema vänsterståndpunkter. Det vore utan tvivel riktigare att säga att det rört sig om en djupt motsägelsefull politik, som bestått av på varandra följande framstötar och reträtter vilka haft tycke av höger- och extrem vänsterpolitik. Den har fungerat som högerpolitik i ett perspektiv som för kommunistpartiet gällt övergången till socialismen och som extrem vänsterpolitik i ett perspektiv som rört en demokratiseringsetapp. I själva verket var båda perspektiven *ständigt närvarande* i det portugisiska kommunistpartiets politik.

Men detta är bara en aspekt av problemet som egentligen är den minst viktiga. Den avgörande aspekten rör PCPs uppfattning och praktiska attityd beträffande socialismens införande och massornas övertagande av makten: jag säger avgörande inte bara därför att frågan om socialismen *vid sidan om* frågan om demokratiseringsetappen ständigt stod på dagordningen för kommunistpartiet efter den 11 mars 1975 utan även därför att dess uppfattning och praktiska attityd beträffande övergången till socialismen *alldeles uppenbart genomsyrat dess politik beträffande själva demokratiseringsprocessen.*

Problemet är otvivelaktigt mycket omfattande: det rör frågor av en sådan vikt som den om en avantgardistisk och minoritetspräglad övergång till socialismen eller den om en övergång på grundval av massornas aktiva stöd, frågan om en strategi för ett maktövertagande via ett frontalangrepp och ett rörligt krig eller frågan om en utdragen övergång via ”ställningskrig” (de olika komponenterna i dessa alternativ svarar för övrigt inte mot varandra punkt för punkt på ett entydigt sätt), frågan om de medborgerliga rättigheterna och demokratin under en övergångsprocess och under en socialistisk regim etc. Men fastän alla frågorna hänger samman med varann, skall jag särskilt uppehålla mig vid den som rör PCPs attityd till Staten och det politiska maktövertagandet eftersom det förmodligen är den som mest präglat dess praktik under demokratiseringsprocessen. Denna fråga är särskilt komplicerad eftersom den inte ryms inom ramen för ett enkelt

strategiskt alternativ (vilket man ibland ger sken av) där det antingen blir fråga om ett plötsligt uppror i form av en frontalattack i stil med ”anfallet på Vinterpalatset”, som man menar att PCP har satsat på, eller ett utdraget ”ställningskrig”, som man menar att PCP underlåtit att föra. Den attityd man intar gentemot frågan om Staten *går utöver* dessa båda alternativ, eftersom en felaktig uppfattning — den som kommunistpartiet omfattar — i den här frågan kan uppträda i den ena strategin lika väl som i den andra, ty det är inte alls klart att PCP följde den första strategin; däremot har dess felaktiga uppfattning beträffande frågan om Staten präglat dess politik som helhet.

I själva verket låg det för en demokratiseringsprocess under massornas ledning avgörande problemet i det faktum att *de borde förvissa sig om att deras egentliga politiska makt vilade på en solid grund.* Detta problem har två underavdelningar: a) man måste organisera former för folklig makt som existerade parallellt med de egentliga statsapparaterna; jag återkommer till detta; b) man måste skaffa sig maktbaser inom själva statsapparaterna. Vilken var PCPs praktik i det här avseendet? Man kan säga att det huvudsakligen rörde sig om en *snäv partisanpolitik*, med vilket jag menar en konsolidering av dess *”organisatoriska” inflytande* som till stor del vilade på en nästan konspiratorisk *kärnbildning* och på att ”pålitligt folk” placerades på nyckelpositioner liksom på att man drev en *teknicistisk* och *byråkratisk* politik som bestod i att man organiserade noggrant kontrollerade grenar och branscher som kunde strömlinjeforma och kortsluta ”statsmaskinen” (jämför till exempel affären med den femte divisionen). Detta är en politik som står i samklang med den instrumentalistiska uppfattning av Staten som jag dragit uppmärksamhet till i själva boken, en uppfattning av Staten som ett ”verktyg” eller ”maskin” som ser erövringen av Staten som en ”manipulation” via dess tjänstemän och som en *kolonisation* av dess kugghjul: detta är utan tvivel ett av skälen till att PCP anslöt sig så helhjärtat till MFAs politik och rättade sig efter alla dess kursändringar i förhoppning om att kunna dominera det via femte divisionen. Denna uppfattning bortser från att Staten utgör den materiella förtätningen av ett *styrkeförhållande* mellan olika klasser så som detta förhållande kommer till *specifikt uttryck* inom Staten och alltså även från att klasskampen totalt genomsyrar Staten; eftersom denna uppfattning inte tar detta med i beräkningen, leder den till en politik som är oförmögen att ställa frågan om den inre kampen i statsapparaterna under maktövertagandet i termer av *masskamp* och av *klassallians* och uttrycker den bara i termer av en organisations (Partiets) omhändertagande av statsmaskinen. Detta är otvivelaktigt roten till en hel serie misstag som PCP begått, till vilka man också måste lägga andra misstag som att underskatta styrkeförhållandena och att sammanblanda demokratiseringsetappen och övergången till socialismen.

c) *MFA:* detta är en fråga som är av synnerligen stor vikt eftersom MFA bibehållit sin ledande roll under hela den här perioden: jag har redan diskuterat vissa aspekter av den. Den dominerande roll som denna organisation, direkt framsprungen ur den borgerliga statens institutionella stomme, spelat i frånvaron av ett revolutionärt massparti har i längden bidragit till att förhindra ett fullföljande av en demokratiseringsprocess under massornas hegemoni. Fastän MFA utgjorde en grundläggande del av denna process och hade kunnat lämna ett avgörande *stöd* åt massornas hegemoni, kunde det inte i längden vara dess ledande drivkraft. Hela perioden mellan den 11 mars och den 25 november präglades av gränserna för den dominerande roll (visserligen bara i en demokratiseringsprocess men under massornas hegemoni) som spelades av ett MFA som ständigt var splittrar i sektorer genomsyrade av militär vänsterism som ansåg att man befann sig i en övergång till socialismen (denna vänsterism kulminerade i den upprorsrörelse som leddes av militärer hemmahörande inom yttersta vänstern den 25 november) och i sektorer som lutade mot en borgerlig hegemoni över demokratiseringsprocessen. Denna situation blev ännu tydligare under tiden strax efter den 25 november. Det är särskilt uppenbart att fullföljandet av demokra-

tiseringsprocessen under massornas ledning efter Gonçalves fall i september i längden bara kunde ske genom en kompromiss mellan COPCON och De nio. Denna kompromiss gick om intet strax före den 25 november på grund av ultravänsterattityden inom vissa sektorer av COPCON (just så beskrev Carvalho själv situationen) men också på grund av MFAs egen natur.

d) *Yttersta vänsterns organisationer:* de har varit av så mångskiftande slag i Portugal att det är omöjligt att behandla dem alla på ett generellt plan. Vad som förtjänar att framhållas är dels den viktiga roll yttersta vänstern spelat i jämförelse med andra europeiska länder, dels den förkrossande dominans som utövats av så kallade ”maoistiska” eller ”prokinesiska” grupper med MRPP i spetsen. *Vad beträffar de sistnämnda*, som i sin politik skiljt sig på ett mycket tydligt sätt från andra organisationer inom yttersta vänstern, talar fakta sitt tydliga språk: genom politiken med en ”huvudfiende”, vilken tillämpats på kommunistpartiet som betraktas som ”social-fascistiskt”, genom att de i Portugal infört den kinesiska utrikespolitiken som ser Sovjetunionen som huvudfienden och som därigenom i praktiken gynnar den amerikanska hegemonin och högerkrafterna i Europa, genom det grundläggande stöd de givit åt Socialistpartiet — allt samtidigt som de fortsatt med sin extrema vänsterdemagogi — *bär de obestridligen en stor del av ansvaret för att det portugisiska experimentet misslyckats.*

3. Sammantagna förklarar dessa element den djupt motsägelsefulla karaktären i den allmänna politik som förts i Portugal under den ifrågavarande perioden, *en politik som ständigt pendlat mellan för mycket och för litet* och som satt den folkliga klassalliansen på allvarligt prov och lett till att en demokratiseringsprocess under deras hegemoni misslyckats. Jag skall här framhålla vilka lärdomar man rent allmänt kan dra beträffande *frågan om Staten* i en sådan process, lärdomar som är av allra största vikt för oss.

Dels den lärdomen att om folkmassorna vill försäkra sig om ledningen över processen, alltså om själva baserna för politisk makt, måste de ovillkorligen organisera former för folklig makt på basnivå (arbetarkontroll, arbetarråd och kvartersråd, bondekommittéer etc.) som finns *parallellt med* och *utanför* de egentliga statsapparaterna: en kamp om erövringen av maktbaserna *kan aldrig* under några som helst omständigheter och även om det sker under en demokratiseringsetapp *begränsas* till en kamp som förs enbart inom statsapparaterna. Dessa ansatser till folklig makt och folklig självorganisation har spelat *en avgörande roll* i Portugal för själva införandet av folklig hegemoni i demokratiseringsprocessen.

Men man kan även, eftersom det rör sig om en övergång till socialismen, dra den lärdomen att dessa former av folklig makt inte kan underordna sig en *central samordning* av typ *dubbelmakt* (detta var den erfarenhet sovjeterna gjorde): detta kan varken ske via vänsterpartierna eller fackföreningarna, de parter som gör anspråk på denna folkliga makt, eller ”spontant”, vilket är ytterligare ett skäl. I själva verket beror inte vänsterns misslyckande i Portugal på att den inte ens försökt sig på denna operation, som är *omöjlig* enligt de objektiva villkoren för en demokratiseringsprocess. Skälen är att söka på annat håll: om dessa maktformer, som är oundgängliga för massornas ledning av processen, i detta skede inte kan bilda en centraliserad organisatorisk struktur, dvs. på något sätt skissera stommen i en parallell Stat, *måste de tvunget stödja sig på statsapparaten.*

Detta i sin tur betyder i klartext två saker:

a) att statsapparaten, inom vilken massorna samtidigt bör upprätta bastioner, själv bör genomgå en genomgripande strukturell förvandling (demokratisering). Detta är ett villkor i varje fall för en demokratiseringsprocess under massornas hegemoni och det är också vad den portugisiska vänstern försökt uträtta.

b) men också att denna statsapparat när den väl omhändertagits av massorna *måste fortsätta att fungera inom en operationell enhet*, dvs. under denna etapp kan det inte bli tal om att ”krossa” den och dess ”demokratisering” får inte heller betyda att den raseras. Det portugisiska experimentet visar i själva verket följande: inom ramen för en demokratiseringsetapp, där massorna och deras organisationer i avgörande stycken lyckats besätta statsapparaten innebär ett raserande, sönderplockande eller ituklyvande av denna apparat under den oklara förevändningen (som förutsätter att den socialistiska revolutionen redan genomförts) att staten håller på att ”vittra bort” till fördel för ”Folkmakten”, som måste förbli outvecklad, det bästa tänkbara tillfälle för borgerligheten att återerövra de positioner som massorna intagit. Raserandet och uppsplittringen av statsapparaten i Portugal, vilken likaledes berodde på oenigheten mellan vänstern och yttersta vänstern, gjorde det möjligt för bourgeoisin att inom staten upprätta vattentäta och ointagliga bastioner, försvårade en effektiv neutralisering av dessa bastioner och hindrade dessutom vänstern från att genom Staten (inklusive dess ekonomiska apparat) stödja experiment grundade på folkmakt (jordbrukskooperativ, självförvaltade företag) när dessa attackerades av högern. Sådana experiment, som stöddes av en stor del av vänstern och misslyckades på grund av att man saknade det statliga stöd och agerande som massorna krävde, var det mycket gott om. Dessa fall är signifikativa ty i de allra flesta fall *var det inte så att statsapparaterna eller deras personal ”saboterade” dessa experiment:* det var tvärtom så att dessa apparater, som besatts av massorna och utgjorde bastioner för deras makt, tvingades till overksamhet på grund av det allmänna tillstånd av sönderfall som kännetecknade statsapparaterna.

Detta är de huvudsakliga skälen till att demokratiseringsprocessen under massornas ledning misslyckades i Portugal: i gengäld spelade valen i april 1975 en begränsad roll i det här sammanhanget, fastän de betytt en del genom den legitimitet de tillförde Socialistpartiet, detta sagt i motsats till vad som görs gällande i en serie analyser (inklusive PCPs egen), vilka röjer en benägenhet att i dessa val se det grundläggande ”misstaget”. I själva verket kunde demokratiseringsprocessen i ett land som Portugal inte i längden undvara allmänna val. Men om de andra faktorerna hade uppfyllts, är det troligt att dessa val, vars funktion för övrigt redan hade fastställts genom en tidigare överenskommelse mellan de politiska partierna och MFA och vars resultat långt ifrån gynnade högern (PS, PCP och MPD fick ensamma totalt sett mer än 54 % av rösterna, en siffra som till exempel Unidad Popular i Chile aldrig ens vågat drömma om), inte skulle ha medfört något hot mot massornas ledning av händelseförloppet. Dessa val har i själva verket bara fått effekt *a posteriori* dvs. sedan styrkeförhållandet väl en gång ändrats till bourgeoisins fördel.

Massornas ledning och hegemoni i demokratiseringsprocessen under den här perioden kunde avläsas dels i ett påskyndande av demokratiseringen av vissa apparater, dels i några viktiga åtgärder, som jag redan omnämnt, från förstatliganden till jordbruksreformer i söder. Dessa åtgärders eventuellt socialistiska karaktär kan man inte uttala sig om abstrakt utom i de fall där det rörde sig om avancerat arbetarinflytande: de skulle ha kunnat utgöra ett första införande av socialistiska åtgärder inom ramen för en övergång till socialismen. I själva verket överskred inte dessa åtgärder, hur progressiva de än må ha varit och trots att de vidtogs i samband med en demokratiseringsprocess, som *sådana* ramarna för de borgerliga relationerna, och det är på det sättet de har fungerat därefter eftersom övergången till socialismen nu måste ses i ett avlägset perspektiv. I själva verket har ingen av dessa åtgärder trots lönestoppspolitiken allvarligt ifrågasatts efter den 25 november utan massorna har på det hela taget lyckats behålla de erövringar man gjort, åtminstone hitintills. Detta betyder att dessa åtgärder (förstatliganden och jordbruksreformer) inte *i sig själva* utgör något hot mot det kapitalistiska systemet och bourgeoisins makt. Eftersom styrkeförhållandena ändrats, skulle det naturligtvis vara konstigt om man inte inom en nära framtid får vidkännas en viss tillbakagång: men bourgeoisins fortsatta

maktinnehav innebär inte nödvändigtvis att dessa erövringar helt enkelt elimineras, som en del trott som hyst ljuva illusioner om dessa åtgärders specifikt socialistiska karaktär och som väntade sig att de helt skulle utraderas efter den 25 november.

Det är självklart att detta kommer att bero på hur styrkeförhållandena *ytterst* utvecklar sig. Även om de ursprungliga gränserna för en folklig klassallians inte utvidgats eller själva klassalliansen förstärkts under perioden fram till den 25 november och även om delar av dessa klasser, som vi sett, höll en viss distans till den ökade takten i händelseförloppet, är det likväl sant att denna klassallians på det hela taget inte bröts till följd av den inre bourgeoisins avfall: dessa fraktioner av folket gick inte över på reaktionens sida i motsats till vad som redan hade hänt för Allendes fall i Chile. Den folkliga klassalliansen består alltjämt trots alla omvälvningar och sprickor och trots oenigheten mellan vänsterorganisationerna. Även om den 25 november naturligtvis innebar en tillbakagång och ett misslyckande för folkmassorna, utgjorde den dock inte ett allvarligt misslyckande för arbetarklassen och folkmassorna, som omsorgsfullt undvek att ge sig in på äventyrligheter i stil med vänstermilitärernas uppror. Detta förklarar för övrigt att aktionen den 25 november inte är att se som de stora jordägarnas och kompradorbourgeoisins återgång till aggressiva reaktionära kraftåtgärder: inte bara därför att den misslyckades med att vara just detta men också därför att den inte från början haft denna klassinnebörd, trots vad som sagts av de fantasifulla uttolkare som såg fascismens skugga växa sig stark bakom Antunes och Eanes och som bara haft sina likar i dem som före den 25 november satte upp socialismen på dagordningen. Jag menar, schematiskt uttryckt, att den 25 november visserligen återupprättade den inre bourgeoisins hegemoni över demokratiseringsprocessen men att den inte desto mindre parallellt utgjorde resultatet av just denna folkliga klassallians (kommunistpartiet har hela tiden varit representerat i regeringen) i samband med att det skedde en ändring av styrkeförhållandena och eftersom folkmassorna var oförmögna att behålla ledningen över händelseförloppet: den 25 november utgjorde inget nytt hot mot demokratiseringsprocessen även om vissa säkerhetsriglar till skydd mot ”reaktionens” återkomst fått tagas bort. Jag är till och med frestad att säga att av allt som inträffat under det portugisiska experimentet var den 25 november utan tvivel det minsta möjliga onda ty om man inte vill falla offer för frestelsen att återskapa historien med hjälp av om, måste man medge att det portugisiska experimentet gick med stormsteg mot en katastrof. Massorna måste tvivelsutan fortfarande betala för att den borgerliga hegemonin över händelseförloppet återupprättades men framtiden är nu i huvudsak räddad (även om man nu har anledning att tro att denna framtid är avlägsen) eftersom demokratiseringsprocessen obestridligen *stabiliserats* till bourgeoisins fördel.

2. Spanien

Eftersom Portugal är det land som uppvisat flest nya problem efter det att jag färdigställt min bok, skall jag nu fatta mig kortare i fråga om Spanien och Grekland.

Utvecklingen i Spanien bekräftar att de militära diktaturregimerna är oförmögna att förändra sig själva, dvs. att uppvisa en kontinuerlig och lineär inre utveckling mot en ”parlamentarisk-demokratisk” regimform som skulle kunna ersätta den föregående regimen genom en kontrollerad ”succession”, och att demokratiseringsprocessen inte kan påbörjas utan ett demokratiskt ”brott” med den föregående regimens institutionella uppbyggnad.

Denna brytningsprocess har ännu inte ägt rum i Spanien trots den anmärkningsvärda oron på den politiska scenen efter Francos död. Man får emellertid inte blanda samman den politiska scenen med statsapparaternas organisatoriska struktur, som *i det väsentliga fortfarande är oförändrad*. Jag säger ”i det väsentliga” ty nödvändigheten av ett brott gäller övergången till en ”parlamen-

tarisk-demokratisk” statstyp och innebär inte att frånvaron av ett sådant brott och en sådan övergång tvingar diktaturregimerna till ren och oförfalskad orörlighet. De kan alltefter omständigheterna tillåta vissa inre förändringar bara dessa är av strängt begränsat omfång. Det är vad som just nu sker i Spanien; förändringarna där innebär huvudsakligen bara en utplacering av styrkorna inför den process som står för dörren: ”reform”-viljan hos förespråkarna för en kontinuerlig och kontrollerad övergång till en hårdför demokrati av det slag Fraga (inrikesministern i regeringen Arias) tänker sig tycks inte kunna bestå det prov ett uppsving för den folkliga kampen innebär; ”reform”-sektorn söker sig i så fall oemotståndligt till ”bunkern” och ”status quo-gruppen” (jämför den blodiga och massiva repressionen i Spanien i februari-mars 1976). Den viktigaste motsättningen vad beträffar en omvandling av regimen går inte mellan ”bunkern” och de reformvänliga utan mellan dessa två och de krafter som verkar för brytningen.

Vad beträffar denna demokratiska brytningsprocess vill jag bara dra uppmärksamheten till följande punkter:

1. Dess påbörjande tycks dröja litet längre än vad man skulle ha kunnat tro före Francos död. Detta av tre grundläggande skäl:

Först och främst därför att den francotrogna yttersta högern har bevisat att den fortfarande förfogar över ett obestridligt folkligt stöd, något som jag underskattade i min bok, där jag menade att det stöd Franco hade lyckats skaffa sig praktiskt taget hade försvunnit och att de extrema högerorganisationerna bara utgjorde förbenade reliker. I själva verket ådagalade de en skräckinjagande vitalitet som spände över hela fältet, från de gamla kämparna i inbördeskriget till diverse falangistgrupper.

Det andra skälet gäller den inre bourgeoisins nuvarande politiska inställning. På grund av dess inre motsättningar och politiska och ideologiska begränsningar, vilka jag understrukit, tycks en viktig del av denna bourgeoisi, som sökte sig mot *Samverkansprogrammet* och *Den demokratiska juntan* till följd av de misslyckade demokratiseringsförsöken under Franco, efter hans död, i varje fall för ögonblicket, ha låtit sina planer på att överge den frankistiska regimen föra dem till Fragas ”reformvänliga” väg (som bara är en återvändsgränd). På så sätt ger man än en gång efter för ett hägrande perspektiv där man kan både ha och sälja på en gång: ett perspektiv i vilket regimen förvandlas utan att bourgeoisin behöver ta några risker eller betala det nödvändiga priset.

Slutligen ett tredje skäl som gäller den frankistiska Statens *relativa självständighet* gentemot klasskampen, framför allt gentemot maktblocket — återigen något som jag var benägen att underskatta, precis som i mina analyser av Portugal. Denna självständighet framgår tydligt av den motståndsförmåga och den tröghet som den frankistiska Staten präglas av trots reformviljan inom vissa sektorer av regeringen och trots den politiska inställning som råder inom en stor del av maktblocket: det är bara så man kan förstå ”bunkerns” avsevärda institutionella tyngd inom statsapparaten. Den relativa självständigheten framgår också mycket tydligt av de specifika vägar som de inre motsättningarna inom statsapparaten följer, framför allt inom armén där dessa motsättningar bekräftas (bildandet av Militära demokratiska unionen) och förstärks samtidigt som de innesluts eller rättare sagt *kanaliseras* i den frankistiska apparatens omloppsbanor. Sammantagna lämnar dessa element alltid möjligheter öppna för yttersta högern och den hårda kärnan i de här apparaterna att företa en preventiv intervention i syfte att motverka de förändringar som närmar sig.

2. Styrkan hos folkrörelsen och vänsterorganisationerna med spanska kommunistpartiet i spetsen har bara ytterligare bekräftats. Eftersom Spanien inte haft någon motsvarighet till Portugals kolonialkrig eller Greklands inblandning i Cypernfrågan, vågar man kanske tro att folkrörelsens

utveckling, så som den kommer till uttryck i de inre motsättningarna inom statsapparaten, kan komma att utgöra det direkt bestämmande element som utlöser brytningsprocessen, vilka former den nu än kommer att ta sig. Ett grundläggande faktum härvidlag är utan tvivel *enigheten mellan demokratiska organisationer och vänsterorganisationer som bara ytterligare befästs* (se till exempel samgåendet mellan Samverkansprogrammet och Demokratiska juntan i mars 1976) till följd av regeringens försök att isolera dem från varandra och framför allt från kommunistpartiet. Denna enighet beror till stor del på det spanska kommunistpartiets politik som markant skiljer sig från det portugisiska kommunistpartiets politik.

Men dessa anmärkningar utgör inget förhandsutlåtande om vilka former den demokratiska processen kommer att ta. Det avstånd som antytts existera mellan regeringens politiska framträdanden och statsapparatens organisatoriska struktur skulle eventuellt kunna utvecklas i båda riktningarna: och även om de förändringar som inträffat på den politiska scenen efter Francos död inte i något avseende svarat mot ett demokratiskt brott inom statsapparaterna, kan man fördenskull inte utesluta att en reell brytningsprocess under en viss tid pågår samtidigt som — eller trots att — det inte sker några förändringar på den politiska scenen eller inom vissa delar av den för tillfället verksamma regeringspersonalen (jämför till exempel det av kommunistpartiet nyligen framlagda förslaget om en nationell samlingsregering). Detta beror likaså på vilken väg de inre motsättningarna inom själva regeringspersonalen och de utövande politikerna kommer att följa.

3. Grekland

Jag skall fatta mig lika kort vad beträffar Grekland, som utgör en illustration på en relativt stabiliserad demokratiseringsprocess under den inre bourgeoisins ledning och hegemoni. Ordet demokratiseringsprocess är berättigat för det har inte skett någon tillbakagång. Grekland lever idag under en ”parlamentarisk-demokratisk” regim av ett slag som man praktiskt taget inte haft någon motsvarighet till sedan Metaxas diktatur infördes 1936. Det har skett vissa utrensningar inom den personal diktaturen lämnade i arv (armen, polisen, gendarmeriet) och de främsta ledarna har ställts inför rätta och dömts till långa fängelsestraff. Allt detta tycks på kort sikt utesluta att reaktionen återfår sin styrka. Skillnaden mellan den liberala och den extrema högern har bestått: den är ett uttryck för de inre motsättningarna inom maktblocket som även det kan härledas till politikens relativa självständighet.

Men fallet Grekland bekräftar likaledes de mycket tydliga gränser som gäller för en liknande demokratiseringsprocess. Dessa gränser *är inte kännetecknande enbart för Grekland* utan sammanhänger med mer allmänna faktorer ty de berör den maskerade maktkris som just nu drabbat alla de västerländska borgerliga samhällena och som lett till att det i alla de västerländska samhällena fast inte i lika hög grad överallt uppkommit ett nytt slags borgerlig Stat som specifikt utmärker sig som ”stark Stat” eller ”auktoritär Stat”. I vissa avseenden är dessa gränser för Greklands del bara en motsvarighet till vad som sker exempelvis i Frankrike eller i Västtyskland. Men i Grekland sammanhänger dessa gränser likaledes med den inre bourgeoisins karaktär inom ramen för en demokratiseringsprocess under dess hegemoni: öppna kompromisser ingås ständigt med kompradorbourgeoisin och det utländska kapitalet; man för en motsägelsefull politik i fråga om Atlantpakten (benägenhet till militärt återinträde i NATO och begränsningar av de amerikanska basernas privilegier); man för en tveksam och fluktuerande politik beträffande demokratiseringen av statsapparaterna och utrensningen av dess personal, man visar en viss tendens att behålla vissa av de krafter som diktaturen lämnade efter sig för det fall det skulle gå verkligt illa för bourgeoisin; man försöker låsa arbetarrörelsen och den folkliga rörelsen (till exempel genom strejkförbud) och göra inskränkningar i dess landvinningar samtidigt som man håller dörren

öppen för kompromisser.

Demokratiseringsprocessens förlopp för likaledes tankarna till situationen för folkrörelsen och folkkampen i Grekland. Två karakteristiska drag bör framhållas i det sammanhanget:

a) Denna rörelse ådagalägger en avsevärd utveckling, politisering och stridsvilja (som tvingat bourgeoisin till demokratiseringsåtgärder), men inget av detta kan avläsas inom motstånds-organisationerna (i synnerhet inte inom vänstern) som alla ännu är ganska svaga (vilket begränsar den folkliga rörelsens inflytande). Man kan här lägga märke till en representationskris mellan den folkliga rörelsen och dess egna organisationer. Denna kris hänger bland annat samman med de misstag dessa organisationer, och då speciellt det grekiska kommunistpartiet begått vid upp-repade tillfällen:

Metaxas diktatur infördes (1936) när motståndskampen tog slut (framför allt den misslyckade resningen i Athen mot slutet av 1944), under inbördeskriget (1947-49) och slutligen när överstarnas diktatur infördes (1967). Fyra blodiga nederlag i sträck är förmodligen för mycket för hela generationer militanta.

b) Denna kris, som begränsar den folkliga rörelsens inflytande, sammanhänger också med vissa av dessa vänsterorganisationers beskaffenhet och med deras djupa *oenighet*, som bara ytterligare bekräftats och förstärkts. Låt oss ta de socialistiska rörelserna först: Grekland har av en rad olika skäl aldrig haft ett socialdemokratiskt eller ett socialistiskt parti av någon betydenhet. Andreas Papandreous PASOK utgör inget undantag därvidlag: det utgör i själva verket en *populistisk rörelse* som radikaliserats i vänsterriktning och som huvudsakligen tar sikte på småbourgeoisin på landet (som är viktig i Grekland) och i städerna; det är organiserat kring sin ledares ”karismatiska” personlighet och uppvisar för övrigt populismens alla karakteristika: rörelsen motsätter sig framför allt en allians mellan vänsterorganisationerna under föreävändning att man vill ha fritt spelrum och först och främst kunna förstärka sitt eget inflytande.

Men den avgörande frågan rör den *kommunistiska rörelsens situation i Grekland*, i synnerhet kommunistpartiets uppspaltning 1968 i ett ”inre” grekiskt kommunistparti och ett ”yttre” grekiskt kommunistparti. Detta förhållande är inte så välbekant i Frankrike bland annat på grund av PCFs tystnad; i motsats till de spanska, italienska, jugoslaviska, engelska, svenska etc. kommunist-partierna erkänner PCF bara det ”yttre” grekiska kommunistpartiet. Schematiskt kan man säga att det grekiska kommunistpartiet på grund av sina erfarenheter under inbördeskriget och på grund av Sovjetunionens karakteristiska interventioner i dess historia, inom sig koncentrerat den europeiska kommunistiska rörelsens motsättningar med Sovjetunionen. Sovjet hade inom det grekiska kommunistpartiet framgång med den splittringsoperation som man försökt med i det spanska kommunistpartiet (Lister-affären) men som Carillo lyckades avvärja. Det ”inre” grekiska kommunistpartiet, så kallat därför att det utgått ur majoriteten inom centralkommittén vars medlemmar nästan alla befann sig i Grekland under diktaturen, medan däremot det ”yttre” partiet består av den minoritet som uppehöll sig i Östeuropa, det viktigaste ur organisatorisk synpunkt och med tanke på dess betydande inflytande och publik, har visat vilken väg oberoendet gentemot Sovjetunionen måste följa, en väg som senare flera europeiska kommunistpartier slagit in på. Det ägnar sig för närvarande åt en antifascistisk allianspolitik eftersom man menar att det svåraste problemet i Grekland under den nuvarande konjunkturen fortfarande är att fördjupa och påskynda demokratiseringsprocessen. Denna politik består i första hand i en allians mellan vänsterkraf-terna, i andra hand mellan dem och den demokratiska oppositionen men tar också med i beräk-ningen motsättningarna på motståndarsidan (mellan högern och yttersta högern). Vad beträffar det ”yttre” kommunistpartiet, det sista och samtidigt mest inbitna ”stalinistiska” kommunist-partiet i Västeuropa (och det är detta som det franska kommunistpartiet erkänner), kan man säga

att det på något sätt rör sig om *cunhalism utan massornas stöd* (det är ett relativt svagt och isolerat parti) men därtill måste man lägga dess totala organisatoriska och politiska beroende av Sovjetunionen, ett beroende som drivs ända till karikatyrens brant: det mest genomtänkta i dess handlande består för övrigt i dess kamp mot det inre grekiska kommunistpartiet.

Det rör sig alltså om en splittring av vänsterkrafterna som begränsar den folkliga kampens slagkraft och bidrar till att den borgerliga hegemonin *stabiliseras* i demokratiseringsprocessen.

Paris, juni 1976